

Metodinė priemonė

Kognityvinės-
elgesio
terapijos
principų
taikymas
ir ugdymas
vaikų
socializacijos
centruose

Vaida Kalpokienė
Vega Dikčienė
Lijana Gvaldaitė
Virginija Klimukienė
Rasa Nedzinskaitė

PSIHIKOS
SVEIKATOS
PERSPEKTYVOS

Vilnius, 2013

UDK 364/65-053.2
Ko-84

Parengta ir išleista įgyvendinant projektą „Kognityvinės-elgesio korekcijos programos EQUIP diegimas ir pozityvios įstaigos personalo kultūros kūrimas šešiuose vaikų socializacijos centruose (EQUIP programos diegimas VSC)“. Projekto kodas Nr. VP1-2.2-ŠMM-03-V-01-005.

Projektas finansuojamas iš ESF paramos pagal 2007-2013 metų laikotarpio Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ priemonę „Mokymo personalo, dirbančio su lietuvių vaikais, gyvenančiais užsienyje, užsienio šalių piliečių vaikais, gyvenančiais Lietuvoje, ir kitų mokymosi poreikių turinčiais mokiniais, kompetencijų tobulinimas“ lėšų.

Recenzentės: *Prof. dr. (HP) Rita Bandzevičienė*
Prof. dr. (HP) Irena Zaleskienė
Doc. dr. Eglė Šumskienė

Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Socialinio darbo katedros 2013 m. rugsėjo mėn. 5 d. posėdžio sprendimu (protokolo Nr. 100) ir Vilniaus universiteto Filosofijos Fakulteto Tarybos 2013 m. rugsėjo mėn. 25 d. posėdžio sprendimu (protokolo Nr. 10) rekomenduota naudoti kaip metodinę priemonę.

Už leidinį atsakinga VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“.

Šį leidinį draudžiama atgaminti bet kokia forma ar būdu, viešai skelbti, įskaitant padarymą viešai prieinamais kompiuterių tinklais (internete), išleisti ir versti, platinti jo originalą ar kopijas parduodant, nuomojant, teikiant spaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn.

Šį leidinį cituojant kituose leidiniuose būtina nurodyti šaltinį ir už leidinį atsakingą organizaciją – VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“.

Mokslo redaktorė *dr. Vaida Kalpokienė*
Teksto redaktorė *Irena Germanovič*
Dailininkė *Eglė Raubaitė*
Dizainerė *Stanislava Narkevičiūtė*

ISBN 978-609-437-221-6

© VšĮ „Psichikos sveikatos perspektyvos“, 2013
© Leidykla „Eugrimas“, 2013

Turinys

Pratarmė	5
1. Ugdymo iššūkiai ir rizika	8
2. Socializacijos centro pedagogas ir vaikai	26
2.1. Bendravimo ypatumai	26
2.2. Bendravimas su paaugliu	28
2.3. Socialinių įgūdžių formavimas.....	37
2.4. Bendravimo su paaugliais klaidos	39
2.5. Pedagogas ugdymo procese.....	45
3. Naujų galimybių paieška: dialogas su paaugliu.....	50
3.1. Klausimai, skatinantys dialogą.....	50
3.2. Dialogo palaikymas naudojant aktyvų klausymąsi.....	58
3.3. Darbas su paauglių grupėmis vaikų socializacijos centre	60
3.4. Darbas su skirtingo amžiaus paauglių grupėmis.....	69
3.5. Darbas su jėgos lyderiais	77
4. Komandinis darbas ir darbas komandoje.....	79
5. EQUIP korekcinė programa: trumpas pristatymas	90
6. Mąstymo klaidos.....	94
6.1. Mąstymo klaidų apibūdinimas	95
6.2. Kaip pačiam atpažinti savo klaidas arba padėti vaikams atpažinti jų mąstymo klaidas?	100
6.3. Kaip taisyti/keisti mąstymo klaidas?	101

7. Elgesio problemos.....	104
8. Pyktis ir pykčio valdymas.....	111
8.1. Pykčio apibūdinimas	111
8.2. Darbuotojo pyktis: kaip atpažinti	112
8.3. Darbuotojo pyktis: kaip suvaldyti.....	114
8.4. Kaip tinkamai reaguoti į kito žmogaus rodomą pyktį.....	115
8.5. Pykčio valdymas pamokoje	117
9. Socialiniai įgūdžiai.....	124
10. Moralinis mąstymas	129
11. Šiuolaikinių ugdymo metodų taikymas vaikų socializacijos centruose	135
11.1 Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas	135
11.2. Mokymasis bendradarbiaujant – socialinių įgūdžių ugdymo prielaida.....	139
11.3. Aktyvaus mokymo(-si) metodai ugdymo procese	145
11.4. Projektų metodo taikymas ugdymo procese.....	152
11.5. Interaktyvaus dalykų mokymo pavyzdžiai.....	159
11.6. Auklėtojo vaidmuo vaikų socializacijos centruose	170
Priedai.....	184
1 priedas. Paauglystės etapų apibūdinimas	184
2 priedas. Kognityviniai iškraipymai	186
3 priedas. L. Kohlberg moralės raidos teorija.....	189
Literatūra	196

Pratarmė

Paauglys neklaūžada, „sunkus“ vaikas, delinkventas, asocialus jaunuolis... ir dar daug panašių apibūdinimų girdime apie vaikus, kurie „neklauso“ ir elgiasi tikrai ne taip, kaip pageidautų aplinkiniai. Tai vaikai, kurie daro įvairius nusizengimus, teisėtvarkos pažeidimus ar net labai rimtus nusikaltimus. Dalis tokių vaikų patenka į socializacijos centrus, kuriuose jiems turi būti užtikrintas kokybiškas ugdymas ir laikina globa (rūpyba), teikiama socialinė, pedagoginė, psichologinė, specialioji pedagoginė, informacinė bei kita pagalba. Šios pagalbos tikslas – padėti pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, ugdyti jo vertybines nuostatas ir socialinius įgūdžius, padedančius tapti doru, savarankišku, atsakingu žmogumi, parengti jį savarankiškam gyvenimui visuomenėje (remtasi <http://www.sppc.lt/index.php?130707285>).

Kokie psichologiniai ypatumai būdingi paaugliams, patenkančiams į socializacijos centrus? Be jokios abejonės, pirmiausia tai delinkventinis elgesys: bėgimas iš namų, mokyklos nelankymas, smulkūs teisės pažeidimai (vagystės, alkoholio ir/arba narkotikų vartojimas, muštynės ir pan.). Be to, tokių paauglių asmenybė pasižymi tam tikrais ypatumais: sutrikusiais santykiais su kitais žmonėmis (kyla sunkumai palaikant ilgalaikius, prosocialius santykius, pagrįstus pasitikėjimu ir empatija, naudojamosi kitais žmonėmis savo norams ir poreikiams patenkinti ir kt.), itin prasta emocijų (ypač pykčio) kontrole, savo norų siekimu, nepaisant realių apribojimų, prosocialių vertybių ir moralinių normų trūkumu. Visi šie ypatumai apsunkina bet kurio specialisto galimybes užmegzti profesinį santykį su paaugliu, pastangas padėti jam keistis, tapti labiau atsakingu ir bendradarbiaujančiu, t. y. siekti pagrindinių socializacijos centrų tikslų.

Šis metodinis leidinys gali padėti socializacijos centrų darbuotojams atsakyti į nelengvą klausimą – kaip kreipti ugdymo procesą, kokių veiksmų imtis, kad socializacijos centruose laikinai gyvenantys paaugliai taptų dorais, savarankiškais ir atsakingais Lietuvos piliečiais. Prieš atsakant į klausimą reikėtų susitarti, kas būdinga visiems paaugliams ir kur yra nukrypimai nuo „standarto“. Kuo paauglys kitoks? Kaip su juo bendrauti? Ko paauglys tikisi iš aplinkinių? Tai klausimai, į kuriuos turėtų žinoti atsakymus visi socializacijos centrų darbuotojai, nes tų centrų uždavinys – „nedoram paaugliui“ padėti tapti tokiau, kuris laikosi visuomenėje nusistovėjusių vertybių ir nedaro nusikaltimų. Šioje metodinėje priemonėje pateikiama komunikavimo su paaugliu ypatumai, mokytojo ir auklėtojo darbo su socializacijos centrų paaugliais gairės, integruojant kognityvinės- bihevioristinės korekcinės programos EQUIP svarbiausias prielaidas bei kognityvinės-elgesio terapijos principus į kasdienį vaikų socializacijos centrų darbą.

Pirmajame metodinės priemonės skyriuje nagrinėjami ugdymo iššūkiai ir rizika, remiantis italų mokslininkų ir praktikų darbais. Šis skyrius skiriasi nuo kitų skyrių tuo, kad jame apžvelgiamos bendros filosofinės ugdymo prielaidos, artimos EQUIP pamatinėms nuostatomis, ir kurios yra labai svarbios kuriant EQUIP programos pagrindą – pozityvią personalo kultūrą. Nors pirmasis skyrius gali pasirodyti per daug teorinis, vis dėlto prie jo verta sugrįžti, perskaičius visą leidinį, nes jame pateikiama informacija yra tarsi pagrindas ir atspirties taškas visoms kituose skyriuose pateikiamoms darbo su asocialiais paaugliais technikoms ir metodams. Antrajame ir trečiajame skyriuose kreipiamas dėmesys į paauglio ir pedagogo bendravimo procesą, siūlomos naujos galimybės užmegzti ir palaikyti dialogą su socializacijos centruose gyvenančiais jaunuoliais. Ketvirtajame skyriuje apžvelgiama komandos samprata, pristatomos komandinio darbo socializacijos centruose gairės. Penktajame – dešimtajame skyriuose išsamiai nagrinėjamos temos, tiesiogiai susijusios su korekcine EQUIP programa: ne tik pateikiamas trumpas programos pristatymas, bet ir atskleidžiamos galimybės, kaip panaudoti mąstymo klaidų atpažinimo ir koregavimo, pykčio valdymo bei socialinius įgūdžius, elgesio problemų įvardijimą, moralės raidos sampratą vaikų socializacijos centro veikloje. Vienuoliktajame skyriuje plačiai analizuojamos šiuolaikinių ugdymo metodų taikymo galimybės.

Šis metodinis leidinys pirmiausia skiriamas vaikų socializacijos centrų darbuotojams. Jis gali būti naudingas ir kitų ugdymo, socialinės pagalbos bei globos įstaigų specialistams, aukštųjų mokyklų socialinių mokslų programų studentams ir visiems kitiems, kuriems rūpi giliau suvokti darbo su delikventiško elgesio paaugliais ypatumus.

Linkime malonaus skaitymo ir tikimės, kad ši metodinė priemonė taps naudinga „stalo knyga“ kiekvienam socializacijos centre dirbančiam pedagogui.

Autorės

1. Ugdymo iššūkiai ir rizika

Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (Valstybės žinios, 2007) išskiriamos įvairios vaiko, gyvenančio socializacijos centre, ugdymo priemonės, siekiant pastarojo teigiamo elgesio pokyčių ir asmenybės tapatybės stiprinimo – per socialinę, pedagoginę, psichologinę pagalbą, sudarant sąlygas resocializacijai ir ugdymui(-si), stiprinant ryšius su vaiko vystymosi aplinka. Be to, įstatyme akcentuojamas žmogiškųjų vertybių diegimas, priklausymo bendruomenei jausmas. Teoriniu požiūriu, atrodo, aiškūs ir suprantami imperatyvai, tačiau praktikoje, akivaizdu, nėra paprastai įgyvendinami. Kiek daug reikia nuolatinio atsinaujinimo, vidinių išteklių ir pastovaus darbo su savimi specialistams, dirbantiems su vaikais ir merginomis, kurie į socializacijos centrą patenka su nemenku skaudžios asmeninės istorijos ir patirties bagažu.

Nemažai šiandien kalbama apie tai, kad socializacijos centrai reikalauja sisteminės valstybinio lygmens pertvarkos, nes tarp daugelio problemų paminėtinas ir pernelyg mažas juose dirbančių specialistų skaičius. Lietuvoje vienam darbuotojui tenka daugiau nei du vaikai (Švietimo ir mokslo ministerijos duomenimis, su beveik pustučio šimto vaikų dirba mažiau nei šimtas darbuotojų; manytina, kad į šį skaičių įeina ne tik specialistai, bet ir pagalbiniis personalas), o, pvz., Belgijoje 50 vaikų tenka 70 pagalbą teikiančių darbuotojų, Danijoje 15 vaikų – 75 darbuotojai (Merfeldaitė, Pivorienė, Raudeliūnaitė, 2011). Tad ir dėl šios priežasties pagalba ir ugdymo procesas yra apsunkintas, o nuoseklus ir gilus individualus darbas su kiekvienu jaunuoliu praktikoje beveik neįmanomas, nors pagal šių centrų specifiką jis būtų būtinas ir kai kuriais atvejais gerokai veiksmingesnis nei darbas su visa grupe ar

grupėje. Tačiau tam tikrų klausimų ir situacijų neišspręs nei sisteminės reformos, nei patrauklios programos ar kūrybiški metodai. Iš esmės tai yra klausimai, susiję su mumis pačiais kaip specialistais, dirbančiais su vaikais ir jaunuoliais socializacijos centruose.

Specialistai dažnai išreiškia lūkestį, kad reikalingi tinkami ir efektyvūs metodai, bet kyla klausimas, ar jie atneš išsigelbėjimą sudėtinguose ir dramatiškuose kasdienybės labirintuose. Svarbu pakartoti gerai žinomą ir patikrintą tiesą, kad nėra specialių receptų, vienintelis – tai „aš“ ir „tu“ santykio receptas. „Tu“ ir yra tie, kurie realiai egzistuoja – jie gyvena socializacijos centruose. Tad didžiausias darbas, kaip rodo Lietuvos ir užsienio specialistų patirtys, ne efektyvių metodų paieška ir taikymas, bet **mąstymo darbas, reflektavimas apie mūsų laikysenas, pozicijas**. Iš to gali kilti ir didesnis kūrybiškumas. Tik gebėdami perstruktūruoti savo mąstymą, mes galėsime realiai suprasti jaunuolius, kurie prieštarauja, maištauja, manipuliuoja ir pan., ir jiems padėti.

Šiame skyriuje aptarsime ugdymo koncepciją, remiantis italų pedagogo L. Giussani (1995) teorinėmis prielaidomis ir jo metodu Italijos socializacijos centruose taikiusių praktikų S. Cattarina (2011), M. Dupuis, M. Figini (2005) išvalgomis bei metodinėmis rekomendacijomis, taip pat pasitelksime kitų užsienio ir Lietuvos autorių, ekspertų ir praktikų mintis ir patirtis. Norėtūsi, kad ši aptartis būtų priimama ne kaip abstraktūs teoriniai svarstymai, bet kaip pasiūlymas lyginti su savo patirtimi, diskutuoti. Šioje metodinėje priemonėje kalbėsime ir apie tai, kaip galima panaudoti save, kaip asmenį, ir kitus, su kuriais esame kartu šiame kelyje ar vienaip bei kitaip susiję, kaip reikšmingus išteklius ugdymo ir sociopsichologinės pagalbos procese.

Edukologijos mokslas siūlo ugdymo koncepcijų įvairovę, tad pirmiausia svarbu išsiaiškinti, ką mes laikome ugdymu. Lotyniškai *e-ducere*, iš kurio kyla anglų ir kitose kalbose vartojamas „education“, turi dvejopą reikšmę: viena – ištraukti, kas geriausia, kita – vesti, vadovauti. Vokiečių mokslininkas J. A. Jungmann ugdymą apibūdino kaip įvedimą į visą tikrovę. Šios apibrėžties pagrindu italų pedagogas L. Giussani sukūrė visą ugdymo koncepciją: **ugdyti pirmiausia reiškia perteikti gyvenimo prasmę, kitaip sakant, padėti suvokti ir vertinti, interpretuoti mus supančią tikrovę**. Akivaizdu, kad tokia užduotis kur kas sudėtingesnė nei materialinės gerovės užtikrinimas ar tinkamų sąlygų suteikimas, geros programos ar projekto parengimas ir įgyvendinimas. Natūraliai kyla klausimas, ar įmanoma tą pasiekti, ar tokia

užduotis nėra vien teoriška ir utopiška. L. Giussani, kurio išvalgos remiasi pedagoginio darbo patirtimi, teigia, jog įvedimas į tikrovę yra įmanomas tik ugdytojo ir ugdytinio tarpasmeniniame santykiyje, ugdytojui perteikiant save santykiyje su ugdytiniu, t.y. perteikiant būdą, kaip ugdytojas sąveikauja su tikrove. Autorius atkreipia dėmesį, kad **ugdymo iššūkiai pirmiausia yra susiję su suaugusiais, su ugdytojais, su mūsų pozicija**, ne su ugdytiniais. Nes **tam, kad galėtume perteikti tam tikras nuostatas ir veikti pagal jas, reikia patiems tai turėti, atpažinti ir išgyventi savo patirtyje**. Kita vertus, kiekvienas vien dėl to, kad gyvena, daro viską, nors ir nesąmoningai, tam, kad teigtų gyvenimo prasmę, taip pat ir jaunuoliai, gyvenantys socializacijos centre.

Tačiau jei tokie ugdymo principai ir nuostatos gali būti suprantami ir atpažįstami kalbant apie vaikų ugdymą šeimoje arba standartinėse švietimo įstaigose, kyla klausimas, ar tai aktualu ir pritaikoma dirbant su jaunuoliais, kurių istorijos paženklintos nelengvomis patirtimis ir dėl kurių psichologinio sužeistumo ir elgesio problematiškumo ugdymo procesas atrodo kaip neįveikiama viršukalnė kopiant į kalnus. Bet tada ar vėl neveikia mūsų išankstinė nuostata, kai *a priori* nusprendžiame, kad mums nepavyks ir kad neverta į tai net kreipti dėmesio, o to padarinys – mūsų pasyvumas tikrovės atžvilgiu, gynybinės užtvaros, pabėgimai ir siekis kaip nors išgyventi, kaip nors praleisti darbo ar budėjimo laiką, realiai neišitraukiant į tikrovę, į tai, kas vyksta, į santykius. O kiek kartų buvome įsitikinę, kad rezultatas yra toks, kokį mes norime matyti ar koks tik nuo mūsų priklausys, ir dėl to galiausiai nusiviliame?

Žodžiai arba teorijos yra labai reikalingi ir gali būti veikimo, laiky-senos pagrindas, bet gali ir likti abstrakcija, jei nepalies, neišjudins, nekeis, kitaip sakant, netaps asmeninės patirties savastimi. Kitaip tariant, **ugdymas yra išgyvenama patirtis, o ne mechaniškas žodžių ar teorijų kartojimas arba uolus instrukcijų vykdymas**. J. Carron (2009) pabrėžia, kad žodžiai ir taisyklės yra naudingi bei vertingi kaip gyvenimo, kuris yra, kuris vyksta, priemonės: žodžiai reikalingi, kad suprastume ir pažintume, o kad gyvenimas galėtų vystytis ir tekėti kaip upė, reikia krantų, kurie laikytų ir kreiptų srovę tinkama linkme. Ugdymas – tai įvykis, atsitinkantis santykiyje tarp „aš“ ir „tu“, kūryba, kurios neįdėsi į jokių instrukcijų paketus ir schemas. Pagaliau ugdymas yra rizika, nes neaišku, kur gali nuvesti ir kokius rezultatus gali duoti. Tai yra didelis iššūkis ugdytinio ir ugdytojo laisvei, tačiau rizika čia suprantama teigiama prasme, o ne kaip problema, kurią reikia šalinti, bet kaip galimybė. Prie šios minties dar grįšime.

Be abejonės, socializacijos centro darbuotojams ugdymo užduotis gali atnešti daug ir sunkių iššūkių, su kuriais galbūt nesusidurs kitur dirbantys specialistai, bet kurie gali būti nepaprastai naudingi asmeninei ir profesinei patirčiai bei augimui. Todėl svarbu, kad tai būtų suvokiama ir priimama teigiamai kaip tikrovės duotybė ir užduotis, kuri asmeniškai liečia ir į kurią turi įsitraukti visas žmogaus „aš“. Lyg ir savaime suprantama, kad daugiausia su ugdymo užduotimis socializacijos centre yra susieti auklėtojai, mokytojai, tačiau ne tik jie. Ugdo ir tie specialistai, kurių intervencijos galbūt yra trumpalaikės ir vienkartinės, nes bet kuris kontaktas su jaunuoliu neatsiejamas nuo jo ugdymo.

Nagrinęjant ugdymo koncepciją, pravartu aptarti kai kuriuos veiksnius, sąlygojančius patį ugdymo procesą. Be to, svarbu aptarti vartojamas sampratas – ne visada įprastus žodžius ir sąvokas suprantame ir interpretuojame vienodai.

1. Asmens samprata ir priėmimas. Sakėme, kad ugdymas prasideda nuo „aš“ susitikimo su „tu“. Kas yra tas „tu“, kurį mes sutinkame? Visų pirma, „tu“ yra asmuo, turintis besąlyginę vertę ir orumą. Dirbti su jaunuoliu nėra dirbti su „atveju“, tie jaunuoliai traktuotini kaip unikalūs „aš“, o ne kaip intervencijos objektas ir pretekstas. Svarbu turėti galvoje šią dimensiją.

Asmens sąvoka plačiai vartojama bendrinėje kalboje ir įvairiuose mokslo, kultūros ir socialiniuose kontekstuose. Pravartu taip pat pasakyti, kad filosofijos istorijos ir socialinių mokslų raidoje ji susilaukė įvairių interpretacijų ir iki šiol lieka viena iš labiausiai diskutuotinių temų ne tik moksliniame ar profesiniame diskursuose, bet ir viešojo erdvėje¹. Dažnai asmens sąvoka vartojama kaip asmenybės, individo, subjekto sinonimai. Tačiau šios sąvokos turi skirtingas reikšmines konotacijas ir

¹ Lot. žodis „persona“, vartojamas iki krikščionybės, reiškė teatro kaukę, kurios pagalba aktorius galėjo pakelti savo balsą ir publikai išreikšti vaidinamo personažo ypatumus. Tuo tarpu graikų kalboje trūksta termino, nurodančio žmogaus individualumą ir asmenybę, nes senovės graikų pasaulėžiūroje dominavo kosmoso, pasaulio idėjos. Tik Aristotelis per individo koncepciją pradeda kalbėti apie žmogų kaip protu apdovanotą būtybę ir dėl to aukštesnę už kitas būtybes. Aristoteliiui individas yra „sinolo“, tai reiškia formos ir materijos visumą, o siela yra kūno forma, kitaip tariant, vidinis principas arba esmė. Taip Aristotelis sukuria antropologiją, kurioje žmogus yra suprantamas metafiziškai kaip kūno ir sielos vienvė. Taigi filosofas savo koncepcijos pagrindu išvystė kategorijas, kurios vėliau pasitarnaus asmens sampratai įvardyti. Esminį perversmą asmens traktavime padarė krikščionybė ir krikščioniškoji filosofija: visiškai skirtingai nei graikiškoji tradicija naujai pabrėžia asmens vertę ir išskirtinumą, jo orumą.

priklauso skirtingoms ar net tarpusavyje priešingoms mokslinėms priegoms. Visų pirma negalima pateikti asmens apibrėžimo, nes jis nėra objektas ir nėra baigtinis, negalime jo apibrėžti pagal kažkokias charakteristikas (Laumenskaitė, 2010). Juolab biologiškas. Iš tikrųjų *žmogus turi savaiminę vertę ir teisę*, kurių niekas negali paskirti ir atimti – tai duota iš prigimties. Žmogaus vertė ir orumas yra nekintantys ir nepainiotini su emocinėmis reakcijomis bei jausmais: patinka/nepatinka, gebantis/negebantis, turtingas/neturtingas, gražus/negražus, storas/plonas, sergantis/sveikas ir t.t.

Kodėl vis dėlto svarbu apie tai kalbėti? Nemažai mokslinių tyrimų patvirtina, kad daugelio socialinių problemų, kaip antai nusikalstama veika, smurtas, atsiranda dėl sumenkėjusio ar prarasto žmogiškojo orumo.

Kita vertus, lyg ir esame įpratę žmogų vadinti unikaliu ir vieninteliu, ypač tai akivaizdu socialinės pagalbos (socialinio darbo, psichologijos, ugdymo) kontekstuose – atrodo, kad asmens sampratos traktavimas yra pakankamai aiškus ar netgi banalus. Tačiau ne visada iš pirmo žvilgsnio savaime suprantami dalykai iš tikrųjų yra tokie. Situacija keičiasi, kai mes turime praktiškai pripažinti ir priimti tokį unikalumą bei vertingumą ir su juo atitinkamai elgtis.

S. Cattarina, pasakodamas apie savo darbo socializacijos centre patirtį „Imprevisto“ knygoje „Grįžkime namo“ („Torniamo a casa“), pa-

Ką reiškia priimti socializacijos centro vaiką ar jaunuolį, kaip savaiminę vertę, jei jo elgesys ir laikysena mus verčia prarasti savitvardą ir pusiausvyrą, o galiausiai nuvilia ir demotyvuoja? Tačiau jau vien klausimo kėlimas (ką reiškia, kad jaunuolis konkrečioje situacijoje, veikiantis „čia ir dabar“, yra savaime vertingas, kad jo vertė ir orumas nepriklauso nuo to, kaip jis kalba ar elgiasi?) yra žingsnis keitimosi link, mūsų, suaugusių ir specialistų, laikysenos ir pozicijos keitimo link. Atskirti elgesį nuo asmens, žiūrėti į jaunuolį besąlygiškai ir taip su juo elgtis, manytume, yra suprantama ir paprasta teoriniu atžvilgiu, o praktikoje tai yra nuolatinis iššūkis, esminis, bet tikrai nelengvas ugdytojo darbas. Ne kartą šiame leidinyje kartosime nuostatą, kad **žmogaus elgesys yra savęs suvokimo atspindys**. Jaunuolis, turintis menką savosios vertės pajautimą, gali jaustis izoliuotas, nemylimas, bejėgis, užsisklęsti savyje ir būti pasyvus, lengvai pasiduoti kitų įtakai, arba, atvirkščiai, savo iššaukiančiu, agresyviu ar destruktiniu elgesiu siekti kitų dėmesio ir pripažinimo, visada pasirengęs gintis, provokuoti situacijas, vengti laikytis tvarkos ir taisyklių.

žymi, kad nuo pat darbo pradžios šioje srityje kėlė sau klausimą, kas slypi už jaunuolių elgesio, kodėl jie padarė nusikalstamas veikas, kar-tais net labai sunkias, kokios yra jų probleminio elgesio priežastys. Šių jaunuolių kančia ir skausmas, psichologinis jų trapumas yra akivaizdūs, nors išoriškai jie gali atrodyti užtikrinti ir kupini galios. *„Po keletos metų darbo aš supratau: ne blogis jiems yra problema, ne blogio jie negali pernešti, bet negali priimti gėrio. Ir ypač tai yra būdinga jaunuoliams, kurie buvo palikti savo tėvų arba atskirti nuo jų ir augę globos namuose. Nes problema yra ta, kad jie, nepatyrę besąlygiškos meilės iš savo tėvų, negeba jos priimti ir iš kitų. Vaikas ar jaunuolis maištauja ir dėl jam rodomos meilės, nes tai yra kažkas, kas nekyla iš jo paties, nėra tai, ką jis pats nusprendžia ir kas atsitinka jo nustatytu laiku ir aplinkybėmis. O tada, kai jaunuolis pradeda jaustis mylimas, pradeda sau atleisti, įvyksta tarsi kažkoks „sprogimas“ ir netikėtai išjudama iš sąstingio būklės, atsiranda santykis“*, – dalijasi italų pedagogas.

Tam, kad kitą pripažintume unikaliu ir vertingu, turime pradėti nuo savęs. Kaip mes žiūrime į save? Ar esame sau vertingi ir nepakartojami? Su kuo siejame savo vertę? Ar nesiejame jos su gebėjimais ar pasiekimais? Ar mūsų vertė nepriklauso nuo to, kaip kiti žiūri į mus, kokie yra mūsų šeimos nariai? Ar ji yra savaiminė, kitaip sakant, nepriklausoma nuo mūsų vidinių ir išorinių aspektų, aplinkybių?

Taigi savo mąstymo, laikysenos ir veikimo vertinimas bei reflek-tavimas yra labai svarbus profesinėje veikloje ir, galima sakyti, yra nuolatine mokykla. P. Bourget (1956) taikliai pastebėjo, kad „žmogus arba veikia, kaip galvoja, arba pradeda galvoti taip, kaip veikia“ (p. 395). Tačiau taip pat pravartu turėti galvoje, kad tam nepakanka savirefleksijos, toks darbas, atliekamas drauge su kitais – su savo ir kitų įstaigų kolegomis, supervizoriais, per mokymus – gali būti reali ir veiksminga pagalba mūsų sąmoningumui didinti.

Kitas asmeniui būdingas bruožas – *poreikio* matmuo. Anot L. Giussani (cit. Vitadini, 1997), asmens samprata bus ribota, jei jo ne-laikysime kaip esančio poreikio būklėje. Nėra nė vieno, kuriam ko nors nereikėtų. Kiekvienas žmogus, susidūręs su tikrove, reiškia savo poreikius, o savo ruožtu poreikis yra tikrovės, kuri mus liečia ir provokuoja, neišvengiama dalis. Pagalbos specialistai veikia stengdamiesi atsakyti į realius žmogaus poreikius, kai jie yra išreiškiami ir nustatomi, tačiau

ne visi poreikiai akivaizdūs ir išreiškiami, o, tiksliau, dauguma poreikių atrodo kažkur giliai paslėpti, nematomi, ir juos reikia surasti, atkasti ir ištraukti į paviršių, juos reikia suprasti ir interpretuoti. Remiantis poreikio traktavimu psichologijos ir sociologijos literatūroje ir asmenine bei profesine patirtimis, pastebime, kad poreikį apibūdina ne tik trūkumo (trūksta pinigų, darbo, išsilavinimo, būsto, sveikatos ir t.t.), bet ir noro, troškimo matmenys. Tokiu būdu asmuo pasireiškia kaip trokštantis, kitaip sakant, nepajėgus savęs realizuoti (Gvaldaitė, 2007). Gėrio, grožio, laimės, meilės, draugystės ir kiti troškimai yra tos kategorijos, kurios iš tikrųjų išjudina žmogų, verčia jį veikti ir keistis.

Asmeninėje ir profesinėje patirtyje galime lengvai atpažinti patį didžiausią troškimą – būti besąlygiškai pripažintam kaip vertingam, nepaisant gebėjimų, nuopelnų ar pasiekimų. Pripažinimo poreikis neatsiejamas nuo poreikio būti mylimam. Galima sakyti, kad būtent to labiausiai stokoja savo gyvenime socializacijos centrų vaikai ir jaunuoliai. O atsižvelgti į troškimus ir ieškoti būdo, kaip į juos atsakyti, įmanoma tenkinant konkrečius ir atskirus poreikius, tačiau akivaizdu, kad jei paisysime tik trūkumo lygmens (materialinės paramos, būsto, užimtumo ir kt.), nematysime asmens ir jį sudarančios visumos, rizikuosime per siaurai žvelgti į jaunuolį ir atitinkamai susiaurinsime jam teikiamą pagalbą iki administravimo ar socialinių paslaugų teikimo.

Socializacijos centre gyvenančių jaunuolių situacija yra ypatinga ir tuo, kad jie priversti būti santykiyje su darbuotojais ir gyventi bendruomenėje. Įtaigus S. Catterina (2011) pavyzdys iš patirties šiuo atžvilgiu: „*Tam, kad paaiškintum darbuotojams, jog jaunuoliai neturi pasirinkimo, pateikiau pavyzdį per vieną komandos susitikimą: kiekvienas iš mūsų, dalyvaujantis šiame pokalbyje, gali atsistoti ir pasakyti: aš išvažiuoju, keičiu darbą, miestą, žmoną. Kiekvienas iš mūsų tai gali pasakyti ir padaryti. O mūsų jaunuoliai to negali padaryti. Jie yra priversti būti su mumis, būti santykiyje su mumis*“ (p. 50). Nebanali atrodo mintis, kad ne tik mes turime priimti jaunuolius, bet ir jaunuoliai turi priimti mus. Todėl svarbu tai turėti galvoje ne kaip pretenziją sau, bet kaip realų klausimą.

Sakėme, kad žmogų apibūdina poreikis, bet jis nėra tapatus poreikiui, į kurį reikia atsakyti. Tai yra esatis, kurią reikia sutikti jo po-

reikio lygmeniu, bet iš tiesų susitinkant. Iš poreikio ir troškimo kyla santykiai su kitais. Asmuo, kitaip nei individas, suprantamas kaip *santykiška* būtybė ir ši ypatybė byloja, kad kiekvienas yra santykiuose su kitais – šeimos nariais, bendruomene, aplinka. Mokslinėje literatūroje teigiama, kad **žmogus gali užaugti kaip asmuo, pažinti save, formuoti savo tapatumą tik per santykius su kitais**. Todėl šiuo atžvilgiu asmens samprata priešpastatoma individo sampratai remiantis radikalaus individualizmo teorijomis, kurios tvirtina, kad žmogus – nepriklausoma, savarankiška būtybė, turinti pasitikėti tik savimi ir dėl to yra priešiška kitiems (pagal garsiąją anglų filosofo Hobso interpretaciją „Homo homini lupus“). Plačiau aptarsime, kas yra santykis ir kokia jo vieta ugdymo procese.

2. Santykio samprata ir santykiškumas. Šiandieninės socialinių mokslų teorijos ir praktika akcentuoja santykio svarbą ugdymo ir pagalbos procese ir apskritai žmogaus gyvenime. Santykis yra prielaida bet kuriam pagalbos ir ugdymo procesui, be jo joks pokytis negali vykti ir bus tik formalus buvimas su vaikais ar jaunuoliais ir užduočių administravimas, laukiant situacijos pagerėjimo ar pasikeitimo (kada kuris nors sunkus jaunuoliais pagaliau išvyks iš socializacijos centro, kada ateis atostogų metas, kada pasikeis direktorius ar koks nors nepatogus kolega ir pan.). **Kiekvienas gimsta iš santykio, auga ir gyvena santykiuose.** Kai kalbame apie tai, turime galvoje mums pažįstamą tikrovę, bet gilesniam supratimui pasitelksime keletą sąvokos etimologinės kilmės ir reikšmės aiškinimų. G. Rossi (cit. Gvaldaitė, 2010) atkreipia dėmesį į dvejopą žodžio „santykis“ (angl., pranc. – *relation*, it. – *relazione*,) reikšmę, nes jis yra susijęs ne tik su lotynų kalbos žodžiu *re-ligo* („santykis tarp“), bet ir su *re-fero* („nuoroda į“). „Santykis tarp“ tiesiogiai nurodo dviejų ar daugiau subjektų ryšį, sąsają, struktūrą, subjektų tarpusavio ryšį, kuris savo ruožtu gali įgauti dvejopą reikšmę, t. y. būti saitas ir ištekliai, o „nuoroda į“ reiškia, kad ryšys, sąsaja, sąveika niekada nebūna tuštumoje ir absoliučioje dabartyje, jie turi savyje bendrų simbolinių nuorodų vaizdą, tam tikrą „atmintį“, kuri apibrėžia santykių istorijoje, susieja jį su kitais santykiais, darančiais tą santykių prasmingą. Iš to, kas pasakyta, akivaizdu, kad kai kalbame apie santykį, neužtenka tik įvardyti ryšį ar sąryšį, interakciją, ši sąvoka apima daug gilesnę ir platesnę tikrovę:

Santykius visada paženkлина tiek teigiamos, tiek neigiamos jų patirtys. Tačiau kokie jie bebūtų, jie visada yra svarbūs. Paprastai jie palaiko, stiprina, gelbsti, gydo, ugdo, verčia keistis, bet gali ir skaudinti, žeisti, nuvilti. Dažnai specialistai turi kompensuoti vaikų ir jaunuolių vaikystėje išgyventus emocinių santykių trūkumus. Ir čia svarbu suprasti, kad nauji santykiai nėra pakeičiantys ar anuliuojantys ankstesnius, bet papildantys tuos, kuriuos vaikas ar jaunuolis išgyveno praeityje, nors ir negatyvius ir žalojančius, ir tai yra naujas būdas egzistuoti tikrovėje.

S. Cattarina ilgametės darbo su probleminiais jaunuoliais patirties pagrindu teigia, kad nėra nė vieno jaunuolio, kuris nuo ryto iki vakaro nesinėsiotų savyje klausimo, adresuoto kiekvienam darbuotojui asmeniškai: „Kodėl tai darai, kodėl tai darai dėl manęs?“ Autoriaus nuomone, tai yra pats gražiausias, pats įdomiausias, pats šilčiausias klausimas, kurį vaikas ar mergina iškelia sau, ir kartu pats naudingiausias jo ateities plėtotei.

Kartais per mažai tikime, kad galime turėti įtakos ar kažką pakeisti jaunuolių gyvenime, jei nematome greito ir radikalaus pokyčio. Viena mergina, prieš keletą metų gyvenusi socializacijos centre, pasakojo: „*Galima sakyti, visų, kartu su manimi buvusių merginų gyvenimas, išėjus iš centro, pablogėjo. Mano taip pat, nes aš vėl pradėjau vartoti narkotikus ir niekaip neišeinu iš tos problemos. Centre gyventi buvo nelengva, bet ir gera, aš pirmą kartą savo gyvenime iš kai kurių pedagogų patyriau pagarbą ir rūpestį. Jie manimi tikrai labai rūpinosi ... kai turėjau išeiti ir po to vis skambindavo, teiraudavosi, kaip man sekasi.*“ Nežinome, kaip gali būti panaudota tokia patirtis. Faktas yra tas, kad mergina, gyvendama socializacijos centre, neišsprendė savo priklausomybės problemos, o tik ją atidėjo, tačiau tuo laikotarpiu įvykęs svarbus susitikimas su darbuotojais neabejotinai turėjo įtakos jos gyvenimui.

Jau sakėme, kad santykis prasideda nuo „aš“ ir „tu“ susitikimo, kai nedviprasmiškai ir nuoširdžiai pripažįstame kito žmogaus vertę. Santykis gali prasidėti nuo skvarbaus ir meilės kitam kupino žvilgsnio, nes akimis kartais galima apglėbti ir išreikšti savo jausmus daugiau nei žodžiais ar fiziniu apkabinimu.

Taip pat svarbu pasakyti, kad dažnai *bendravimo* ir *santykio* sąvokas vartojame sinonimiškai, tačiau tai nėra tapatūs dalykai. Pabrėžiama komunikacijos svarba ir būtinybė, ypač šiuolaikinėje visuomenėje.

Kai kalbame apie bendravimą arba komunikaciją, paprastai turime galvoje pasikeitimo tam tikra informacija tarp dviejų ir daugiau subjektų procesą. Pasikeitimas paprastai nėra vienkryptis, bet dvikryptis arba daugiakryptis. Informacijos perdavimas gali vykti per įvairius kanalus: gali būti perduodama ne tik žodžiais, bet ir jausmais, laikysena, gestais ir pan. Apie tai bus plačiau kalbama kituose šio leidinio skyriuose. **O kai kalbame apie santykį, turime galvoje ne tik informacijos pasikeitimą tarp asmenų, bet ir sąryšį tarp jų, tikslo ir prasmės buvimą tame sąryšyje.** Galima sakyti, kad santykyje vyksta komunikacija, tai yra priemonė ir būdas kurti santykį bei jį palaikyti, bet komunikacija gali būti ir be santykio, priklausyti nuo situacijų, nes, kaip patvirtina mokslinė literatūra ir praktika, neįmanoma nekomunikuoti, net ir tyla yra iškalbinga.

Santykiams būdingas **abipusiškumas** ir tam, kad užsimegztų santykis ir būtų toliau plėtojamas, turi būti kažkoks atsakymas ar reakcija ir iš kitos pusės. Be abejonės, jei pastangos ir iniciatyva nuolat yra vienos krypties, vargu ar galima kalbėti apie santykį. Santykiams reikia laiko, tad kartais paprasčiausiai gali tekti palaukti, kad kitas atsakytų, ir jei žmogus tikrai domina, reikia galvoti apie kitus būdus, kaip su juo bendrauti. Tačiau taip pat pravartu pabrėžti, kad abipusiškumas ne visada reiškia simetriškumą, todėl ir mokslininkų įžvalgos nuramina, jog simetriški santykiai nėra dažni, sakytume, jiems veikia būdingas asimetriškumas – kai kažkuris vienas imasi daugiau iniciatyvos. Tokie santykiai paprastai yra tarp suaugusiųjų ir vaikų, tarp tėvų ir vaikų, tarp ugdytojų ir ugdytinių, tarp specialistų ir pagalbos reikalingų asmenų. Beveik visais atvejais socializacijos centruose iniciatyva yra iš darbuotojo, o ne iš ugdytinio pusės visų pirma dėl to, kad jaunuolis gali neturėti tokios brandos ir sąmoningumo, kokius turi darbuotojas. Bet tada iškyla dilema, kiek imtis tokios iniciatyvos, kiek ir iki kokios ribos veikti, kad iš tikrųjų būtų ugdomas jaunuolio savarankiškumas, o ne pakeičiama ar slopinama jo iniciatyva. Ir čia mes neišvėsime taisyklės, kaip elgtis vienu ar kitu atveju. Kaip ir kiekviename santykyje, net ir palankiausiose situacijose išlieka „aš“ ir „tu“ drama, tad kiekvieną kartą turime vertinti ir naujai nuspręsti, tačiau svarbu nebijoti rizikuoti ir klysti. Todėl, kaip buvo sakyta, yra daug paprasčiau, kai šiame kelyje nesame vieni.

Anot mokslininkų, santykio buvimui reikalinga ir kita prielaida: kad jis būtų **kuriantis**. Nes ontologiškai, pagal savo prigimtį ir esmę, jis turi kurti (Gheno, 2009). Jau sakėme, kad daugelyje socialinių mokslų

teorijų, ypač šiuolaikinių, arba viešajame diskurse santyčiai pripažįstami kaip reikšmingi ištekliai, kaip žmogiškasis kapitalas, tačiau vėlgi praktikoje tai nėra savaimė suprantama. Kurti santykį yra sudėtingas ir dramatiškas uždavinys, reikia nemažai pastangų ir pirmiausia noro, nes reikia pripažinti ir įsileisti kito laisvę, kito „tu“ skirtingumą ir kito niškumą. Be to, vyraujanti bendroji kultūra mums nepadeda – gyvename veikiau santykių nutraukimo ir naikinimo mentalitete, nei santykių kūrimo kultūroje. Ir tam, kad žmogus įrodytų, jog jis yra vertas ir kad jis egzistuoja, turi naikinti ir griauti. Mes nuolat susiduriame su tokiu mentalitetu ir kartais net nesuvokdami pasiduodame jam.

3. Laisvės samprata. L. Giussani teigimu, *ugdymas suvokiamas kaip iššūkis ugdyti kito laisvę*. Pirmiausia to turi pasimokyti suaugusieji, kad pasinaudotų tokiu iššūkiu, taip pat jaunimas, kad jo neiššvaistytų. Taigi ugdymas suponuoja laisvę, ir jei nėra laisvės dimensijos, nėra ir ugdomojo proceso. Taigi kas yra laisvė, kaip ją apibrėžiame? Kokios laisvės ribos santykiuose su kitais, kaip ją naudoti? Kaip išlaikyti pusiausvyrą, nepažeidžiant ir nesuvaržant kito laisvės? Laisvės tema yra vienaip ar kitaip traktuojama daugumos filosofų, antropologų, teologų ir socialinių mokslų atstovų darbuose. Nors ji nevienodai interpretuojama skirtingų mąstytojų, *dauguma jų laisvę apibrėžia kaip žmogiškąją būseną, žmogaus galią, pasireiškiančią kaip jo paties veiksmas – neprimestas, nepriverstas, neišakytas*. L. Giussani (1995) vaizdžiai išsireiškia, kad „laisvė nėra veikla, kurią žmogus vykdo naudodamas save kaip dalykų matą, kaip erdvę, kurioje reikia būti vadovu, bet yra atviras langas į tikrovę, kuri niekada nebus iki galo išsemta ir į kurią akys vis giliau skverbiasi“ (p. 153). Galima pritarti minčiai, kad tai yra viena iš neaiškiausių žmogaus būties koncepcijų. Akivaizdu, kad laisvė nėra daryti ką nori ir kas patinka, tačiau nėra ir abejingumas kito atžvilgiu, kai šis klysta ar daro žalą sau ir aplinkiniams, nėra susijusi su atlaidumu ar pasyvumu. Ir čia iškyla didelė rizika susiaurinti laisvės sampratą, pasiduodant emociniam vertinimui.

Laisvės temą gvildenęs logoterapinės asmenybės teorijos kūrėjas V. Franklis (2010) sutapatino laisvės siekimą su žmogaus prasmės troškimu ir siekimu gyvenime. Neišpildžius šio troškimo, autoriaus nuomone, einama į beprasmybę. Panašių įžvalgų rasime ir L. Giussani koncepcijoje. Šio autoriaus darbuose taip pat aptinkamas laisvės ir prasmės sąryšis: būti laisvam, vadinasi, gebėti suvokti savo paties prasmę,

pasiekti savo paties realizavimą tam tikru būdu, kuris vadinamas laisve. L. Giussani savęs realizavimą vadina galimybe pasiekti savąjį likimą. Laisvę jis palygina su „visaapimančiu likimo troškimu“, t.y. tiesos apie save patį patyrimu. Apskritai žmogaus prigimtinių troškimų įvertinimas ir išjudinimas yra savotiška L. Giussani laisvės emblema – laisvę autorius apibūdina kaip giluminių troškimų patenkinimą, bet taip pat ji suprantama kaip polėkis, postūmis, vedantis gėrio link – laisvę pasiekama tada, kai išsipildo gėrio troškimas.

Tikra laisvė implikuoja atsakomybę už kitą ir veikimą dėl kito bei bendro gėrio. Anot V. Franklio, laisvė ir atsakomybė negali egzistuoti atskirai, nes be laisvės nelieka atsakomybės, o be atsakomybės laisvė gali virsti savivale. Tad kuo didesnė laisvė, tuo didesnė ir atsakomybė.

L. Giussani, pabrėždamas, kad laisvė žmogui nėra savaiminis dalykas, kad ją reikia ugdyti, jos ugdymą prilygina atsakomybės ugdymui. Kadangi atsakomybė yra kilusi iš *atsakau*, tai jos ugdymas yra mokymas atsakyti tam, kas kviečia, kas kreipiasi. Laisvės ugdymas arba ugdymas laisvei vyksta visą gyvenimą. *Laisvas žmogus, L. Giussani teigimu, gali būti tik santykiyje su kitais, kitaip sakant, paradoksaliu būdu priklausydamas kitiems.* Tai yra vidinė dimensija. Galima būti labai laisvam kalėjime ir labai suvaržytam geriausiomis laisvės sąlygomis. Autorius tokį požiūrį priešpastato laisvės kaip santykių nebuvimo (nepriklausomumo) sampratai. Sunku įsivaizduoti, kad tokią laisvę gali išgyventi socializacijos centre gyvenantys jaunuoliai. Tačiau pirmiausia tai svarbu žinoti ir patirti specialistams, nes, kaip sakyta, be mūsų asmeninės patirties, mūsų ugdymo galimybės yra labai ribotos. Taigi klausimas, ar savo gyvenime atpažįstame momentus, kai santykiuose išgyvenome laisvės patirtį ar veikiau jaučiamės sukaustyti, suvaržyti?

4. Autoriteto samprata. L. Giussani teigimu (1995), *laisvę gali ugdyti autoritetas.* Šiuolaikinės ugdymo teorijos, atrodo, mažiau dėmesio skiria autoriteto reikšmei, bet praktikoje suaugusiojo, kaip autoriteto, poreikis ir svarba lieka aktualūs bei provokuojantys diskusiją. Kad pabrėžtų teigiamą žodžio „autoritetas“ reikšmę, L. Giussani kviečia grįžti prie žodžio ištakų, lotyniško veiksmazodžio *augeo*: tikrojo „auctoritas“ koncepcija yra tai, kas leidžia augti. Kitaip sakant, autoritetas tam tikru būdu yra tikresnis mano „aš“. Todėl *ugdyti autoriui reiškia visų pirma pažadinti šį „aš“ tašką, išjudinti jį, pažinti tikrovės visumą, išmokyti jį*

tapti pačiu savimi, t.y. laisvu. L. Giussani nuomone, tikrasis ugdytojas yra tas, kuris savo širdyje jaučia rūpestį, aistrą jaunuolio likimui. Jis taip pat pabrėžia, kad vaiko ir jaunuolio ugdymui nereikia daug žodžių ir išmintingų patarimų, bet jam ypač reikia, kad kažkas kitas, nei jis pats, nuolat mestų iššūkį jo laisvei. Italų pedagogas autoriteto patirtį apibūdina kaip susidūrimą su žmogumi, kuris yra sąmoningas tikrovės atžvilgiu ir kitam kelia nuostabą, pagarbą. To negalima pasiekti nei prievartos būdu, nei naudojant galią ir valdžią. Atvirkščiai, L. Giussani teigimu, valdžios naudojimas neigiama prasme, siekiant kontroliuoti ir redukuoti žmogaus poreikius, gali užgožti asmens laisvę ir savimoneį.

Būtent santykis su autentišku autoritetu suteikia galimybę dar labiau pažinti ar atrasti savąjį „aš“, ir tokia patirtis žmogų daro dar labiau pačiu savimi ir išlaisvina. M. Dupuis, M. Figini (2005) taip kalba apie savo darbo su jaunuoliais patirtį: *„Išgyveni didelę nuostabą, kai matai, kad jaunuolių širdyse palaipsniui gimsta paslaptingas troškimas susitapatinti su darbuotojais, su mokytojais, suaugusiaisiais, kurie jį sužavi. Tikras stebuklas, kai jaunuolis tave stebi, žiūri į akis ir matai, kad jam esi atradimas, naujiena, o jis pripažįsta, kad jam reikia tavęs.“*

Taigi autoritete yra akivaizdus patrauklumas, bet santykis su juo jaunuoliui gali kelti ir tam tikrų nepatogumų. Tačiau autoritetas ne varžo kito laisvę ar savinasi ją, bet atvirkščiai, siekia, kad veiktų kitas, paskatina pastarojo laisvę. Ir dar: **ugdo ne tas, kuris užsiima propaganda arba moralizuoja, bet tas, kuris stengiasi išjudinti tai, kas gero ir pozityvaus yra kiekviename jaunuolyje, sužadinti jo „aš“ giliuosius troškimus, dažnai paslėptus ar užslopintus.** Kad tai įvyktų, reikia, kad ugdytojas turėtų pasitikėjimo savimi ir užtikrintumo patirties, kad turėtų vilties, būtų sąmoningas, kad žinotų, jog neša viltį kitiems – vaikinams ar merginoms, gyvenantiems socializacijos centruose. Suaugusį žmogų apibūdina tai, kad jis yra užtikrintas įvairiose gyvenimo situacijose. O šį tikrumą suteikia žinojimas, kas jis yra ir kur nori eiti. Tai įmanoma, priėmus iššūkį nuolat mokytis.

Buvo kalbėta apie ugdytojų poziciją. Pagaliau reikia pasakyti, kad tam, kad jaunuolis tinkamai išgyventų santykį su autoritetu, reikalinga sąlyga – kad jis nebūtų pasyvus, o pats bandytų, tikrintų (verifikuotų) ir reflektuotų savo patirtį, ugdytų savo sąmoningumą. Ar tai gali padaryti socializacijos centro jaunuoliai? Laisvė yra paslaptinga ir dramatiška

žmogaus ypatybė, nes kitas į gražiausius siūlymus gali pasakyti „ne“. Tai priimti nėra lengva, tačiau tokie iššūkiai neturėtų stabdyti ir priversti nuleisti rankas, nes visada galima pradėti nuo pradžių, išbandyti naujus kelius. Todėl L. Giussani ugdymą vadina „rizika“ – kaip dviejų laisvių, ugdytojo ir ugdytinio, susidūrimą.

Kodėl ugdymas yra rizika? Kaip galima nuspėti, L. Giussani šią sąvoką vartoja kita prasme nei esame įpratę, t.y. ją siejant su pavojais, ribinėmis situacijomis, kokiais nors lošimais ar komerciniais sprendimais, kurie gali būti lemtingi vienoje ar kitoje situacijoje ar kai kalbama apie nenuspėjamas sąlygas (*force majeure*). Rizika, apie kurią kalbama, **kyla būtent iš laisvo ugdymo santykio pobūdžio: rizika yra tarsi dviejų „aš“ susitikimo išraiška, rizika – kaip sprendimas būti bandomam ir išbandyti save, atsiverti susitikimui.** Suaugęs žmogus nuspėdžia rizikuoti, nes yra kviečiamas ne žodžiais, o savo gyvenimo patirtimi, išreiškiant savo gyvenimo būdą, atsakyti tikrovei; jis kviečiamas išgyventi tą pačią rizikos patirtį ugdydamas, nes gali rinktis – ar atsiverti naujai tikrovei, atvirai ir ištikimai ją patikrinti, ar atsisakyti tokios patikrinimo patirties, neiti iki galo ir tai atmesti.

S. Cattarina (2011) atkreipia dėmesį, jog darbe su jaunuoliais labai akivaizdu, kad realybė yra dinamiška ir nenuspėjama, o darbuotojas turi būti pasiruošęs priimti nuolatines staigmenas. Staigmena gali būti ir negatyvi dėl įvairių nusižengimų, problematiško elgesio, bet ir labai pozityvi, visiškai nelaukta ir netikėta, pranokstanti išankstinius vertinimus ir diagnozes. Tad pati gražiausia pozicija – tai nuolat laukti jaudinančio ir visada naujo susitikimo su jaunuoliu. Tai, kas įvyksta, visada įvykis, kažkas naujo ir kažkas kito, nei buvo anksčiau.

Apibendrinant galima pasakyti, kad tokia „ugdymo rizikos“ koncepcija orientuojasi ne į rezultatą, bet į patį procesą, kuris yra iki galo nenuspėjamas, nenumatomas, yra nuolatinėje dinamikoje, nuolatiniam vyksme – tiesiog įvyksta ir dažnai sugriauna visas išankstines schemas ir įvaizdžius. Kaip meilė, draugystė, prierašumas, preferenciniai santykiai su vienu ar kitu jaunuoliu – mes negalime tiksliai pasakyti, kaip tai įvyksta, bet su nuostaba konstatuojame, kad tai įvyksta.

Kai kurios metodinės rekomendacijos

Remiantis tuo, kas pasakyta ir ką akcentuosime kituose skyriuose, galima pateikti tam tikras metodines rekomendacijas.

Pradėti nuo pozityvumo

Visų pirma reikia suvokti, kas yra žmogus, jaunuolis, su kuriuo mes bendraujame, į kurio gyvenimą „kėsinamės“; L. Giussani žodžiais, atsižvelgti, kad žmogus yra matomas visumoje – ne kaip išskaidyti pasikiri poreikiai ar problemos, bet visas, vientisas. Paprastas pavyzdys padeda tai geriau suprasti: kai kažkas mus patempia už plaukų, jaučia ir reaguoja visas mūsų kūnas. Žinoma, kai kurie aspektai ar detalės gali būti reikšmingi situacijoje, kartais ir į juos būtina atsižvelgti, bet dar svarbiau juos sujungti su visu žmogumi, jo poreikiais ir ypač tuo, kas nėra matuojama ir skaičiuojama, neįvardijama kokiais nors dydžiais ir rodikliais, nepatenka į aprašymus, pavyzdžiui, santykių kūrimas, palaikymas. Nes antraip rizikuojame teikti tik „techninio pobūdžio“ ir fragmentuotą pagalbą. O visuminis požiūris į žmogų padeda adekvačiai naudoti ir „techniką“, t.y. specialius ir specifinius metodus bei priemones, atsižvelgiant į tai, kad bendraujame su žmogumi, o ne su paslaugų objektu.

S. Cattarina (2011) pripažįsta: *„Visada bijojau veikti fragmentiškai. Turėjau baimę traktuoti tik vieną kurį nors jaunuolio aspektą, atsižvelgti tik į kai kurias situacijas, nemokėti atsakyti į visuminį kiekvieno jaunuolio poreikį. Todėl visada buvau susirūpinęs prašyti pagalbos iš visur, kad visų pirma man padėtų nefragmentuoti pagalbos – situacijoje atsižvelgti į veiksmų visumą, o ne į jų sumą“* (p. 59).

Dažnai patiriame, kad pradėjus nuo vieno jaunuolio poreikio, atsiveria daugybė kitų, kuo daugiau gilinamės, tuo viskas darosi sudėtingiau, ir taip, atrodo, be pabaigos: reikia veikti vienu metu „keliais frontais“ ir atsižvelgti į daugelį veiksmų. Bet kai turima galvoje poreikių visuotinumas, yra lengviau ir paprasčiau atsakyti ir į konkrečius, ir į pavienes poreikius.

Antra, pozityvumas suponuoja teigiamą požiūrį į tikrovę, į jaunuolį, į jo situaciją. S. Cattarina (2011) šiuo atžvilgiu pastebi: *„Kai naujas jaunuolis ateina į bendruomenę, paprastai negalvojame, kad jis gali būti išteklius. Veikiau svarstome, kiek chaoso jis įneš. Darbuotojams sakau, kad sutinkant jaunuolius, ypač pirmą kartą, o pirmas susitikimas gali būti lemiantis, svarbu pradėti nuo pozityvumo, o ne nuo to, kas parašyta dokumentuose ar kaip mums atrodo. Pradėti nuo to, kas gera, gražu, teisinga“* (p. 144). Dėl to, autoriaus nuomone, kartais pravartu neskaityti jaunuolio byloje esančios informacijos arba stengtis atsiriboti nuo jos tam, kad darbuotojas veiktų laisvai ir besąlygiškai,

be išankstinės nuostatos, kuri yra pavojinga ir veikia daug stipriau nei galime įsivaizduoti.

Tiesa, kad vaikai ir jaunuoliai socializacijos centruose turi daug problemų, bet reikia nepamiršti, jog jie turtingi stiprybėmis ir galimybėmis. Kad ir kokia sudėtinga ir skausminga jų istorija, skurdūs ryšiai, tačiau jie yra patyrę ir gero, sutikę žmonių, kurie juos teigiamai įvertino, kurie juos mylėjo, tad tai, ką jie turi, kas juos ugdė ir augino, yra turtas, ištekliai, kurie ne visada akivaizdūs, matomi ir pripažįstami „čia ir dabar“ ne tik jaunuolių, bet ir darbuotojų. Nėra paprasta tai turėti galvoje ir tuo remtis savo darbe. Mat žmogus labiau įpratęs matyti ir fiksuoti problemą ar trūkumą, tai, ko kitas negali, ko jam stinga, nei teigti pozityvumą, pripažinti galėjimą, nors ir labai menką. Jei, pavyzdžiui, jaunuolis moka gražiai išplauti grindis, sutvarkyti kambarį ar pagaminti kokį nors dirbinį, iškepti pyragą, jei gerai žaidžia krepšinį, mes negalime sakyti, kad jis nieko nesugeba ir nemoka. **O nuo to, ar mes matome stiklinę pusiau tuščią ar pusiau pilną, gali priklausyti tam tikras požiūris, laikysena, apsiėjimo su jaunuoliais ir su kolegomis būdas.** Stiprybių ir galių akcentavimas ir plėtojimas tampa pagrindu kai kurioms šiandieninėms teorijoms ir metodologijoms. Net netaikant viso metodo, kai kurie šių teorijų ir metodų aspektai gali būti naudingi su vaikais ir jaunuoliais dirbantiems specialistams. Akivaizdu, kad toks požiūris sudaro ir EQUIP programos pagrindą –pozityvios bendraamžių ir darbuotojų kultūros kūrimą.

Veikti kartu

Nemažai kalbame, kaip yra svarbu, kad žmogus nebūtų vienas. Bet ar tai taikome ir sau? Iš patirties pasakysime, kad galime jaustis vieniši, būdami žmonių apsuptyje, ir būti bendrystėje, išgyventi stiprų priklausymo kitiems jausmą, turėdami tik keletą ryšių, bet labiau reikšmingų. Ir čia svarbi mūsų pozicija. Dažniausiai veikimo kartu principą suprantame ir pritaikome tiesioginiame darbe su jaunuoliais, kai siekiame juos kuo daugiau įtraukti į veiklas, skatinti jų savarankiškumą, išmokyti savarankiškai atlikti tam tikras užduotis ir darbus. Tačiau „veikimo kartu“ būdas susijęs ir su bendradarbiavimu su kolegomis. Socializacijos centre dirba įvairių sričių specialistai: mokytojai, socialiniai darbuotojai, socialiniai pedagogai, psichologai, pagalbinis personalas, konsultuoja teisininkai, medikai ir kt. Specialistų, ypač nuolat kartu dirbančių, veikla dažnai persipina, susilieja. Sykiu labai svarbu, kad išryškėtų

skirtingos specialistų funkcijos ir indėliai į bendrą procesą ir kad socializacijos centro jaunuoliai taip pat matytų tuos skirtumus. Kaip vyksta bendras darbas?

Socializacijos centro darbuotojų veikla nėra įmanoma be *kandinio darbo* (apie tai plačiau bus kalbama ketvirtajame skyriuje). Labai reikalinga ir *supervizija*, bet kol kas šis instrumentas Lietuvoje ne visiems prieinamas dėl išteklių trūkumo. Bendras darbas apima ne tik atvejų ir situacijų analizes, bet ir dalijimąsi patirtimis, išgyvenimais, pasiekimais ir sunkumais, todėl dalijantis gaunamas palaikymas, priimami sprendimai. Kiekvienas darbuotojas turi galimybę pasitikrinti kartu su kitais kolegomis, kaip jis dirba, kokius metodus taiko, palyginti su kitais savo kompetencijas ir patirtį, sprendimus, taigi ir mokytis iš kitų patirties. **Gali būti, kad mūsų požūriai, pasiūlymai ir sprendimai skiriasi, kad nesutariame, ginčijamės, kritikuojame. Tai yra normalus darbo procesas, tačiau svarbiausia – jausmas, kad esame kartu tame pačiame kelyje, einame to paties tikslo link ir kad be kito dalyvavimo, net mums ne visada priimtino, mūsų darbas būtų daug skurdesnis.**

Be to, toks darbas kartu yra ir apsauga nepatekti į arogancijos ir visagalybės spąstus, paskęsti neviltyje ir bejėgiškume ar rizikuoti perdegti. Dažnai santykiuose su jaunuoliais darbuotojai išgyvena konfliktus, juos apima nerimas, baimė ir neužtikrintumas, ir neaišku, kaip iš tokios padėties išeiti. S. Cattarina (2011) pataria, kad svarbu ne bėgti nuo problemų ir konfliktų, o pripažinti, jog neužtikrintumą žmogus išsprendžia ne pats „viduje“, bet pagalbos, ateinančios iš išorės, dėka.

Bendras darbas padeda pripažinti, kad ne viską galėsime pasiekti ir ne viską pasiekiamo, ne viskas pavyksta, bet kaip specialistai, nepaliaujame mokytis ir iš nesėkmių. S. Cattarina pabrėžia, kad **neturime bijoti pasirodyti, jog ir mes taip pat turime poreikių ir esame riboti**. Ribotumas negąsdina, jei yra vieta ir draugija, kuri padeda. Kita vertus, svarbu, kad suaugęs asmuo nelaikytų savęs neadekvačiu santykiuose su jaunuoliais, kad specialistai nėra kažkokie „defektuoti“ arba nevykėliai. Tad pagrindinis dalykas yra ne matyti problemas ir jas spręsti, bet gyventi gyvenimą, kupiną žavesio, netikėtumų ir nuotykių (pozityviaja prasme), gyvenimą, kuris yra dramatiškas, bet kartu ir patrauklus.

Tačiau, kaip sakytą, šiame darbe taip pat yra nemažai rizikos laikyti save aukštesniais už jaunuolius ir išpuikti. Ne tiek dideliuose dalykuose, kiek mažuose gestuose, taip, kaip būname su jaunuoliu, kaip

kalbamės, kaip žiūrime į jį. S. Cattarina teigia, kad *labai lengva klysti dirbant su šiais jaunuoliais ir reikia labai daug kantrybės bei švelnumo, pirmiausia sau patiems*. Bet blogiausia laikysena, pedagogo teigimu, yra tų darbuotojų, kurie laiko save teisiaisiais ir dėl to iš jaunuolių reikalauja pripažinimo. Gali būti, kad patys to nepastebime ir nesuprantame, todėl labai svarbus reflektavimo darbas ir bendradarbiavimas – tai galime atrasti kito žmogaus dėka.

Atskirai norėtusi paminėti ir *bendradarbiavimo* tarp socializacijos centrų svarbą. Toks tinklas, ne formalus, bet realus ir funkcionalus, gali būti pagalba kiekvienam centre dirbančiam specialistui. Jo kūrimui ir palaikymui reikia laiko ir papildomų pastangų, bet tai gali „atsipirkti“. Akivaizdu, kad mūsų ir kolegų kitame šalies krašte problemos yra panašios. Gali būti, kad kažkas rado būdus, kaip jas spręsti, be to, dirbant kartu galima rasti naujų sprendimų, drauge parengti kažkokius siūlymus valstybiniu lygmeniu. Galų gale žinojimas, kad esame ne vieni šiame kelyje, padeda išlaikyti ir stiprinti motyvaciją.

Apibendrinant norisi pabrėžti, kad **ugdyti kitus gali tik tas, kuris pats nuolat ugdomsi**. Ar mes iš tikrųjų priimame iššūkį ugdytis, kad jį galėtume kelti kitiems?

2. Socializacijos centro pedagogas ir vaikai

2.1. Bendravimo ypatumai

Galima drąsiai teigti, kad visas socializacijos centro ugdymo procesas yra organizuojamas bendraujant pedagogams su vaikais, pedagogams ir kitiems darbuotojams bendraujant tarpusavyje, vaikams bendraujant su bendraamžiais. Bendravimas – tai dviejų ar daugiau žmonių tarpusavio suvokimas, keitimasis informacija, sąveika ir santykiai. Nuo bendravimo kokybės ir taikomų ugdymo metodų priklauso, kaip bus pasiekti socializacijos centro tikslai ir uždaviniai. Svarbiausieji bendravimo komponentai pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Svarbiausieji bendravimo komponentai

Komponentas	Paiškinimas
Santykiai tarp bendraujančių asmenų ir socialinis suvokimas	Tai žmonių ypatybių, jų elgesio motyvų, tarpusavio santykių supratimas. Dažnai kitus žmones mes vertiname, remdamiesi išoriniais faktais. Socialinis suvokimas visų pirma mums svarbus, kad galėtume prognozuoti kito asmens elgesį, jo savybes ir planuoti savo poelgius. Mūsų santykiai su kitais asmenimis priklauso nuo to, kaip mes suvokiame kitus asmenis, kokias savybes jiems priskiriame ir pan. <i>Pavyzdžiui, kaimyną, kuris atidavė mums pamestą piniginę, suvokiame kaip sąžiningą.</i> Ateityje, bendraudami su šiuo asmeniu, būsimе mažiau atsargūs, galbūt patikėsime savo buto raktus.

Gautos informacijos suvokimas ir interpretacija	<i>Pavyzdžiui, visi mokyklos mokytojai sužinojo, kad 14 metų berniukas jau keli metai nedaro namų darbu. Ką jie pagalvos apie berniuką? Tradiciškai dalis mokytojų pasakys, kad jis tinginys ar nepažangus mokinys. O ką pagalvos, jei sužinos, kad tas pats mokinys yra pirmūnas? Taigi, priklausomai nuo to, kokią informaciją apie kitą asmenį turime ir kokia mūsų patirtis, taip mes ir suvokiame situaciją. Tačiau mūsų suvokimas yra nebūtinai teisingas.</i>
Komunikacija – dalijimasis informacija ir žiniomis	<i>Kai trūksta informacijos arba informacija yra netiksli, kyla bendravimo sunkumų. Pavyzdžiui, įsivaizduokite, kad vienas vaikas organizuoja renginį, tačiau koks bus renginys ir kiek jis truks, niekam nesako. Kaip jausis kiti, ar jie bus patenkinti? O kas nutiktų, jei būtų suteikta klaidinga informacija?</i>
Dalijimasis veikimo būdais (vertybėmis, požiūriais, argumentais)	<i>Kai reikia rasti sprendimą arba atlikti bendrą veiklą su kitais asmenimis, labai svarbu, kad mūsų įsivaizdavimas apie galutinį rezultatą bei jo siekimo būdai sutaptų. Todėl žmonės pasakoja, kaip ir ką jie norėtų daryti, kodėl tai yra svarbu ir pan. Pavyzdžiui, jei mokiniai nori prieš Šv. Kalėdas organizuoti diskoteką, o mokytojai laikosi tradicinių vertybių – per adventą turi būti rimtis, tikėtina, jog mokiniai atsakys švęsti šventę ir neorganizuos jokio renginio. Akivaizdu, kad kai mokinio ir mokytojo požiūriai skiriasi, yra sunku susitarti.</i>
Dalijimasis jausmais ir nuotaikomis	<i>Bendravimo metu kyla jausmai, gali keistis nuotaikos ir emocijos. Pats ryškiausias dalijimosi jausmais pavyzdys – meilė. Tačiau ne visada jausmai gali būti malonūs, pavyzdžiui, jei mums perduodama netiksli informacija, gali kilti nepasitenkinimas, pyktis ir pan.</i>
Gaunama nauda	<i>Bendravimo metu keičiantis informacija, žiniomis, dalijantis jausmais ir pan., bent vienas iš bendraujančiųjų gauna naudos. Kai naudą gauna visi bendravimo proceso dalyviai, mes sakome „gerai bendraujame“.</i>

2.2. Bendravimas su paaugliu

Kai vyksta bendravimas tarp pedagogo ir paauglio, kurio metu pedagogas siekia daryti įtaką paauglio vertybėms, įsitikinimams ar elgesiui, labai svarbu atsižvelgti ne tik į minėtus komponentus, bet ir į paauglių bendravimo ypatumus. Be to, svarbu žinoti, kad paaugliai bendrauja kitaip nei suaugusieji. Paauglys yra individualizacijos procese, t.y. jis turi atsiskirti nuo tėvų ir kitų suaugusiųjų, kad galėtų savarankiškai priimti sprendimus, atrasti savo tapatumą. Todėl natūralu, kad paaugliai artimiau bendrauja su bendraamžiais, mieliau aptarinėja įvairias temas tarpusavyje, nei tomis temomis kalba su suaugusiais. Paauglių tarpusavio bendravimo stebėjimas gali padėti suprasti, į ką mums, suaugusiems, atkreipti dėmesį bendraujant su jais.

Remiantis Geldard K. ir Geldard D. (2010) bei kitų autorių darbais, asmenine darbo su paaugliais praktika, galime išskirti tam tikrus paauglių bendravimo su bendraamžiais ypatumus:

Jie pozityviai nurodo kito asmens savęs pateikimo aspektus, tarp jų išvaizdą, elgesį, papuošalus ir pan. Tai rodo, kad paaugliams yra svarbu, kaip atrodo jų pašnekovas, kaip jis rengiasi, kokiais referentinei grupei save priskiria².

Bendraudami jie pateikia uždarus klausimus, kai siekia gauti konkrečios informacijos.

Jie apie save atskleidžia informaciją ir tikisi, kad ir kiti panašiai atsivers. Kai kiti neatsiveria ar slepia informaciją, tai gali tapti nesutarimų ar net konfliktų priežastimi. Kartais stokojujantys socialinių įgūdžių paaugliai tai gali vertinti kaip išdavystę.

Jie dalijasi savo įsitikinimais, požiūriais, vertybėmis ir tikrina, kaip tuos pačius dalykus vertina jų bendraamžiai.

Paaugliai derina ir net pakeičia savo įsitikinimus, atsižvelgiant į bendraamžių išsakytą nuomonę. Paauglystės periodu formuojasi ir įsitvirtina vertybių sistema, paauglys turi išsiaiškinti, kas jam svarbu, kuo jis tiki, kas jis yra. Bendraamžių nuomonė tampa svarbi, keičiant savuosius įsitikinimus.

Jie aiškiai nurodo, ką mėgsta ir ko nemėgsta. Dažnai suaugusiems gali pasirodyti, kad diskutuodami paaugliai yra labai kritiški ir kategoriški. Tai nėra blogai, diskusijų metu paaugliai yra linkę

² Referentinė grupė – tai grupė, į kurią žmogus orientuotas ir stengiasi įsisavinti šios grupės (grupių) normas, vertybes ir elgesio būdą.

rinktis kraštutinius vertinimus nebūtinai todėl, kad tuo labai tikėtų, bet todėl, kad galėtų rasti atsakymus į jiems rūpimus klausimus, taip suformuodami grindžiamą vertybėmis pasaulėžiūrą.

Pritardami jie giria pokalbio dalyvį. Girdami pastebi asmenybės savybes, kurios jiems imponuoja, kartais perima patinkančias kito asmens savybes jas mėgdžiodami.

Pokalbio metu paaugliai aptaria kitiems kylančias emocijas; reaguodami į pasakojimą, gyvai ir spontaniškai reiškia savo emocijas. Tai leidžia atpažinti emocijas, mokomasi jas įvardyti.

Paaugliai dažnai nutolsta, pasitraukia nuo juos dominančios temos arba temos, kuri yra skausminga, ir po to vėl grįžta prie jos. Toks temų keitimas padeda paaugliams peržiūrėti savo įsitikinimus, vertybes, palyginti su kitų išsakoma nuomone. Nutoldami nuo pagrindinės temos, jie aptaria naujas mintis, po to vėl grįžta prie to, kas jiems yra svarbu. Atsitraukimas nuo nagrinėjamos temos yra labai svarbus, nes leidžia paaugliui sumažinti emocinę įtampą ir susijaudinimą kalbant apie jam svarbius dalykus, laikinai apžvelgiant jam ne tokią svarbią problemą.

Bendravimo su bendraamžiais metu paaugliai duoda patarimus ir jų gauna. Paaugliai patarimus naudoja kitaip nei suaugusieji – jiems tai dar vienas būdas išgirsti kitą požiūrį ir sužinoti apie kito žmogaus patyrimą. Tačiau tai nereiškia, kad paauglys pasinaudos net ir pačiu geriausiu patarimu ir pasielgs taip, kaip jam patariama. Patarimų davimas paaugliui gali pasitarnauti kaip kitų perspektyvų ir galimybių atskleidimas, platesnis situacijos suvokimas.

Dėmesys paauglių tarpusavio bendravimo ypatumams gali padėti pagerinti bendravimą su jais ir kartu išvengti beprasmių ginčų ar net pozicinės kovos: „kas ką nugalės“. Suaugusieji, atsižvelgdami į paauglių bendravimo ypatumus, gali prisiderinti prie jų bendravimo ir taip sudaryti sąlygas geresniam santykiui su paaugliu užmegzti:

Duodami patarimą paaugliui, kartu tyrinėkite situaciją, keiskitės informacija ir idėjomis, išnagrinėkite galimo sprendimo įmanomus padarinius. Nepamirškite, kad paaugliui patarimai visų pirma yra **dalijimasis idėjomis apie galimus sprendimus, o ne nurodymas, kad būtina tai reikia daryti.**

Pedagogas, bendraudamas su paaugliu jam jautriomis temomis, turėtų leisti laikinai atsitraukti (pabėgti nuo temos,

sukeliančios stiprias emocijas); neleidžiant paaugliui atsitraukti, tikėtina, kad paauglys nutrauks pokalbį dėl kylančios didelės įtampos ir streso.

Išgirdus paauglio reiškiamą kritiką ar nepasitenkinimą, svarbu to neužginčyti, o pasakyti savąją. Atminkime, kad paaugliui yra svarbu išgirsti nuomonę (net ir priešingą) – tai skatina jį apsvaryti savo įsitikinimus ar net juos pakeisti (prisiminkime, kad paaugliai yra linkę keisti nuomonę).

Atsižvelgiant į tai, kad paaugliui labai svarbu priklausyti bendraamžių grupei ir jų nuomonė jam yra labai svarbi, **pokalbio metu nekritikuokite bendraamžių.** Kritiką vertėtų pakeisti diskusija, nuomonių palyginimu ir pan. Kadangi paaugliui bendraamžių vaidmuo yra ypač svarbus, norint padaryti įtaką jo nuomonei tam tikrais klausimais, svarbu derinti individualias diskusijas su diskusijomis bendraamžių grupėje.

Kadangi paaugliai mėgsta vadovauti pokalbiui bei jį kontroliuoti ir nemėgsta, kai jiems nurodoma, apie ką ir kaip kalbėti, neverta bendraujant su paaugliu stengtis jį nugalėti. **Geriausia yra diskutuoti leidžiant paaugliui pajauti, jog jis taip pat yra atsakingas už pokalbio kontrolę ir plėtojimą.** Ir tik tada, kai nepritariame dėl esminių dalykų, verta apie tai pasakyti paaugliui ar net nutraukti diskusiją.

Paaugliai labai vertina atvirumą ir nuoširdumą, todėl **bendraujant labai svarbu būti atviru ir nuoširdžiu.** Jei pykstate, tai geriau pasakykite, kad pykstate, bet neneikite tai. Jei pastebėjote savo klaidą, geriau tai sąžiningai įvardykite ir atsiprašykite paauglio.

Dar vienas dalykas, kuris gali pagerinti santykius su paaugliais, – jo **išvaizdos, aprangos ar atlikto darbo spontaniškas ir nuoširdus pagyrimas.** Juk paauglystėje labai svarbu, kaip kas atrodo, kaip rengiasi, kaip atlieka vieną ar kitą veiklą. Kontaktą su paaugliu visada padės užmegzti ir nuoširdus **domėjimasis jo pomėgiais, veikla** (pvz., mėgstama muzika, kino filmais, knygomis, hobi). Paauglys gali būti kurios nors srities ekspertas (pvz., daugiau nei suaugusieji išmanyti apie interneto teikiamas galimybes); suaugusiojo nuoširdus noras mokytis iš paauglio, sužinoti ką nors naują, domėtis paauglio turimomis žiniomis palengvins bendravimą su juo, padės kurti kontaktą.

Paminėti paauglių bendravimo su bendraamžiais ir suaugusiais ypatumai yra būdingi visiems paaugliams, tačiau bendraujant su socializacijos centre gyvenančiais paaugliais pedagogai susiduria su dar

didesniais bendravimo sunkumais. Kodėl? Keletą esminių priežasčių galima paminėti:

- Socializacijos centre gyvenantys paaugliai linkę nusikalsti, stokoja socialinių įgūdžių, o jų moralinės brandos vystymasis dažnai yra sulėtėjęs.
- Neretai socializacijos centruose, kaip ir kitose uždaro tipo įstaigose, tarp paauglių formuojasi nusikalstamo pasaulio vertybėmis grindžiama subkultūra, nestatutiniai santykiai, „verchų“ ir kitokios kastos.
- Dažnai socializacijos centro ugdytiniai atsisako bendrauti su pedagogais, nes tarp bendraamžių vyrauja nuomonė, kad bendraujantis su pedagogu vaikas yra išdavikas ir skundikas.

Norint paskatinti paauglį bendrauti ir elgtis atsakingiau, svarbu pastebėti net ir mažus teigiamo elgesio ar mąstymo pasireiškimus (pokyčius), parodyti palaikymą ir pagarbą. 2 lentelėje pateikti keli paskatinimo ar palaikymo pavyzdžiai, kuriuos galima naudoti tiek pamokų, tiek kitos ugdomosios veiklos metu.

2 lentelė. Paskatinimų pavyzdžiai

Paskatinimas bendrauti	Matau, kad stengiesi. Tavo pasiekimai mane džiugina, manau, gali didžiulis savimi. Žinau, kad būti atviru ne visada lengva.
Nežymių pokyčių pastebėjimas	Labai džiaugiuosi, kad tau pavyko... Tavo pastangos yra matomos ir aš labai tuo didžiuliuoji. Tu puikiai susivaldei ir tai rodo, jog esi pakankamai subrendęs (-ė).
Atsakomybės stiprinimas	Mano darbe ne taip dažnai tenka matyti, kad ... (pvz., būtų laikomasi susitarimo). Esi šaunuo- lis (-ė). Girdžiu (matau, jaučiu), kaip tu ryžtingai išsakei savo nuomonę, tikiu, kad tau pavyks tesėti duotą žodį.

	Visada žengti pirmą žingsnį ir kažką keisti yra sunku. Kai žengei pirmą žingsnį, antras bus lengvesnis, nes jau žinai, kur eini.
Palaikymas nesėkmės atveju	Nors buvo sunku, gal ne viską padarei, kaip norėjai, bet svarbiausia, kad stengeisi. Ši nesėkmė yra labai svarbi, nes dabar žinai, kur gali suklysti, ir kitą kartą jau žinosi, ką daryti. Žinau, kad sunku atvirai kalbėti apie nesėkmes, ačiū tau, kad manimi pasitikėjai.

Taigi socializacijos centrų pedagogams tenka ypatingas vaidmuo organizuojant bendravimą su paaugliais. Tai reikalauja didžiulio profesionalumo tiek parenkant ir taikant ugdymo metodus, tiek bendraujant su paaugliu ne pamokų metu. Deja, suaugusieji ne visada parodo paaugliui tinkamą pavyzdį sprendžiant sudėtingas situacijas. Viena iš didžiausių klaidų yra ta, kad ilgą laiką dirbantys socializacijos centruose pedagogai susipažįsta su nusikaltėlių pasaulio kalbos stiliumi bei žargonu. Kartais bendraudami su paaugliais ir patys pradeda vartoti tam tikrus socialiai nepriimtinius žodžius (pvz., „niuškos“, „šestiorkos“, „verchas“, „duchai“, „ožiai“ ir pan.). Tokiu būdu jie susitapatina su nusikaltamo pasaulio subkultūra ir nesąmoningai parodo paaugliams, jog iš dalies palaiko jų gyvenimo būdą, elgesį ir bendravimo stilių. Atrodytų, kad taip elgdamasis pedagogas gali rasti bendrą kalbą su paaugliais, tačiau yra priešingai – paaugliai nebejaučia pagarbos pedagogui ir jo nuomonė jiems tampa nesvarbi. Visa tai susilpnina pedagogo autoritetą, skatina konfliktus. Ką daryti, kai sutrinka bendravimas ir prasideda konfliktas? Viena iš pagrindinių taisyklių, sprendžiant su paaugliais „karštas situacijas“ ir konfliktus, yra išsiaiškinti paauglio poreikius ir ieškoti sąlyčio taškų, o ne skirtumų, nesivelti į kovą, kuris yra teisus. Keletas pavyzdžių, kaip galima būtų elgtis konfliktinių situacijų metu, pateikta 3 lentelėje.

3 lentelė. Konfliktų su paaugliais sprendimo būdai

Teiginys	Pavyzdys
Aiškinkitės, kas paaugliui asmeniškai svarbu	Situacija: Paauglys atsisako daryti namų darbus.

<p>(nuostatos, motyvai, požiūris, įsitikinimai), bandykite suprasti, kodėl jam tai svarbu.</p>	<p>Situacija: Paauglys atsisako daryti namų darbus.</p> <p>Pedagogas: „Tu žinai, kad namų darbų atlikimas yra viena iš tavo pareigų. Paaiškink, prašau, kas nutiko, kad nenori daryti namų darbų?“ Paauglys: „Man nepatinka.“</p> <p>Pedagogas: „Suprantu. Tikrai po pamokų sėdėti prie knygų ne visada malonu. Papasakok, kas nepatinka labiausiai.“</p> <p><i>Pastaba: Labai dažna klaida, kai pedagogas, išgirdęs pasakymą „nepatinka“, pradedą įrodinėti, kodėl tai svarbu, aiškina apie būtinybę mokytis. Toks pedagogo elgesys neduoda pageidaujamo rezultato – mokinys nedarys pamokų arba jas darys atmestina. Norint paskatinti vaiką daryti namų darbus, svarbu aiškintis, kodėl jis nenori, ir tik tada kartu su vaiku ieškoti sprendimo, domėtis, kas gali pagelbėti ar atstatyti norą mokytis.</i></p>
<p>Kai paauglys kaltas, nesiginčykite, neįsivėlkite į diskusiją, kuo greičiau pereikite prie apribojimo taikymo.</p>	<p>Situacija: Vienas vaikas skriaudžia kitą.</p> <p>Pedagogas: „Tai, ką tu darai, vadinama skriaudimu. To daryti negalima.“</p> <p>Paauglys: „Aš neskriaudžiu. Įrodykite.“</p> <p>Pedagogas: „Skriaudi ir man įrodymų nereikia, tai ir taip gerai matosi. Mes jau aptarėme, kas bus, kai tai darysi.“</p> <p>Paauglys: „Man tas pats.“</p> <p>Pedagogas: „Tada gerai, vadinasi, nebus sunku...(nurodomas apribojimas).“</p> <p>Paauglys: „Bus sunku.“</p> <p>Pedagogas: „Toks elgesys neleistinas, ir tu tai žinai. Kelkis ir einam.“</p> <p><i>Pastaba: Labai svarbu prieš pradedant taikyti apribojimus būti tvirtu, skirti adekvatus nusižengimui apribojimus ir pasiekti savo tikslą.</i></p>

<p>Neskubėkite „perauklėti“ – klausykitės, girdėkite, kas yra sakoma, nepasiduokite emocijoms ir aptarinėkite tai, dėl ko galite sutarti, o ne tai, dėl ko nesutariat.</p>	<p>Situacija: Paauglys atsisako atlikti namų ruošos darbus.</p> <p>Pedagogas: „Esame aptarę, kokius namų ruošos darbus turi atlikti šiandien. Dabar yra sutartas laikas, o tu susitarimo nevykdai. Kas nutiko?“</p> <p>Paauglys: „Nenoriu. Pats daryk.“</p> <p>Pedagogas: „Suprantu, kad nenori ir sutinku, kad būtų tau geriau, jei tai padaryčiau aš. Bet sutik, kad tai yra nesąžininga.“</p> <p>Paauglys: „Tai kas? Koks man skirtumas?“</p> <p>Pedagogas: „Tai reiškia, kad turi elgtis sąžiningai ir atlikti tai, ką esi pažadėjęs. Pradėk darbus.“</p> <p><i>Pastaba: Svarbu nepasiduoti emocijoms ir nereaguoti asmeniškai į grubias paauglio pastabas. Jei paauglys atsikalbinėja, svarbu apeliuoti į visuotinai pripažintas vertybes: sąžiningumą, teisingumą, geranoriškumą. Net jei paaugliai daro nusikaltimus, vis tiek šios vertybės jiems yra svarbios, net ir jų grupėse.</i></p>
<p>Domėkitės ir klauskite, bet nepertraukinėkite.</p>	<p>Situacija: Paauglys teigia, kad mokytis nereikia.</p> <p>Pedagogas: „Papasakok daugiau, ką turi omenyje.“</p> <p>Paauglys: „Šių laikų žmogus gali gyventi ir be mokslų, yra daug turtingų verslininkų, jie jokių mokslų nebaigę.“</p> <p>Pedagogas: „Sakai daug, gal gali pasakyti, ką turi omenyje.“</p> <p>Paauglys: „Koks skirtumas.“</p> <p>Pedagogas: „Aš taip pat girdėjau apie tokius atvejus, bet pats nepažįstu nė vieno. Maniau, kad tu žinai. Tačiau man ne taip jau svarbu, ar tokių žmonių yra, ar ne. Manau, kad mokslas gali padėti tapti verslininku ar kokiu kitu specialistu. O kaip tau atrodo?“</p>

	<p><i>Pastaba: Norint paskatinti paauglį atsiverti ir išsakyti savo nuomonę, svarbu tinkamai užduoti klausimus ir skatinti diskusiją. Svarbu domėtis paauglio nuomone ir išklausti ją iki galo.</i></p>
<p>Klauskite, ką jums sako, o ne kaip sako.</p>	<p><i>Situacija: Paauglys piktai ir grubiai išsako savo pageidavimus.</i></p> <p><i>Paauglys: „Aš Jūsų nekenčiu, Jūs visada prie manęs priekabiuojate, ką bepadaryčiau, viskas negerai.“</i></p> <p><i>Pedagogas (geras atsakymas – pedagogas kalba apie problemą, o ne apie tai, ką pasakė jo adresu paauglys): „Ar teisingai suprantu, kad tau atrodo, jog aš matau tik tai, kas negerai padaryta. Aš tikrai vertinu tavo gerai atliktus... darbus, tačiau šiuo metu atliktame darbe yra daug klaidų. Ar taip?“</i></p> <p><i>Kad nereaguotų į paauglio sakomus grubius žodžius ir nusiramintų, pedagogas gali galvoti: „Jis dabar yra blogos nuotaikos, jis taip sako ne apie mane. Kodėl aš dabar turiu reaguoti į jo keiksmazodžius!“</i></p> <p><i>Pedagogas (blogas atsakymas – pedagogas sureagavo asmeniškai ir įsižeidė): „Kaip drįsti nepadaręs darbų kaltinti, kad kabinėjusi. Padaryk tai, ką privalai padaryti, ir niekas nesikabinės.“</i></p>
<p>Nekalbėkite apie sprendimą, kalbėkite apie poreikius ir kodėl jie svarbūs. Išsiaiškinkite visus poreikius.</p>	<p><i>Situacija: Jau keli mėnesiai vaikas negauna laiško iš draugo.</i></p> <p><i>Pedagogas (geras atsakymas – pedagogas kalba apie problemą ir nepatarinėja): „Matau, kad nuliūdai, ar teisingai supratau, jog liūdi negavęs laiško?“</i></p> <p><i>Paauglys: „Mane pamiršo.“</i></p> <p><i>Pedagogas: „Taip, kai ko nors laukiam ir nesulaukiam, jaučiamės palikti ir pamiršti. Tikrai nemalonu ir skaudu.“</i></p>

	<p>Paauglys: „Aš daugiau nerašysiu.“</p> <p>Pedagogas: „Kaip suprantu, nori susisiekti su draugu?“</p> <p>Pedagogas (<i>blogas atsakymas – pedagogas patarinėja ir ignoruoja paauglio jausmus</i>): „Tai tu pats parašyk, juk galėjo tavo laiško negauti.“</p> <p><i>Pastaba: Pedagogas nekalba apie sprendimą tol, kol pats paauglys nepradeda kalbėti apie tai.</i></p>
<p>Nepainiokite savo poreikių ir interesų su paauglio poreikiais.</p>	<p>Situacija: Pedagogui svarbu sužinoti, kur paauglys buvo vakare, o paauglys nenori sakyti, nes išduos kitus draugus.</p> <p>Pedagogas (<i>geras atsakymas</i>): „Suprantu, kad ne visada gali papasakoti, nes bijai išduoti draugus. Ar teisingai suprantu?“</p> <p><i>Pastaba: Pedagogas turėtų pažvelgti į situaciją paauglio akimis, kartais paauglio ir suaugusiojo interesai gali skirtis, todėl labai svarbu gerbti paauglio poreikius ir ieškoti bendro sutarimo.</i></p> <p>Pedagogas (<i>blogas atsakymas</i>): „Tu nesilaikai susitarimo, tad būk malonus ir papasakok, kur buvai.“</p> <p><i>Pastaba: Kartais pedagogas turi pagalvoti, kas svarbiau ir kuo ši informacija yra svarbi. Kartais nebūtina žinoti, kur paauglys buvo, o svarbiau pasikalbėti, kodėl tai taip svarbu.</i></p>
<p>Raskite bendrus sąlyčio taškus su paaugliu (pedagogo poreikiai ir paauglio poreikiai turi sutapti bent iš dalies – tai parodykite), pasitraukite iš pozicinės kovos ir pereikite prie interesų analizės.</p>	<p>Ieškant bendrų sąlyčio taškų, galima apeliuoti į bendražmogiškąsias vertybes: sąžiningumą, draugystę, pagalbą, tiesą. Net ir tada, kai nuomonės visai nesutampa, svarbu atminti, kad kiekvienas žmogus, tarp jų ir paauglys, turi teisę turėti savo nuomonę.</p> <p>Galima pasakyti: „O jei pabandytume...“, „Mūsų nuomonės sutampa vienoje srityje, tad galima rasti ir kitose srityse sprendimą.“</p>

Atskirkite paauglį nuo problemos.	Atminkime, kad posakiai, kurių potekstėje yra kaltinimas „Tu kaltas, tu padarei“, labai suasmenina nepageidaujamą situaciją ir tai skatina paauglį gintis. Ginantis norima pasakyti, kad aš nesu blogas. Taigi, norint padaryti įtaką pozityviam paauglio elgesiui, patartina kalbėti apie problemą, o ne apie paauglį. Pavyzdžiui: „Matau, kad neišneštos šiukšlės. Kaip manai, kas nutiks, jei šiukšlės liks neišneštos?“
Ieškokite galimybių, o ne priežasčių.	Dažnai konflikto metu kalbama apie priežastis, kurios neleido pasiekti norimą tikslą. Toks priežasčių aptarimas yra prasmingas tik tada, kai iš to galima pasimokyti. Taigi pradžioje vertėtų aptarti, koks rezultatas buvo pageidautinas, tik tada – kas sutrukdė jį pasiekti, po to aptariamos naujos galimybės, kurios svarbios, norint įveikti priežastis.

2.3. Socialinių įgūdžių formavimas

Socializacijos centre pedagogai ir kiti specialistai, bendraudami su paaugliu, tiek tiesiogiai, tiek kasdienėje veikloje skatina bei formuoja socialinius įgūdžius. Socialinių įgūdžių formavimui daug dėmesio skiriama ir EQUIP programos užsiėmimuose.

Kaip formuojasi socialiniai įgūdžiai ir kodėl tai taip svarbu? Socialiniai įgūdžiai – tai žmogaus gebėjimas adaptuotis prie nuolat kintančios aplinkos, tai gebėjimas įveikti stresą ir įvairias negandas, socialiai priimtinais būdais tenkinti poreikius, atsispirti neigiamai aplinkos įtakai.

Socialinių įgūdžių formavimas priklauso nuo daugelio veiksnių. Nemažas vaidmuo tenka įgimtoms savybėms ir nervų sistemos ypatybėms. Tačiau labai didelis vaidmuo tenka ir aplinkai, kurioje vaikas auga, tam, kaip su juo elgiasi tėvai, mokytojai bei bendraamžiai, kokį pavyzdį sprendžiant sudėtingas ir konfliktines situacijas jis mato. Akivaizdu, kad į socializacijos centrus patenka vaikai, stokojantys socialinių įgūdžių. Kaip rodo tyrimai, linkę nusikalsti ar nusikaltimus padarę paaugliai nuo mažų dienų stokojo meilės, rūpesčio, dauguma jų yra patyrę

ganėtinais daug smurto. Visa tai ne tik neformavo socialinių įgūdžių, atvirkščiai – dažnai formavo socialiai nepriimtina elgesį. Vadinas, socializacijos centrų specialistams tenka ypatingai sudėtingas uždavinys – ne tik suformuoti paauglių socialinius įgūdžius, bet ir eliminuoti jau turimus socialiai nepageidautinus. Remiantis „Aš myliu kiekvieną vaiką“ knygoje aprašytais įgūdžiais, patartume kiekvienam socializacijos centro specialistui atsižvelgti į žemiau išvardytus įgūdžius:

Sprendimų priėmimas. Tai įgūdis, kuris skatina pagalvoti apie galimus padarinius ir tuo remiantis daromi sprendimai, tenkinat savo poreikius ar siekiant tikslų. Socialinių įgūdžių stokojantys paaugliai mažai galvoja arba visai negalvoja apie padarinius. Dažnai, siekdami materialinės ar kitokios naudos, padarę teisėtvarkos pažeidimą ar nusikaltimą, galvoja apie tai, kas bus, kai gaus, pavyzdžiui, norimą daiktą, bet visai nesusimąsto apie padarinius, kas nutiks nukentėjusiajam ar jam pačiam, kai bus išaiškintas nusikaltimas.

Problemų sprendimas. Tai įgūdis, kuris leidžia teisingai spręsti problemas, rasti galimybes ir nepasiduoti iššūkiams. Dažnai socialinių įgūdžių stokojantys paaugliai nesusimąsto, kad tai pačiai problemai spręsti galima rasti kelis variantus, galima kreiptis pagalbos į kitus asmenis ir pan. Todėl dažnai jie, spręsdami problemas, elgiasi neapgalvotai.

Kritinis mąstymas. Tai gebėjimas analizuoti ir nagrinėti informaciją ir patyrimą. Kritinis mąstymas būtinas, norint įvertinti idėjos tinkamumą, pagrįstumą bei teisingumą. Kritinio mąstymo metu siekiama atsakyti į klausimus: Ką aš žinau? Ką sužinojau naujo? Kaip pakito mano žinios/žinojimas? Ką aš darysiu su šiomis žiniomis? Ar tai logiška? ir pan.

Efektyvus bendravimas. Tai gebėjimas palaikyti draugiškus ar dalykiškus tarpasmeninius santykius, naudojant verbalines ir neverbalines bendravimo priemones perteikti ir priimti informaciją, išsakyti savo pageidavimus, suprasti kito asmens poreikius.

Asmeninis bendravimas. Tai gebėjimas užmegzti ir išlaikyti tarpasmeninius draugiškus santykius. Šis įgūdis svarbus ilgalaikių santykių išlaikymui, gebėjimui derinti savo poreikius su kitų asmenų poreikiais.

Savęs pažinimas. Tai gebėjimas įvardyti savo stipriąsias ir silpnąsias puses, prognozuoti savo elgesį. Tyrimai rodo, kad socialiai apleisti ir stokojantys socialinių įgūdžių vaikai sunkiai apibūdina save, dažnai linkę save kritikuoti ar per daug gerai (neadekvačiai) vertinti.

Emocijų valdymas. Tai visų pirma savo ir kitų emocijų atpažinimas, gebėjimas jas valdyti konfliktinių ar kitų sudėtingų situacijų metu. Akivaizdu, kad socializacijos centruose gyvenantys vaikai sunkiai valdo emocijas, o tai sukelia dažnus konfliktus su aplinkiniais.

Empatija. Tai gebėjimas įsijausti į kito padėtį, emocinę būseną, tiesiogiai suprasti kito jausmus. Empatija leidžia užmegzti pasitikėjimu grindžiamus santykius su kitais, geriau suprasti kitų žmonių motyvus, prireikus užjausti kitą dėl nesėkmės ar pasidžiaugti kito laimėjimais.

2.4. Bendravimo su paaugliais klaidos

Kokia pirma mintis šauna į galvą suaugusiajam, jei jam reikėtų apibūdinti paauglį? O mokytoji? Tyrimai rodo, kad, lyginant su kitais žmogaus raidos tarpsniais, būtent paauglystės laikotarpiui tenka daugiausia kritikos ir nepakantumo. Paradoksalu tai, kad suaugusieji, kritikuodami šių laikų paauglius, mažai kuo skiriasi nuo prieš penkiasdešimt ar daugiau metų buvusius suaugusiuosius – paaugliai dažnai kritikuojami dėl to, kad neklauso, kad vartoja alkoholį, triukšmauja ar kitaip pažeidinėja visuomenėje nusistovėjusias taisykles. Tiek anksčiau, tiek dabar galima išgirsti posakius „Mūsų laikais mes gerbėme suaugusiuosius“ arba „Mes akių nedraskėme“. Atsižvelgiant į šiuos teiginius norėtusi paklausti – ar mąstymas, jog paaugliai yra „sunkūs“ ar akiplėšos, „blogi“ ar maištautojai, padeda su jais susikalbėti? Atsakymas būtų „NE“. Prisiminkime lietuvių liaudies patarlę „Kaip šauksi, taip ir atsilies“. Taigi pirmiausia turime kalbėti apie suaugusiojo požiūrį į paauglį.

Neretai pedagogai netiki, kad paaugliai gali gyventi vadovaudamiesi socialiai pripažintomis vertybėmis, argumentuodami tuo, jog jie grįžta į tą pačią aplinką, pas tuos pačius draugus, o valstybės mastu nėra sukurta tęstinė programa, kuri padėtų vaikui atsispirti neigiamai aplinkos įtakai. Laikantis tokio požiūrio pedagogui sunku diskutuoti su paaugliais ir pažadinti jų vidinį potencialą rasti socialiai priimtinus sprendimus bei įgyvendinti socializacijos centro misiją.

PIRMAS ŽINGSNIS paauglio socializacijos link – tai adekvatus ir geranoriškas požiūris į socializacijos centre gyvenantį paauglį. ANTRAS ŽINGSNIS – tai tikėjimas, jog kiekvienas patekęs į socializacijos centrą paauglys gali pakeisti savo elgesį ir atsispirti socialinės aplinkos

neigiamam poveikiui. TREČIAS ŽINGSNIS – tai profesionalus elgesys su paaugliu, tinkamų ugdymo metodų parinkimas, grindžiamas pagarba ir empatija, t.y. gebėjimu į situaciją pažvelgti paauglio akimis, pajauti ir suprasti tai, ką jis jaučia.

4 lentelėje yra pateikti paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai, dažniausios suaugusiųjų klaidos ir rekomendacijos, kurios bus veiksmingos tik tada, kai sutarsime, kad paaugliai nėra blogi – **jie tiesiog yra kitokie nei suaugusieji.**

4 lentelė. Paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumai, klaidingi įsitikinimai, rekomendacijos

Teiginys	
Paauglystę galima suskirstyti į tris periodus: ankstyvoji paauglystė – nuo 12 iki 14 metų, vidurinioji – nuo 15 iki 18 metų, vėlyvoji – nuo 19 iki 21 metų (Steinberg, 1991).	
Klaidos	Rekomendacijos
Vaikams nuo 12 iki 18 metų taikomos tos pačios ugdymo priemonės, neatsižvelgiama į amžiaus ypatumus, jų patirtį ir socialinę brandą (<i>žr. 1 priedą „Paauglystės ypatumai“</i>).	Norint pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, būtina atsižvelgti į vaiko amžiaus ypatumus. Svarbu atminti, kad 12–13 metų paaugliui skiriamos ugdymo priemonės yra kitokios nei skiriamos 16–18 metų paaugliui. Gebėjimas derinti individualius ir adaptuotus vaiko poreikiams bei grupinius ugdymo metodus yra vienas iš svarbiausių pedagogo gebėjimų (apie tai skaitykite 3.4 skyrelyje).
Paauglystė – tai pereinamasis laikotarpis tarp vaikystės ir suaugusiojo amžiaus. Tai reiškia, kad <i>paauglys nėra mažas vaikas ir dar nesuaugęs, todėl jam keliami reikalavimai ir bendravimo stiliai turi atitikti paauglystės amžiaus tarpsnio ypatumus.</i>	
Su paaugliu elgamasi kaip su mažu vaiku.	Bendraujant su paaugliais būtina derinti rūpestį ir globą su pasitikėjimu ir savarankiškumo pripažinimu. Paaugliai turi jausti, kad jais rūpinamasi, tačiau lygiagrečiai jie turi jausti ir matyti, jog suaugusieji jiems leidžia patiems priimti sprendimus, tenkinant savo poreikius. Labai prasminga, kai kiti jaunuoliai paskatina tinkamus sprendimus, prosocialų elgesį.

<p>Su paaugliu elgiama si kaip su gyvenimo patirtį turinčiu suaugusiuoju.</p>	<p>Perdėtas pasitikėjimas, nesidomėjimas paauglio gyvenimu, draugais, mokslu sukelia paaugliui nerimą ir įtampą, nereikalingumo ir vienišumo jausmą. Su paaugliu reikia elgtis kaip su suaugusiuoju, bet kartu svarbu parodyti atsakingą ir pagarbią globą, atskleidžiant, kur prasideda ir baigiasi jo ir jūsų atsakomybių ribos, kas, už ką ir kaip yra atsakingi. Socializacijos centruose esantys paaugliai neretai turi tokios patirties, kuri yra juos per anksti subrandinusi, tačiau neišvengiamai kitose srityse jų raida atsilieka; jautrus suaugusiojo žvilgsnis visuomet padės atskirti, kada paaugliui reikia globos ir pagalbos, o kada verta kurti daugiau lygiaverčius atsakingus santykius.</p>
<p>E. Eriksonas paauglystėje išgyvenamą psichosocialinės raidos krizę vadino tapatumo paieškomis, susijusiomis su savimi ir savo vietos aplinkoje atradimu. Paauglys turi atsakyti: „Kas esu?“, „Ką sugebu?“, „Kokia prasmė?“, „Ko noriu ir ką galiu?“, „Kuo būsiu?“ ir dar į daugelį kitų su tapatumu susijusių klausimų.</p>	
<p>Suaugusieji aiškina, nurodo, auklėja, kuo paauglys turi ar turėtų būti.</p>	<p>Paauglys palaipsniui tampa moralia, brandžia ir savarankiška asmenybe ir pereina į suaugusiųjų amžiaus tarpsnį. Jis tampa brandžiu, o ne padaromas brandžiu! Brandi asmenybė pati randa atsakymus į jai rūpimus klausimus, pati sprendžia problemas ir pati renkasi, kas jai turi padėti. Taigi pagrindinė taisyklė – ne nurodinėti, o klausyti nuomonės, domėtis, taip skatinant paauglį mąstyti apie save ir savo poreikių tenkinimo būdus.</p> <p>Kita vertus, vaikų socializacijos centro darbuotojai turi mokyti, aiškinti, pvz., kad ir ugdant savitvarkos ar bendravimo įgūdžius. Efektyviausias mokymasis vyksta per patyrimą, kai asmuo pats išbando naujus elgesio būdus ir po to juos gali aptarti, t. y. labiau įtvirtinti. Paaugliui nurodymus ir aiškinimus verta pateikti kaip galimus</p>

	kitokius elgesio būdus (patarimus), kuriuos jis gali rinktis, išbandyti konkrečioje veikloje.
Paaugliams bendraamžių grupė ir priklausymas jai yra svarbiau nei bet kuriuo kitu amžiaus tarpsniu. Bendraamžių grupė paaugliui padeda įvertinti savo veiksmus, lavinti socialinius įgūdžius, numatyti galimybes. Ji turi daug įtakos formuojant vertybes, siekiant moralinės brandos.	
Suaugusieji, įtardami, kad bendraamžiai daro neigiamą įtaką, draudžia bendrauti.	Pastebėję, kad paauglys „susidėjo“ su neigiamą įtaką darančiais draugais, atvirai ir nuoširdžiai (nebarant ir nepriekaištaujant) pasakykite, kodėl Jūs nerimaujate. Po to reikia padėti paaugliui atrasti kitą bendraamžių grupę, kitas veiklas ir pan. Jei paauglys neatras naujų draugų – vargu ar paliks senus. Socializacijos centruose, kur visi paaugliai turi socialiai nepageidautino elgesio patirties, labai svarbu organizuoti bendraamžių diskusijų grupes, kuriose paaugliai atrastų naujų socialiai nepageidautino elgesio būdų. Labai svarbu padėti paaugliams įgyti kitokios bendravimo su bendraamžių grupe patirties. Čia gali praversti dalyvavimas konkursuose, renginiuose, sporto varžybose centre ir už jo ribų. Dažnai jaunuoliai už socializacijos centro ribų patiria socialinę atskirtį, o tai labai didina jų nepasitikėjimą ir sunkina socializacijos procesą, todėl prosocialaus bendravimo su kitais bendraamžiais patirtis gerokai prisideda prie jaunuolio prisitaikymo ir savivertės.
Paauglių grupėms būdinga hierarchija. Prosocialiose paauglių grupėse lyderio poziciją užima adekvačiai pasitikintys savimi, kūrybiški, socialiai aktyvūs, ganėtinai aukštu empatijos lygiu pasižymintys jaunuoliai. Tuo tarpu asocialiose paauglių grupėse lyderio poziciją užima spontaniškesni, labiau lytiškai subrendę, stiprūs ir socialinius įgūdžius geriau įvaldę jaunuoliai. Kaip rodo įvairių autorių darbai, pastarąsias savybes dažnai turi ir jaunesnių prosocialių paauglių grupių lyderiai.	
„Jėgos“ lyderiai dažnai tampa pedagogų „pagalbininkais“, kai	Socializacijos centro specialistai neturi palaikyti „jėgos“ lyderio ir prašyti jo pagalbos siekiant motyvuoti grupę – taip jo elgesiui rodomas

<p>reikia išsireikalauti tvarkos ar paklusnumo.</p>	<p>pritarimas. Patartina pasirinkti kitą paauglį, kuris taip pat pasižymi lyderio savybėmis, tačiau bendraudamas su grupe daugiau remiasi kūrybiškumu, palaikymu ir empatija. Taip parodoma grupei, koks bendravimo stilius yra palaikomas. Jei tokio aiškaus lyderio nėra, tuomet darbuotojai turi sudaryti sąlygas tokiam lyderiui iškilti, aiškiai demonstruodami, kokio prosocialaus elgesio yra tikimasi iš vaikų ir koks elgesys yra skatinamas.</p>
<p>Suaugusieji kritikuoja „jėgos lyderius“, juos žemina girdint bendraamžiams.</p>	<p>„Jėgos“ lyderio nepatartina atvirai kritikuoti, tuo labiau – žeminti girdint bendraamžiams, tačiau pastebėjus jo nepageidautiną elgesį, tuojau pat ir visiems girdint (neužsipuolant ir nežeminant) tvirtai ir aiškiai pasakyti, kokio elgesio yra tikimasi ir koks elgesys nebus toleruojamas. Pastabos turi būti formuluojamos apeliuojant į visuotinai pripažintas sąžiningumo ir teisingumo vertybes. Kai lyderis pažeidžia vidaus tvarkos taisykles, jis turi būti nubaustas taip pat, kaip ir jo bendraamžiai, atlikę tokį pat vidaus tvarkos pažeidimą.</p>
<p>Ignoruoja „jėgos“ lyderį ir demonstratyviai su juo nebendrauja, nesidomi jo nuomone ir pan.</p>	<p>Svarbu atminti, kad jaunuolis, demonstruodamas savo „jėgą“ prieš bendraamžius, juos skriausdamas, nori būti dėmesio centre. Toks paauglys stokoja socialinių įgūdžių, jo savęs vertinimas yra ypatingai žemas, jis nepasitiki savimi, aplinkiniais ir nuolatos išgyvena įtampą. Kuo daugiau pedagogas jį demonstratyviai ignoruoja (neatsako į klausimus, nesisveikina, nekalba, negirdi net ir tada, kai jis elgiasi tinkamai – taip bausdamas už blogą elgesį), tuo labiau toks jaunuolis elgsis agresyviai kitų vaikų ar savo atžvilgiu ir ieškos būdų atkreipti į save dėmesį. Todėl pedagogas turi neignoruoti paauglio, bet jam aiškiai pasakyti, kokio elgesio iš jo tikimasi ir kada jis gali būti paskatintas, taip</p>

	<p>sudarant sąlygas elgtis tinkamai. Dirbant su „jėgos“ lyderiu, be kasdienės veiklos modeliavimo ir jo elgesio stebėjimo, būtinos individualios konsultacijos, taikant diskusijos ar situacijų modeliavimo metodus (plačiau apie jėgos lyderius žr. 3.5 skyrelį).</p>
	<p>Apleisti, patyrę smurtą, nepriežiūrą ir nesirūpinimą paaugliai praranda pasitikėjimą suaugusiais. Remdamiesi ankstesne patirtimi, jie į suaugusiųjų pastabas, nurodymus, klausinėjimus ar domėjimąsi jų gyvenimu reaguoja priešiška, nes mano, kad juos vėl nuskriaus, pasinaudos, ir jie vėl patirs nusivylimą.</p>
<p>Suaugusieji mano, kad geriau už paauglį žino, ką ir kaip daryti, todėl neatsiklausę paauglio nuomonės teikia patarimus ir kontroliuoja.</p>	<p>Pedagogo ir paauglio santykiai vienu metu yra ir draugiški, ir dalykiški, grindžiami pasitikėjimu. Tai pagrindinė sąlyga, norint pasiekti pozityvių pokyčių. Mokytojas turi mokytis, auklėtojas – auklėti, o vaikai – mokytis ir ugdyti savyje geriausias savybes. Kontrolė yra būtina, bet jos neturi būti per daug, jos reikia tiek, kiek būtina tinkamam mokymui ir auklėjimui užtikrinti. Net ir tada, kai paauglys neteisis, visų pirma reikia įgauti pasitikėjimą. Po to nenurodinėti, nekritikuoti, o klausiant išsiaiškinti, kokio rezultato paauglys tikėjosi atlikdamas tam tikrus veiksmus, ko norėjo (pvz., mušdamas draugą ar vogdamas). Tik domintis paauglio nuomone ir diskutuojant, aptariant galimas alternatyvas galima paskatinti paauglį būti atsakingu renkantis sprendimus. Atminkite, kad tai užima laiko, reikalauja daug kantrybės ir pastangų.</p> <p>Mes negalime tikėtis, kad visą savo gyvenimą buvę atstumti jaunuoliai per dieną ims pasitikėti suaugusiais. Pirmiausia reikalingas lankstumas, pagarba (pvz., visada pasisveikinti, paspausti ranką), nuostata klausytis, o ne pulti moralizuoti ir aiškinti. Užmezgant ir stiprinant kontaktą, labai praverčia aktyvaus klausymo įgūdžiai. Nuoširdaus ir pasitikinčio santykio su</p>

	asocialiu paaugliu kūrimas yra nuolatinis darbas ir kartu didžiausia pagalba, kurią toks paauglys gali gauti iš suaugusiųjų.
Paaugliai nemėgsta ilgai klausytis aiškinimų ir nurodinėjimų. Kai suaugusieji ilgai „moralizuoja“, paaugliai nustoja klausytis, tampa grubūs ar atsitraukia nuo suaugusiųjų.	
Pastebėję, kad paauglys nenori bendrauti, suaugusieji dar stipriau reikalauja paklusti.	<p>Labai svarbu laiku sustoti ir pažvelgti į situaciją iš šalies. Pastebėjus, kad paauglys mūsų nesiklauso, rekomenduojama:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Pasakyti, kokio elgesio tikitės (ne ko nenorite, o ko norite), ir palikti paauglį vieną pagalvoti. ▪ Pakviesti ką nors kartu veikti (gaminti valgyti, žiūrėti TV, tvarkyti patalpas ar pan.). Svarbu veiklos metu nemoralizuoti. ▪ Aiškiai apibrėžti taisykles ir nenusileisti. Labai svarbu nediskutuoti ir nesiaiškinti. ▪ Priimti paauglio emocijas dėmesingai ir ramiai, nesiginčyti.

2.5. Pedagogas ugdymo procese

Koks turėtų būti socializacijos centro pedagogas? Auklėtojas? Kokios jo funkcijos? Kas svarbiau – išdėstyti dalyką ar ugdyti dorą žmogų? Kaip bendrauti? Tai klausimai, į kuriuos sunku rasti vienareikšmį atsakymą.

Vienas iš socializacijos centro pedagogo uždavinių – tai viso bendravimo su paaugliu metu padėti jam pastebėti, atrasti, o dažnai ir naujai suformuoti socialiai priimtinas asmenybės savybes. Pedagogas, kiekvieną dieną bendraudamas su vaiku, moko jį tenkinti savo poreikius socialiai priimtinu būdu, ugdo moralę ir dorą pilietį. Pavyzdžiui, ar per matematikos pamoką socializacijos centre svarbu vien tik išmokyti matematikos, ar ugdyti sąžiningą, dorą asmenybę? Ar mokytojui pakanka gerai išdėstyti pamoką, o auklėtojui išmokyti tvarkos? Atsakant į šiuos ir panašius klausimus norėtųsi priminti, kad pedagogas, dirbantis socializacijos centre, rūpinasi socializacija, todėl visas ugdymo procesas tampa vientisas, sujungiantis daug metodų, bendravimo formų ir tik

tokiu būdu sudarantis sąlygas socialiai apleistiems ir turintiems didelių elgesio problemų paaugliams tinkamai socializuotis.

Koks turi būti pedagogas ir ugdymo procesas? Pedagogas ugdymo procese, tiek bendraudamas su vaikais, tiek organizuojamas veiklą, turi būti visada aktyvus, t.y. net ir tada, kai paaugliai dirba savarankiškai, pedagogas negali pasitraukti ir užsiimti „savais darbais“. Kodėl? Todėl, kad **ugdymas vyksta visada**, tiek bendraujant tiesiogiai, tiek stebint, tiek rodant asmeninį pavyzdį.

Numatant ugdymo procesą (pamoką, popamokinę veiklą ir pan.) svarbu planuoti: laiką, vietą, ugdymo proceso dinamiką, t.y. numatyti aiškų tikslą ir jo siekimo procesą, valdyti grupių dinamiką klasėje ir asmenines sąveikas su kiekvienu vaiku. Kuo veikla bus aiškiau planuojama, tuo tikslingiau bus parinkti ugdymo metodai, tuo lengviau bus pasiekti numatytus tikslus. Svarbu, kad ugdymo procesas būtų:

- **Saugus.** Akivaizdu, kad norint pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių, taikant įvairius ugdymo metodus turi būti užtikrinta saugi darbo aplinka. Saugumą užtikrina fiziniai ir psichologiniai parametrai. Fiziniai parametrai – tai aplinka, kurioje vyksta ugdymo procesas: apšvietimas, patalpos dydis, baldai, pakankama erdvė ir kt. Psichologiniai parametrai – tai taikomos poveikio priemonės, ugdymo priemonių atitikimas amžiaus tarpsniui, pedagogo elgesys, bendravimo stilius, pagarba ir kt.
- **Aiškus ir dinamiškas.** Ugdymo procesas turi būti vientisas ir pasižymėti įvykių nuoseklumu, aiškiai numatomais priežastčių – padarinių ryšiais, o vaikas, dalyvaudamas tame procese, yra aktyvus (mąsto, sprendžia, kuria, diskutuoja, svarsto ir pan.). Nuoseklumas ir aiškumas užtikrina nuoseklų vaiko tobulėjimą ir stabilius pokyčius. Pavyzdžiui, pedagogas per pamoką gali kalbėti apie alkoholio žalą ir būti instruktoriumi arba rodyti videofilmą apie tai, kokius padarinius gali sukelti alkoholis, tačiau vargu ar tai sukels reikiamus elgesio pokyčius. Kita vertus, pedagogas gali organizuoti grupinę diskusiją, pateikti praktinių užduočių, kurių metu patys paaugliai suvoks alkoholio žalą, pastebės vieni kitus ir kiekvienas asmeniškai ras savo stipriąsias puses, atsispirdamas neigiamam draugų poveikiui. Toks nuoseklus ir dinamiškas ugdymo proceso organizavimas leis ne tik surinkti ir įsisąmoninti informaciją apie alkoholio žalą, bet leis pastebėti ir kiekvieno asmenines galimybes.

- **Vizualus, vaizdingas.** Visa, kas nauja ar svarbu, turėtų būti pateikta iliustruojant pavyzdžiais, pasakojimais, metaforomis ar istorijomis. Visi pasakojimai turėtų būti aktualūs paaugliui, atitikti jo amžiaus ypatumus, kelti susidomėjimą. Labai svarbu atsižvelgti į tai, kad vaizdingai ir vizualiai pateikta informacija atsimenama ilgiau, palieka gilesnį emocinį pėdsaką. Norint sustiprinti vizualizacijos efektą, galima panaudoti įvairius kūrybiškumą skatinančius metodus, pasakų sekimą, istorijų galvojimą ir pan. Tai leidžia paaugliui atsitraukti nuo nemalonybės situacijos, į ją pažvelgti naujai, pasakos veikėjo ar kito asmens akimis.
- **Integralumas ir vientisumas.** Paauglys aptariamus įvykius turi suvokti praeities, dabarties ir ateities kontekste. Svarbu atskleisti, kad kiekvienas įvykis turi įtakos visiems laiko periodams. Tai, kas vyksta dabar, veikia ne tik dabartį ar ateitį, bet ir praeitį. Tai pastebima, kai aptarinėjami ir naujai įsisąmoninami praeities įvykiai, arba kai mąstome, kaip pasielgti dabar, kad tai, kas įvyko anksčiau, mūsų neslėgtų.

Organizuodamas ugdymo procesą, pedagogas bendrauja su paaugliais trimis lygmenimis:

1. **Būdamas grupėje,** dažniausiai taiko individualius ugdymo metodus; bendraujama su vienu vaiku, o kiti stebi, klausosi ir ugdomi.
2. **Būdamas grupėje,** duoda užduotį, kurią turi atlikti grupė. Pedagogas, kol grupė atlieka užduotį, nepalieka vaikų: jis stebi, klausosi ir atsakinėja į klausimus. Bendravimas vyksta su visa grupe kaip komanda.
3. **Įtraukdamas grupę** – tai ugdymas, kai konkretus poveikis vienam vaikui daromas dalyvaujant grupei: pedagogui padedant ir užtikrinant psichologinį saugumą, grupė sprendžia konkretaus vaiko problemas, padeda jam įsisavinti žinias ir pan.

Mokymosi procese geras mokytojas gali pasiekti puikių rezultatų su bet kuria klase. **Kas apibūdina gerą mokytoją?** Sėkmingas mokytojas yra nuoširdus, energingas, negailintis pagyrimų, palankiai nusiteikęs, moka bendrauti, jautriai reaguoja į mokinių poreikius, naudoja įvairias skatinimo priemones (pagyrimą, šypsena, prisilietimą). Priešingai, nesėkmingi mokytojai yra abejingi, kritiški, neigiamai nusiteikę,

sunkiai bendrauja su mokiniais, nemoka tinkamai reaguoti į jų poreikius. Geras mokytojas (Berns, 2009):

- Suteikia vaikams laiko ir progų mokytis, pasirinkti tinkamą tempą
- Tiki mokinių sėkme
- Įtraukia visus mokinius į mokymąsi, sudomina juos diskusijomis, skiria motyvuojančias užduotis
- Mokymo lygį pritaiko mokinių poreikiams ir gebėjimams
- Užtikrina mokymosi pažangą

Tačiau gerą mokytoją apibūdina ne tik profesionalumas ir kompetencija, bet ir efektyvus bendravimas. Gerai žinoma, kad mokytojai, artimai bendraujantys su mokiniais ir suprantantys grupės dinamiką, sukuria palankesnę mokymosi aplinką (Berns, 2009). Apie įvairius bendravimo su paaugliais aspektus galite paskaityti kituose šios metodinės priemonės skyriuose, o dabar norime atkreipti dėmesį į mokytojo kūno kalbą mokymo metu:

veiksmingas žodinis bendravimas. Mokytojas turi kontroliuoti savo kalbą. Tai, kaip mes kalbame su vaikais (o ne tik tai, ką jiems sakome), gali turėti didžiulį poveikį jų požiūriui į mus ir į jų pačių mokymąsi. Kaip mes kalbame su vaikais apie jų netinkamą elgesį – ramiai ir konkrečiai ar kaltinančiai ir neapibrėžtai? Kaip pateikiame užduotis – ar jos atrodo įdomios ir patrauklios, ar sunkios ir nuobodžios? Kalbėdami turime išlaikyti tinkamą laikyseną (stovėti tiesiai, atpalaidavę pečius, kaklą ir smakrą). Garso stiprumas labai aiškiai parodo vaikams emocinę būseną: šaukiantis mokytojas parodo, kad prarado emocinę savitvardą, o kai kuriems mokiniams labai patinka tokia mokytojo būsena. Intonacija gali labai padėti, norint suteikti dėstymui įdomumo, taip pat sukurti ryšį su mokiniais, nes intonacija parodo Jūsų emocinę savijautą. Intonacijos pagalba mokytojas gali perteikti nuostabą, susižavėjimą, niūrumą, nusivylimą. Kalbėjimo tempas turėtų būti pritaikomas prie mokinių poreikių, pavyzdžiui, vedant pamoką nepaklusniems ar nesidomintiems mokiniams, galima juos sudominti kalbant greičiau. Pamokos dėstymas yra iššūkis. Kai tai reikia daryti nesidominčių ir priešišku mokinių klasėje, mokytojo dėstymas turi būti kuo trumpesnis, o vaikai gali būti įtraukiami į dėstymą, pavyzdžiui, prašant jų išrinkti svarbiausias mintis, pagrindinius žodžius, braižant diagramas ir pan.;

veiksmingas nežodinis bendravimas: vien tik kūno kalba bendraujantis mokytojas rodo savo neginčijamą jėgą, be to, taip galima duoti užuominas mokiniams, ką jie daro gerai, o ką – blogai. Mokytojo neverbalinį bendravimą rodo:

- akys: vidinį nusiteikimą galima parodyti vien žvilgsniu, tai gali būti pyktis, sumišimas, nuostaba, pagyrimas, nusivylimas ir kt. Kai vaikas kalba su draugu, pamėginkite tyliai į jį įsmeigti žvilgsnį;
- veidas: į viršų pakelti antakiai, įsmeigtas žvilgsnis, suraukta kakta aiškiai rodo, kad mokytojui nepatinka vaiko elgesys ir kad jis turi liautis taip elgtis;
- rankos: gestais galima sėkmingai perteikti savo mintis, pvz., spragtelėti pirštais mokiniui, kuris neseka pamokos;
- kūno poza: tai didžiulio poveikio įrankis. Stovintis mokytojas, sukryžiaęs rankas ir pakėlęs antakius, aiškiai rodo nepasitenkinimą vienu ar kitu klasės elgesiu;
- erdvė: mokytojo judėjimas klasės erdvėje mokiniams pasako labai daug, pavyzdžiui, jei mokytojas prieina ir sustoja prie kurio nors mokinio. Mokytojas gali išnaudoti erdvę ir savo padėtį, atsižvelgdamas į savo laikyseną, vaikščiodamas po visą klasę ir taip apsibrėždamas savo teritoriją ne tik prie lentos, stovėdamas arčiau nuolat blogai besielgiančių mokinių, nustebindamas mokinius, pakeitęs klasės erdvę, pvz., perstumdęs suolus (Cowley, 2006; 2008).

Mokytojo kūno kalba turi milžinišką poveikį mokiniams, nes pagal ją mokiniai nuolat stengiasi suprasti, kaip jiems elgtis su Jumis. Todėl mokytojui itin svarbu suprasti, kokius signalus jis siunčia, ir juos kontroliuoti.

Matome, kad pedagogas turi išmanyti toli gražu ne vien tik savo dėstomą dalyką. Sėkmingas mokymas – tai nuolatinė dinamiška žodinė ir nežodinė sąveika tarp mokytojo ir mokinio, mokytojo ir mokinių grupės. Neretai tai yra svarbiau, nei tikslių žinių perdavimas ir reikalavimas jas įsiminti.

3. Naujų galimybių paieška: dialogas su paaugliu

3.1. Klausimai, skatinantys dialogą

Dauguma pedagogų ir tėvų sutiks su teiginiu, kad paaugliai linkę dažnai atsikalbinėti, nemėgsta, kai jiems duodami patarimai, priešinasi kontrolei ir dažnai slepia informaciją nuo suaugusiųjų. Be to, galima išgirsti, kad paaugliai negirdi ir nesiklauso, jie patys viską žino geriausiai.

Ką daryti, norint susidraugauti su paaugliu? Kaip užmegzti dialogą ir tinkamai paveikti jo elgesį? Pateikiame keletą taisyklių, kurios padės užmegzti ir išlaikyti kontaktą su paaugliu:

- *labiau domėkitės paauglio mintimis nei savosiomis;*
- *skatinkite paauglį mąstyti;*
- *neskubėkite teisti ir kritikuoti – stenkitės suprasti;*
- *ieškokite sąlyčio taškų, o ne skirtumų;*
- *būkite šalia, bet nenurodinėkite;*
- *kai nežinote, kas vyksta, nesuprantate – klauskite;*
- ***KLAUSKITE, O NE AIŠKINKITE.***

Atminkite, kad niekas taip gerai neskatina mąstyti, ieškoti naujų sprendimo būdų, neįtikina, kaip tinkamai ir laiku užduotas klausimas. Užduodant klausimus nemanipuliuokite ir nespaukite, o tiesiog domėkitės paaugliu. Prisiminkite, kad klausiant labai svarbi intonacija. Kai tas pats klausimas užduodamas griežtai arba švelniai – atsakymai gali skirtis. Tinkami klausimai pasižymi žemiau išvardytomis savybėmis:

- Leidžia pačiam paaugliui tyrinėti savo situaciją ir problemas, atrasti labiausiai patrauklius problemos sprendimo būdus.
- Skatina savianalizę.
- Sudaro galimybes keisti elgesį.
- Padeda rasti geriausią sprendimą ir sudaryti veiksmų planą tikslui pasiekti.
- Mažina pasipriešinimą ir skatina dialogą.
- Motyvuoja, nes atsakymuose glūdi atradimai ir naujos galimybės.
- Sudaro sąlygas pasijusti svarbiu ir atsakingu priimant sprendimus.
- Padeda kurti pasitikėjimu ir pagarba grindžiamus santykius.

Be abejo, užduodant klausimus, svarbu ne tik turinys ar tinkama klausimo forma – nemažiau svarbu neverbalinė kalba, t. y. kokia intonacija užduodame klausimus, kokią kūno kalbą (veido išraiškas, gestus ir pan.) naudojame klausdami paauglio. Apie kūno kalbą plačiau galite rasti skyrelyje apie pyktį ir pykčio valdymą.

Pateiksime klausimų tipus, kurie gali būti vartojami didinant paauglio atsakomybę, skatinant bendradarbiavimą:

- **Uždari klausimai** („Ar tau patinka/nepatinka...?“; „Ar nori..?“): tai klausimai, į kuriuos galima atsakyti vienu žodžiu „taip“ arba „ne“. Kai paauglys nepasitiki pedagogu, patartina šių klausimų vengti, nes galite nesulaukti atsakymo ir dar labiau pabloginti santykius. Šie klausimai gali būti pateikiami, kai santykiai su paaugliu yra geri, jis noriai kalba. Taip pat galima juos užduoti, norint perklausti, pasitikslinti, kai viskas aišku arba reikia tik patvirtinimo ar patvirtinimo. Atminkite – kai uždarų klausimų labai daug, sukuriama tardymo atmosfera.
- **Atviri klausimai** („Kaip manai?“; „Kas tada vyko?“; „Kokias dar gali išvadas padaryti?“): tai klausimai, kurie skatina išsamius atsakymus, nuomonių, lūkesčių, tikslų ir svajonių atskleidimą. Atsakymai į šiuos klausimus nenuspėjami ir skatina naujų galimybių atradimą. Atviri klausimai yra naudingi skatinant mąstymą, padedant paaugliui aiškiau suvokti situaciją, pastebėti savo elgesio priežasties-padarinio ryšius bei prisiimti atsakomybę.
- **Sufleruojantys klausimai** („Tu tikriausiai supranti, kad...?“): tai klausimai, kurie verčia paauglį sutikti su Jūsų teiginiu. Šie

klausimai nesuteikia jokios naujos informacijos, todėl juos tikslinga pateikti formuluojant išvadas arba norint pokalbį sugrąžinti į ankstesnės temos aptarimą. Tačiau kai šie klausimai užduodami norint perteikti savo nuomonę, tai gali pabloginti santykius su paaugliu ir visai nutraukti dialogą.

- **Alternatyvūs klausimai** („Kas tau labiau tinka: tai ar tai?“): jie leidžia pasirinkti iš dviejų variantų. Tokie klausimai užduodami, kai derinami susitarimai, norint paskatinti priimti galutinį sprendimą ir apsispręsti, mažinant nepasitikėjimą, parodant, kad yra keli variantai. Užduodant šiuos klausimus reikėtų parinkti du priimtinius paaugliui variantus; jei abu ar vienas variantas yra palankesnis pedagogui – paauglys tai pajutęs užsisklęs.
- **Klausimai su paaiškinimu:** dažniausiai pateikiami aiškinantis poreikius („Tam, kad galėčiau geriau suprasti, gal galėtum papasakoti apie...?“; „Aš klausiu dėl to, kad...“). Šie klausimai stiprina pasitikėjimą. Paaiškinus, kodėl klausama, galima užduoti daugiau klausimų.
- **Klausimai, skatinantys detalizuoti aptariamą temą ir perimti iniciatyvą.** („Kai pasakojai..., patikslink, kas tada vyko?“). Šie klausimai leidžia perimti iniciatyvą į savo rankas, gauti išsamesnės informacijos, nukreipti pokalbį reikiama vaga, pasitikslinti, kokia tema reikėtų daugiau kalbėti. Perimant iniciatyvą labai svarbu valdyti savo kūno kalbą ir balso tembrą. Jei balsas bus labai griežtas, o judesiai kampuoti – santykiai gali virsti priešiškais ar net konfliktiškais.
- **Kontroliniai klausimai** („Patikslink, kokios situacijos detalės domina?“; „Ar teisingai supratau? Tu sakai, kad...“): jie leidžia sužinoti, ar paauglys klauso ir teisingai supranta. Tokie klausimai taip pat leidžia ir pačiam pedagogui pasitikrinti, ar teisingai supranta paauglį.
- **Manevriniai klausimai:** tai klausimai, kurie reikalauja daug intuicijos ir jie turi paslėptą potekstę. Šiais klausimais siekiama pakreipti pokalbį pedagogui reikalinga vaga, neleisti atsisakyti, gauti dalinį sutikimą, atkreipti paauglio dėmesį į esamą problemą. Šie klausimai yra pavojingi, jie gali paskatinti paauglio priešiskumą, užsisklendimą ar agresyvumą.

Uždavę klausimą, būkite pasiruošę išgirsti atsakymą ir gerbkite jį, net ir tada, kai su atsakymu nenorite sutikti. Sakydami savo nuomonę, venkite kategoriškų pasakymų, visada pasidomėkite, ką apie Jūsų pasakymą galvoja paauglys.

Jei norite išlaikyti ilgalaikius ir pasitikėjimu grindžiamus santykius – neklauskite „Kodėl?“. Klausime „Kodėl?“ slypi paslėptas kaltinimas, verčiantis teisintis: „Kodėl taip darai?“; „Kodėl neklausai?“ Visada svarbu atminti, kad pokalbyje su paaugliu gali būti neefektyvu pateikti vien tik klausimus –tuomet pokalbis gali virsti apklausa. Kartais laiku pasakytas tinkamas pastebėjimas ar pamąstymas gali paskatinti paauglį atsiverti.

Socializacijos centruose pedagogai itin dažnai turi reaguoti į paauglių atsikalbinėjimus, nenorą bendrauti. Toks pasipriešinimas labai sunkina bendradarbiaujančio santykio su paaugliu užmezgimą, sukelia pedagogui pyktį, nusivylimą ir kitas pozityvų bendravimą apsunkinančias emocijas. Tinkamai užduotas klausimas gali padėti įveikti paauglio pasipriešinimą užmegzti dialogą (žr. 5 lentelę). EQUIP programoje toks metodas vadinamas „Klausk, o ne aiškink“ metodu.

5 lentelė. Paauglio pasipriešinimo įveikimo pavyzdžiai

Atsikalbinėjimas	Pedagogo atsakymas, leisiantis „išjudinti ledus“
<p>NEŽINAU: „Aš tikrai nežinau“ „Man niekas nieko nepasakoja“</p>	<p>Atminkite, kad „nežinau“ neegzistuoja, visada kažką mes žinome, bet nenorėdami ar bijodami kalbėti prisidengiame žodžiu „nežinau“: Kai sakai „nežinau“, ką konkrečiai turi omenyje? Taip, suprantu. O ką iš to žinai? Kas būtų, jei žinotum? Ko reiktų, kad sužinotum? Kokios trūksta informacijos? Niekas nepasakoja? Kas konkrečiai? Kada? Ką tu norėtum žinoti?</p>

<p>NEĮMANOMA:</p> <p>„Tai tiesiog neįmanoma“ „Aš manau, kad tai yra neįmanoma“ „Taip nebūna“</p>	<p>Kada būna įmanoma? Kas galėtų tai padaryti įmanoma? Kokių pastangų gali įdėti, kad tai būtų įmanoma? Kam tai įmanoma? Kaip paaiškintum tai, kas vyksta, kai problemos nėra? Kada šios problemos nėra? Kas tada vyksta kitaip? Ką darai kitaip šioje situacijoje? Ko reikėtų, kad tai vyktų dažniau? Kaip sužinosi, kad problema išsisprendė? Kas dar turi dalyvauti kartu su tavim? Kokių papildomų išteklių reikia? Kas vyksta tada, kai būna?</p>
<p>KITŲ KALTINIMAS:</p> <p>„Akivaizdu, kad jie...“ „Jis niekada neatsižvelgia į mano pasiūlymus“ „Žmonės nesupranta“ „Jie visada...“</p>	<p>Kokie faktai patvirtina, kad tai akivaizdu? Kada jis neatsižvelgė į tavo pasiūlymą? Kokie žmonės? Kas yra tie „žmonės“? Kas...?, Kada...?</p>

Šaltinis: *Facilitating Reflective learning Through Mentoring and Coaching*, Anne Brockbank and Ian McGill, USA, 2006.

Kaip matome, klausimai gali padėti „išjudinti ledus“, užmegzti glaudesnę ryšį, paskatinti kalbėti. Tačiau ne visi klausimai skatina dialogą ir atvirumą. Klausimai, kurie skamba kaip teiginys arba juose iš anksto yra numanomas laukiamas atsakymas, didina paauglių priešišumą. Norint išvengti priešiškumo ir vystyti dialogą, rekomenduojama naudoti *Sokrato klausimus* (6.1 ir 6.2 lentelėse pateikiami *Sokrato klausimų* pavyzdžiai).

Dauguma pedagogų, kalbėdami apie savo lankyto mokymų naudingumą, pabrėžia, kad mokymai, kuriuose dėstytojas užduodavo klausimus ir skatindavo pačią grupę rasti atsakymus, buvo vertingiausi. Kodėl? Atsakymas siekia Sokrato laikus (apie 400 pr.m.e.).

Sokratas, senovės graikų filosofas, kalbėdamasis su pašnekovais taikydavo „pribuvėjos“ metodą. Jis tikėjo, kad kiekvienas žmogus turi teisingą žinojimą apie tai, kas vyksta ir kaip reikia elgtis tam tikroje situacijoje, tačiau teisingą atsakymą reikia atrasti, o tam reikalinga „pribuvėja“ (padėjėjas), kuri skatina jaunąją kartą mąstyti. Anot Sokrato, geriausiai skatina mąstyti geri klausimai. Sokratas, užduodamas klausimus, skatino jaunus žmones aiškintis, ar teisingos yra visuotinai priimtos tiesos, mokė pažvelgti į situaciją iš įvairių pusių. Jis neaiškino, nesakė, kas yra gerai ar blogai – jis tik klausė, o pašnekovai patys, diskutuodami ir ieškodami atsakymų į klausimus, atrasdavo atsakymus.

Sokrato klausimai – tai priverčiantys mąstyti klausimai, kurie skatina pašnekovą vis daugiau aiškinti ir pagrįsti savo mintis, pažvelgti į situaciją „kitu kampu“ ir išsamiai ją analizuoti. *Sokrato klausimai* pasižymi dviem savybėmis: pirma, asmuo pats sugalvoja atsakymą, antra – atsakymas atskleidžia naujas galimybes ir perspektyvas.

Praėjus keliems tūkstantmečiams, *Sokrato klausimai* neprarado savo vertingumo, jie plačiai naudojami kognityvinėje elgesio terapijoje, pedagogikoje, medicinoje ir versle.

Socializacijos centruose ir mokytojais, ir auklėtojais ne tik gali, bet ir turėtų uždavinėti *Sokrato klausimus*, skatindami jaunuolius apmąstyti savo sprendimus, pastebėti mąstymo klaidas, pamokų metu – įsiviešinti naują mokomąją medžiagą. Pavyzdžiui, pamokos metu vaikai, analizuodami tekstus ir atsakydami į klausimus, gali pateikti savo apibrėžimą, rasti atsakymą į užduotį. Bendraudami su auklėtoja (auklėtoju) – diskutuoti apie galimus tam tikro elgesio padarinius, svarstyti apie galimybes, aptarti ateities planus. Taip pat *Sokrato klausimai* gali padėti įveikti jaunuolių pasipriešinimą, nenorą bendradarbiauti, atsikalbinėjimus „nenoriu“, „man tai nesvarbu“, „koks skirtumas“ ir pan.

Užduodant *Sokrato klausimus*, svarbu būti vaiko lygyje, t.y. klausimai turi būti trumpi, aiškūs ir padedantys tyrinėti situaciją. Klausimai neturėtų skambėti kaip atsakymai ar nurodymai, o pedagogo balsas turėtų būti draugiškas, be ironijos ar sarkazmo. Užduodant klausimus svarbiausia **padėti paaugliui savarankiškai atrasti atsakymą**,

todėl pedagogas turi būti kantrus ir nenurodinėti, neskaityti paskaitų. Jei nepavyksta gauti norimo atsakymo, pedagogas turėtų pakartoti klausimą ir laukti atsakymo. Svarbu atminti, kad „geri“ *Sokrato klausimai* – skatinantys mąstyti klausimai, taigi norint į juos atsakyti, reikia laiko pagalvoti. Gali nutikti taip, kad atsakymą į klausimą jaunuolis sugalvos jau po pokalbio su pedagogu, ir tai bus labai vertinga patirtis – svarbiausia neskubinti ir neatsakinėti už paauglį.

6.1 lentelė. *Sokrato klausimų, skatinančių pokyčius, pavyzdžiai*

Klausimai, kurie neskatina pokyčių	<i>Sokrato klausimai, kurie skatina pokyčius</i>
Ar tikslas yra aiškus :	
Ar supratai? Ar žinai, ką reikia daryti?	Ką tiksliai tu nori pasiekti (turėtum daryti)? Papasakok, kokio rezultato tikiesi? Kai tai padarysi, kas tada bus, koks bus galutinis rezultatas? Kaip manai, koks sprendimas tau būtų geriausias? Ir kas tada bus?
Ar tikslas yra išmatuojamas :	
Ar pagalvojai, kuo tai baigsis? Ar tikrai bus geriau?	Kaip suprasi, kad tau pavyko? Ką gali padaryti, kad būtų geriau nei yra dabar? O kas bus po to?
Ar tikslas yra pasiekiamas :	
Ar gali tai padaryti? Ar turi tam reikalingų gebėjimų?	Kaip tai padarysi? Kokius veiksmus atliksi, kad tai pasiektum? Kokių tau dar reikia išteklių (gebėjimų)? Kas tau gali padėti/sutrukdyti?
Ar tikslas yra realus :	
Ar tai įmanoma padaryti? Ar supranti, kad tai tau sugeriaus gyvenimą?	Kokios kliūtys gali iškilti? Kaip tai dera su kitais tikslais? Kaip tai paveiks kitas aplinkybes (mokslą, draugus, tėvus ir pan.)?

Ar tikslas yra apibrėžtas laike :	
Ar žinai, kad tai turi būti padaryta dabar?	Kaip manai, kada tai pasieksi? Kiek tau reikia laiko šiam tikslui pasiekti? Kada gali pradėti? Koks bus tavo pirmas žingsnis?

Kognityvinėje elgesio terapijoje Sokrato klausimai ypač vertingi dirbant su paauglių mąstymo klaidomis ir automatinėmis mintimis. Užuoat kaltinę jaunuolius ar moralizavę, geriau pateikite Sokrato klausimus. Keletą pavyzdžių galima rasti 6.2 lentelėje.

6.2 lentelė. Sokrato klausimų, skatinančių situacijos tyrinėjimą, pavyzdžiai

Nurodymai	Klausimai
Esi neteisisus	Kiek tuo tiki? Kokie faktai patvirtina, kad toks mąstymas yra teisingas? Kas (kokie faktai) prieštarauja tavo minčiai (vertinimui)? Kaip toks mąstymas padeda pasiekti tavo tikslus/norus? Kaip toks mąstymas trukdo pasiekti tavo tikslus?
Kiti galvoja kitaip	Kaip šią situaciją apibūdintų kiti žmonės (keletas variantų)? Ką apie tai galvotų kitaip besielgiantys? Kaip šioje situacijoje galvotų sėkmingas žmogus? Ką patartum tokioje situacijoje esančiam žmogui?
Elkis taip, kaip tau sa-kau, nes...	Kas bus, jei to nedarysi? Kas bus, jei tai (pa)darysi? Kaip tai dera su tavo kitais tikslais (norais, svajonėmis, lūkesčiais)? Ką galima būtų pakeisti (bent vieną dalyką), kad būtų geriau? Kaip galima situaciją pakeisti (gerinti)? Ką apie tai sako tavo draugai?

	<p>O jei negalėtum to padaryti (kažkas sutrukdytų), ką tada darytum, kaip tada siektum tikslo?</p> <p>Įsivaizduok, kad įvyko stebuklas, ir viskas pasikeitė, kaip tada atrodytų situacija, ką tu galvotum, kaip pasielgtum?</p>
Būsi... (gąsdinimai, grasinimai)	<p>Ką dar galėtų reikšti tai, ką tu sakai?</p> <p>Ką tai sako apie tave?</p> <p>Ką pasakytum apie kitą žmogų, jei sužinotum, kad jis... padarė (taip galvoja)?</p> <p>Kokie gali būti padariniai? Dar kokie galėtų būti?</p> <p>Kaip manai, ką apie tai pasakytum po 10 metų, tau tada bus...?</p>
Tu klaidingai mąstai	<p>Kokie faktai ar informacija patvirtintų šias mintis?</p> <p>Kaip viskas keistųsi, jeigu pakeistum savo nuomonę?</p> <p>Kas galėtų atsitikti blogiausio (pakeitus nuomonę)?</p> <p>Kaip tada būtų galima pasielgti?</p> <p>Kaip galima būtų dar paašškinti tai?</p>
Klausyk ma- nęs	<p>Kaip manai, kuo galiu būti tau naudingas (ką galėčiau padaryti)?</p> <p>Ką aš galėčiau padaryti kitaip?</p>
Klausyk ma- nęs	<p>Su kuo iš to, ką pasakiau, gali sutikti?</p> <p>Kokie faktai (argumentai) tau būtų įrodymas, jog yra kitaip?</p>

3.2. Dialogo palaikymas naudojant aktyvų klausymąsi

Efektyviam bendravimui neužtenka mokėti tinkamai užduoti klausimus. Gal ir nuskambės keistai, tačiau viena iš neefektyvaus bendravimo priežasčių – nemokėjimas klausytis. Pedagogams, bendraujant tiek tarpusavyje, tiek su paaugliais, svarbu suprasti, kad **kalbėjimas ir klausymasis** yra svarbiausieji efektyvaus bendravimo įrankiai. Tik klausantis, ką sako paauglys ar kolega, tylint ir nepertraukinėjant, nepateikiant savo asmeninių vertinimų galima suprasti kito žmogaus jausmus, jo mąstymo logiką, pasakyti tai, ką galvojame, rasti bendrą spren-

dimą. Nemokėjimas klausyti skatina nesusipratimus, užsisklendimą, neatvirumą ar net atvirą priešišumą.

Aktyvus klausymasis – tai mokėjimas dėmesingai tylėti, nesikišti į pašnekovo pasakojimą ir netrukdyti jam išsakyti mintis iki galo. Aktyviai ir dėmesingai klausytis reikia išmokti, t.y. **mokantis klausyti reikia ne tik girdėti garsus, bet ir domėtis tuo, kas yra sakoma, išskirti sakomą pagrindinę mintį, atsiriboti nuo asmeninio vertinimo bei minčių.** Kai nesigilinama į tai, kas yra sakoma, neieškoma sąlyčio taškų, toks klausymasis vadinamas pasyviu (žr. 7 lentelę).

7 lentelė. Pasyvaus ir aktyvaus klausymosi požymiai

Pasyvaus klausymosi požymiai	Aktyvaus klausymosi požymiai
<p>Ignoruojame tai, kas, pedagogo manymu, yra nesvarbu.</p> <p>Nesigiliname į smulkmenas, nors kartais tiksliname neesminius dalykus.</p> <p>Nesikoncentruojame į pokalbį.</p> <p>Pasyviai ar aktyviai neigiame tai, ką sako pašnekovas.</p> <p>Pertraukinėjame.</p> <p>Esame per daug įsigilinę į save (pedagogas svarbesnis, geresnis, teisingesnis už vaiką).</p> <p>Yra svarbesnių dalykų ir negalime susikaupti ties dėstoma mintimi (mūsų mintys „nuklydo kitur“).</p> <p>Remiamės išankstinėmis nuostatomis („Aš žinau, ką jis pasakys“).</p> <p>Ignoruojame paauglį, nes jo bendravimo stilius kitoks.</p> <p>Nesiklausome, nes neįdomu.</p>	<p>Aktyvus klausymasis padeda susikalbėti, atrasti sąlyčio taškus ir vystyti dialogą.</p> <p>Siekiame suprasti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ką pasakė, • ką norėjo pasakyti, • ko nenorėjo pasakyti, • ko negalėjo pasakyti. <p>Rūpi paauglio nuomone ir poreikiais.</p> <p>Pedagogas yra kantrus ir atidus viso pokalbio metu.</p> <p>Pedagogo žodžiai ir kūno kalba rodo, kad jam įdomu ir jis tiki paauglio gebėjimu priimti teisingą sprendimą.</p> <p>Pedagogas klausosi, nepertraukinėja, neinterpretuoja savaip, o perklausia, kai nesupranta paauglio minčių sekos ar pareikštų idėjų, įsiklauso į tai, ką vaikas sako, kas jam rūpi. Pedagogui labiau rūpi tai, ką paauglys sako, o ne tai, ką jis pats nori paaugliui pasakyti.</p>

Aktyvaus klausymosi pagrindas – tikras, neapsimėtinis, nuoširdus pasirengimas suprasti kitą žmogų, išgirsti jo paties savo žodžiams

suteikiamą reikšmę, o ne primesti savo asmenines nuomones ir „teisingesni“ supratimą. Aktyvus klausymasis labai glaudžiai susijęs su empatija, gebėjimu suprasti kito žmogaus savijautą. Kaip ir empatija, tai nėra įgimtas įgūdis – aktyvaus klausymosi reikia mokytis, nuolat tobulinti šį gebėjimą. Pedagogams, dirbantiems socializacijos centre, aktyvus klausymasis turi tapti vienu iš svarbiausių įrankių, dirbant tiek individualiai, tiek su jaunuolių grupėmis.

3.3. Darbas su paauglių grupėmis vaikų socializacijos centre

Socializacijos centrų mokytojams ir auklėtojams tenka sudėtingas uždavinys – dirbant su jaunuolių grupe atsižvelgti į kiekvieno jaunuolio individualius poreikius, asmenybės ypatumus, psychosocialinę brandą. Kartais tai atrodo tikrai sunkiai suderinami dalykai. Pedagogai, dirbantys su paaugliais, puikiai žino, kad individualaus pokalbio metu jaunuolis gali elgtis vienaip, tačiau grįžus į bendraamžių grupę jo elgesys gali gerokai pasikeisti, kadangi pradeda veikti stiprūs grupės procesai. Be to, skirtingose grupėse pedagogas nėra „tas pats asmuo“, nes atskirų grupių kultūra ir skirtingi uždaviniai gali sužadinti vienokius ar kitokius jo asmenybės aspektus (Kegerreis, 2010). Todėl pedagogui kyla iššūkis matyti ir atskirą paauglį, ir jaunuolių grupę (grupes) kaip visumą ir kiekvieną vaiką grupėje.

Galima sakyti, kad socializacijos centruose veikiančios grupės yra dvejojo pobūdžio. Visi jaunuoliai mokosi ir gyvena tam tikruose formaliuose dariniuose – grupėse (jos gali sutapti, gali nesutapti su klasėmis), kuriose vyksta kasdienis gyvenimas, atliekamos įvairios užduotys, formuojasi bendraamžių ir suaugusiųjų santykiai ir t.t. Šiose grupėse vykstantys procesai „paklūsta“ grupės procesų dėsniams, tačiau tai nėra įprasta bendraamžių grupė, nes:

- Jaunuoliai yra priversti būti uždaroje erdvėje, jie turi ribotas galimybes rinktis laiką, erdvę ir žmones, su kuriais norėtų ar nenorėtų bendrauti.
- Greta įprastų paauglių grupių procesų veikia ir asocialių jaunuolių grupės (pvz., gaujoms) būdingi procesai.

Dėl šių priežasčių, aptardami pedagogų darbą su jaunuolių grupėmis, atsižvelgsime ir į normalios paauglių grupės, ir į asocialios grupės aspektus.

Socializacijos centruose gali veikti ir kitokio pobūdžio – terapinės, arba konsultacinės – grupės. Korekcinės programos EQUIP metu jaunuoliai dalyvauja grupiniuose užsiėmimuose, kuriuos veda specialiai apmokyti programos vykdytojai, susipažinę su grupės dinamika ir jos formavimosi etapais. Tačiau ir kiti darbuotojai (soc. pedagogai, auklėtojai) dažnai veda grupinius užsiėmimus, kurių metu gali būti mokoma socialinių bendravimo, gyvenimo įgūdžių ar pan. Norint vesti tokius užsiėmimus būtina išmanyti darbo su grupe pagrindus. Šioje metodinėje priemonėje tokioms konsultacinėms grupėms bus skiriama mažiau dėmesio (apie darbą su grupėmis galima rasti nemažai lietuvių kalba išleistos literatūros, pvz., R. Kočiūnas. Psichoterapinės grupės: teorija ir praktika. Vilnius, 1998). Toliau aptardami auklėtojų ir mokytojų darbą su paauglių grupėmis socializacijos centruose, remsimės ir raidos psichologų, ir grupės psichoterapeutų atradimais bei išvalgomis.

Kiekvienas žmogus, būdamas atskiras asmuo su savo poreikiais ir savybėmis, kartu yra ir socialinė būtybė. Mes visi priklausome daugeliui socialinių grupių, skirtingose grupėse elgiamės vis kitaip, ne į kiekvieną grupę esame vienodai įsitraukę ir pan. Mus neišvengiamai veikia grupės spaudimas, nes mes ieškome savojo socialinio tapatumo ir socialinio pripažinimo. Tie patys veiksniai veikia ir jaunuolius, esančius socializacijos centruose. Ar jaunuolis „pasiduos“ grupės įtakai, gali priklausyti nuo keleto veiksnių (remiantis Berns, 2009):

- **Grupės trauka.** Kuo daugiau žmogus nori priklausiti grupei, tuo lengviau jis paklus grupės spaudimui. Vaikų socializacijos centrų darbuotojams kyla didelis iššūkis – pasiekti, kad paauglys stengtųsi paklusti prosocialios, o ne asocialios grupės spaudimui, arba, kalbant EQUIP programos terminais, – prisidėtų prie pozityvios kultūros formavimo savo grupėje ir visame socializacijos centre (apie EQUIP ir pozityvią kultūrą daugiau rasite 5 skyriuje).
- **Grupės priėmimas.** Nario statusas grupėje (lyderis ar sekėjas) lemia ir jo įtakos stiprumą. Sekėjas būna labiau priklausomas nuo grupės nei lyderis. Harisson su kolegomis atlikti tyrimai (cit. pgl. Berns, 2009) parodė, kad nerimastingi, priklausomi ir neužtikrinti savo padėtimi grupėje paaugliai labiau pasiduodavo grupės įtakai. Vadinasi, labai svarbu, kokia grupė ir grupės kultūra susiformuoja socializacijos centre, nes tokie paaugliai gali pasiduoti tiek neigiamai, tiek teigiamai grupės įtakai.

- **Grupės tipas.** Tos grupės, kuriose narių emociniai ryšiai yra labai artimi (pvz., šeima, draugai), turi didesnės įtakos, negu grupės, kurioje emociniai ryšiai ne tokie stiprūs. Taigi sukūrus stiprius pozityvius emocinius ryšius paauglių grupėje galima tikėtis, kad tokioje grupėje prosociali įtaka bus stipresnė, nei grupėje, kurioje pozityvūs emociniai ryšiai tarp jaunuolių yra silpnesni.

Vaikų grupių tyrimai (pvz., Sherif su kolegomis atlikti eksperimentai, žr. Berns, 2009) atskleidė svarbius procesus, vykstančius grupėje nuo pat jos susiformavimo:

- Susiformavus grupei, joje atsiranda tam tikri sluoksniai: vieni nariai imasi vadovauti, o kiti jiems paklūsta. Socializacijos centruose svarbu stebėti, kad grupėje vadovaujančiais taptų teigiami lyderiai (t. y. neleisti iškilti neigiamiems jėgos lyderiams).
- Grupė susikuria savo elgesio normas, kurios reguliuoja narių veiksmus. Taigi suaugusiojo vaidmuo kuriant ir palaikant grupės taisykles yra labai svarbus: nesukūrus tinkamų prosocialių taisyklių, grupės nariai susikurs savas elgesio normas, kurios nebūtinai bus prosocialios.
- Jei veikia kelios vaikų grupės (pvz., vaikų stovyklose), priešiškuumą tarp grupių didina frustracija ir konkurencija, o konkurencija tarp kelių grupių stiprina atskiros grupės vidinį susiklausymą. Priešiškuumą tarp grupių mažina bendras ar aukštesnis tikslas, kuriam pasiekti reikia visų grupių pastangų: „kai reikia įvykdyti vieną ir visiems svarbią užduotį, priešiškuumas mažėja“ (Berns, 2009, p. 330). Socializacijos centruose verta kelti aukštesnį tikslą, bendrą visoms grupėms ir visiems darbuotojams, – pozityvios kultūros kūrimą, kaip atsvarą negatyviai jaunuolių kultūrai.

Remiantis grupės dinamikos tyrinėjimais galima kurti strategijas, kaip išmokyti vaikus dirbti kartu, reguliuojant bendraamžių grupės dinamiką. Daug svarbių idėjų gali pateikti ir tyrimai, atskleidžiantys, kokią įtaką vaikų grupės dinamikai daro suaugusiojo vadovavimo stilius. 8 lentelėje apibendrintai pateikti klasikiniai tyrinėjimai, remiantis R. Berns (2009).

8 lentelė. Suaugusiųjų vadovavimo stiliaus ir grupės narių elgesio sąveika

Suaugusiųjų vadovavimo stilius	Grupės narių elgesys
<p>Autoritariškas: vadovas parenka veiklą, priemones, skiria darbus. Grupės narių darbo kritika ir pagyrimai – subjektyvūs („tau sekasi atlikti šį darbą“). Vadovas grupės veikloje aktyviai nedalyvauja.</p>	<p>Vaikai elgėsi arba paklusniai, arba agresyviai. Jie buvo nepatenkinti siūloma veikla, vadovui išėjus iš patalpos dirbo nekonstruktyviai. Vaikai stengėsi vieni su kitais rungtyniauti. Apibendrinant tokioje grupėje vaiko elgesys yra:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Agresyvus • Paklusnus • Nepatenkintas • Konkuruojantis
<p>Demokratiškas (autoritetingas): veiklą ir priemones aptaria visa grupė. Vadovas pasiūlo veiklos priemones ir paskirsto darbus, bet leidžia rinktis ir grupės nariams. Darbo kritika ir pagyrimai – objektyvūs („Tavo raižinys labai detalus, turbūt jam padaryti prireikė daug laiko.“). Vadovas dalyvauja grupės veikloje.</p>	<p>Vaikų nuotaika puiki. Vaikai buvo susidomėję iškeltais tikslais, noriai bendradarbiavo. Jie intensyviai dirbo ir tada, kai vadovas juos palikdavo vienus. Apibendrinant tokioje grupėje vaiko elgesys yra:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bendradarbiaujantis • Savarankiškas • Smagi nuotaika
<p>Liberalus (nuolaidus): patys grupės nariai nustato veiklos politiką, priemones ir pasiskirsto darbus. Vadovas aprūpina darbo priemonėmis. Jei reikia, jo galima prašyti pagalbos. Vadovas labai retai komentuoja grupės narių darbą. Jis nedalyvauja grupės veikloje.</p>	<p>Vaikai buvo neorganizuoti ir frustruoti. Jie stengdavosi dirbti kartu, bet neilgai sutardavo. Apibendrinant tokioje grupėje vaiko elgesys yra:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Neorganizuotas • Frustruotas • Nesavarankiškas

Akivaizdu, kad demokratiškas, arba autoritetingas, suaugusiojo vadovavimo stilius yra labai tinkamas dirbant su vaikų grupėmis. Socializacijos centruose tokį vadovavimo stilių mokytojai pamokų metu gali

derinti su šiuolaikiniais ugdymo metodais (žr. 11 skyrių), o auklėtojai – dirbdami su jaunuoliais neformalaus ugdymo metu. Paauglių grupėse demokratiškas (autoritetingas) vadovavimo stilius gali žymiai pagerinti grupės sutelktumą, prisidėti prie pozityvios kultūros kūrimo, atsakomybės už grupę prisiėmimo, padėti atsiskleisti stipriosioms jaunuolių savybėms, lavinti bendravimo įgūdžius.

Gerai žinoma, kokios svarbios paauglystėje yra bendraamžių grupės. Jose paauglys gali išmėginti įvairius vaidmenis, ieškodamas savojo tapatumo, formuoti savo socialinius įgūdžius, gauti emocinę paramą ir t.t. Leisdami laiką drauge, paaugliai kalbasi, žiūri televizorių, klausosi muzikos, žaidžia kompiuterinius žaidimus, vaikščioja, stebi, kas dar su kuo vaikščioja. Ankstyvoje paauglystėje dažniau bendraujama su tos pačios lyties bendraamžiais, vėliau kartu pradeda bendrauti ir vaikinai, ir merginos: einama į koncertus, vakarėlius, sportuojama ir pan. Šiuolaikiniame pasaulyje vis daugiau bendravimo vyksta elektroninėje erdvėje (Berns, 2009). Suprantama, kad socializacijos centruose gyvenantys paaugliai tik ribotai gali užsiimti įprasta paaugliams veikla, be to, labai dažnai, prieš patekdami į socializacijos centrus, jie jau būna išstumti iš bendraamžių grupių (paprastai vaikai nemėgsta agresyviai besielgiančių) ir įgiję daug patirties asocialiose paauglių grupėse, atitinkamai jie stokoja socialinių įgūdžių (apie juos plačiau skaitykite 9 skyriuje). Todėl svarbu suprasti, kad socializacijos centruose veikiančiose paauglių grupėse suaugusiųjų nuostatos, požiūris, elgesys konkrečiose situacijose gali labai paskatinti ar ap sunkinti teigiamos bendraamžių grupės kultūros kūrimą. Kitaip tariant, vaikų socializacijos centruose gyvenantiems jaunuoliams reikia suaugusiųjų pagalbos, kad galėtų susiformuoti teigiama, prosociali bendraamžių grupė.

Deja, tai nėra taip paprasta, nes bendraamžių grupė yra savitas darinys: joje naudojami neformalūs socialiniai mechanizmai normoms, statusui, sąjungoms, padariniams ir savivaizdžiui reguliuoti (tai itin vaizdžiai aprašyta W. Goldingo romane „Musių valdovas“). Grupė atspindi ir individualų, ir kolektyvinį tapatumus: grupės nariai formuoja grupę, o grupė formuoja narius. Asocialaus paauglio priklausymas panašių paauglių grupei ne tik prisideda prie „asocialaus“ tapatumo formavimo: susitapatinimas su grupe leidžia jaunuoliams išvengti susvetimėjimo jausmo, ypač jei šeimoje kyla problemų, nes draugai suteikia paramą. Be to, tokie paaugliai kopijuoja draugų elgesį ir išvaizdą, sąmoningai siekdami asmeninės ir socialinės valdžios (Berns, 2009). Pa-

tyrę atstūmimą, pažeminimą ir vienišumą, asocialūs jaunuoliai tampa vis labiau susieti grupėje, nes tai yra vienintelė vieta, kur jie gali gauti palaikymą, jaustis reikalingi ir svarbūs. **Todėl socializacijos centre esančiai grupei (grupėms) kyla esminis pasirinkimas:** ar grupė, formuojama iš tokių narių, yra pajėgi tapti grupe, kurioje nariai vienas kitu rūpinasi atsakingai ir taip kuria pozityvią kultūrą (kolektyvinis teigiamas tapatumas vis labiau veiks atskiro nario tapatumą), ar vis tik grupėje ir toliau veiks asocialūs procesai ir pamažu (kartais labai greitai) susiformuos tikra gauja, laužanti pozityvios kultūros principus ir į centro gyvenimą įnešanti destruktivią neigiamą kultūrą.

Kuo gaujos patrauklios? R. Berns (2009), apibendrindama tyrimus, nurodo, kad gaujose ne tik susirandama draugų. Gaujų nariai yra patyrę nesėkmių, atstūmimo, jie jaučia, kad vieni nieko nepasieks, todėl vienijasi, kad galėtų keisti savo gyvenimus. Gaujų narių savivertė yra daug menkesnė negu gaujoms nepriklausančių bendraamžių, be to, jie mažiau žino sektinų suaugusiųjų vaidmenų šeimoje ir bendruomenėje pavyzdžių. Gaujose jaučiamas vadovavimas – tai suteikia tam tikro stabilumo, kurio labai dažnai trūksta jaunuolių šeimose. Gaujų nariai patiria jaudinančius išgyvenimus, o jei gaujos narys ko nors trokšta, visi pasiryžę jam padėti ir apsaugoti. Gaujų nariai mano, kad jie yra aukos, ir dėl savo problemų kaltina visuomenę (kalbant EQUIP terminais, naudojama Kitų kaltinimo mąstymo klaida). Jų nuomone, jei visuomenė jiems nepadeda, jie turi teisę gintis patys, nesilaikydami visuomenės taisyklių.

S. Kegerreis (2010) atskleidžia gilesnius gaujoje vykstančius procesus ir nagrinėja skirtumus tarp grupės ir gaujos, pabrėždama, kad grupei visuomet yra pavojus virsti gauja. Vaikai ir paaugliai, su suaugusiais elgdami kaip gauja, gali laikinai išsilaisvinti iš tiek daug nepakeliamų sunkių jausmų (ypač pažeidžiamumo, silpnumo), todėl pagunda taip elgtis yra labai didelė. Kodėl gaujos dinamika yra tokia pavojinga? Gauja skirsto pasaulį į dvi dalis – „mes“ ir „jie“. Tai, kas „mums“ nepakeliamas ar nepriimtina, gali būti perkeliama į „juos“ (suaugusiuosius, silpnuosius, aukas...), ir tada užpuolama. Gaujos nariams nepakeliamas pažeidžiamumas ir skausmas gali būti perkeliama (projektuojami) į „juos“ per smurtą ir patyčias. „Jie“ gali būti matomi kaip mažiau žmogiški ar svetimi – taip išvengiama empatijos jausmo aukų kančioms. Gauja gali perkelti „jiems“ bejėgiškumą, negalėjimo kontroliuoti savo gyvenimus jausmus, kai įbaugina visus aplinkinius

ir nereaguoja į suaugusiųjų sankcijas (socializacijos centruose taip gali veikti neigiami jėgos lyderiai).

Tokia grupės-gaujos dinamika gali vykti tarp suaugusiojo (grupės vadovo) ir paauglio (paauglių), bet taip pat gali atsirasti ir tarp paauglių. Suaugusiajam labai svarbu tai laiku pastebėti ir suprasti, nuo kokių skausmingų išgyvenimų paaugliai ginasi, ir labai aiškiai pasakyti, kad agresija nebus toleruojama (Kegerreis, 2010). Socializacijos centruose dirbantys pedagogai turi nedelsdami stabdyti asocialių procesų apraiškas grupėse ir palaikyti prosocialią paauglių sąveiką. Gerai žinoma, kad **pasyvumas reaguojant į agresyvų elgesį grupėje provokuoja grupės narių agresiją, o aktyvus reagavimas ją slopina** (Berns, 2009). Todėl nė vienas centro darbuotojas negali nereaguoti į agresijos (žodinės ir fizinės) pasireiškimą grupėje: kuo dažniau į agresiją bus reaguojama pasyviai, tuo labiau ji stiprės, o paauglių grupei kils pavojus virsti gauja.

Kuo gauja skiriasi nuo grupės? Gauja reikalauja tam tikro vienodumo ir negali pakęsti skirtumų, nes skirtumai rodo įvairovę ir apsunkina pažeidžiamumo, silpnumo, atstūmimo ir bejėgiškumo perkėlimą „jiems“. Priešingai, grupė gali toleruoti skirtumus tarp narių, užuot dėl skirtumų pradėjusi varžytis ar pavydėti. Grupė priima įvairų mąstymą, gali bendradarbiauti (net jei ir ne visuomet darniai), siekdamas bendrų tikslų. Grupė netgi gali susitaikyti su faktu, kad jos nariai palieka grupę – gerai žinoma, kad gauja tai ypač sunkiai toleruoja. Kai paaugliai nustoja būti gauja ir tampa grupe, tarp jų gali formotis labiau diferencijuoti santykiai, o grupės nariai gali atrasti tas savo asmenybės savybes, kurias turėjo paneigti ar „išmesti“, kad galėtų priklausyti grupei (Kegerreis, 2010).

Taigi socializacijos centro darbuotojai turi nuolat skatinti paauglių grupę tapti tikra grupe, kurioje sąveika būtų grindžiama pozityvios kultūros principais, užtikrinamas saugumas ir stabilumas, stabdoma agresija ir patyčios, toleruojami skirtumai, mąstymo įvairovė, skatinamas bendradarbiavimas, priimami įvairūs (taip pat ir skausmingi) išgyvenimai ir patyrimai, teikiama atsakinga ir rūpestinga pagalba, kartu prisiimant atsakomybę už netinkamus poelgius ir padarytą žalą aukai. Tokios grupės dinamika kartais tampa panaši į terapinę grupę, kadangi sudaromos realios sąlygos atsirasti gilesniems elgesio, santykių, nuostatų, vertybių ir emociniams pokyčiams, mokytis naujų bendravimo ir savikontrolės būdų. O tai ir yra socializacijos proceso rezultatai,

kurių paaugliai nepasiekė savo raidoje ir kurių siekiama socializacijos centre.

Trumpai apžvelkime, kuo ypatinga paauglių terapinė (konsultacinė) grupė. EQUIP savipagalbos užsiėmimų metu vykstantys procesai tampa panašūs į psichoterapinės grupės procesus, nes jaunuoliai dažnai sprendžia galias ir skausmingas problemas. Auklėtojams dažniau tenka vesti įgūdžių formavimo grupes, kuriose ne visada iškyla rimtų santykių ar emocinių problemų. Konsultacinėje grupėje, saugioje ir stabilioje aplinkoje, agresyvūs paaugliai gali mokytis naujų konstruktyvių pykčio išraiškos būdų, pažinti ir reikšti kitas emocijas, įgyti bendravimo įgūdžių, kurti savivertę, pradėti tikėti savo galimybėmis. Bendraudami grupėje su kitais jaunuoliais ir suaugusiuoju, paaugliai mokosi suvokti santykius su kitais žmonėmis, mokosi atsakyti už savo elgesį, o stebėdami kitus narius ir dalydamiesi su jais teigiama patirtimi, gali atrasti naujų tinkamų būdų problemoms spręsti, t. y. grupėje lengviau rasti naujų sprendimų nei vienam (Dovydaitienė, 2008). Net jei paauglys grupėje nekalba, jis gali daug ko išmokti vien stebėdamas, pavyzdžiui, kaip kiti grupės nariai reiškia pyktį ar kitas emocijas arba kaip vedantysis brėžia ribas. Dažnai tai sukuria pagrindą vėlesnei asmeninei įžvalgai, jei paauglys tuo metu dar nėra pajėgus susieti stebimos situacijos ir savo sunkumų (Kegerreis, 2010).

Vienas iš pagrindinių konsultacinės grupės tikslų – sukurti tokią aplinką, kurioje vaikai įgytų naujos, darančios teigiamą įtaką jų socializacijai, patirties, atrastų naujus priežasties-padarinio ryšius, galėtų atsiskleisti jų geriausios savybės ir potencialas. Visų pirma, sprendžiant įvairias problemas, grupėje paaugliai gali dalytis savo patirtimi, ieškoti naujų problemų sprendimo būdų, kelti naujas hipotezes, o tai pozityviai veikia jų brandą ir socializaciją. Dauguma ugdytinių yra stokojantys socialinio pripažinimo vaikai, todėl jiems yra labai svarbu įsitvirtinti bendraamžių kolektyve, o grupinės sąveikos metu kiekvienas narys yra pilnavertis dalyvis. Padedant pedagogui, jo nuomonė yra išklausoma, jis gali diskutuoti ir taip išgyventi pripažinimo bei pasitikėjimo savimi jausmą. Be to, grupė padeda atsiskleisti vaikų geriausios savybės, suteikia palaikymą, užuojautą, leidžia suprasti, kad panašius išgyvenimus patiria ir kiti bendraamžiai, taip atsiranda supratimas, jog „esu ne vienas bėdoje“ ir „kiti taip pat jaučiasi“, tai teigiami veikia socialinių įgūdžių formavimąsi.

Paauglių grupėje kiekvienas paauglys jaudinsis (tik nebūtinai atvirai parodys) dėl to, ar jis yra priimtinas, tinkamas, ar vadovas juo

gali rūpintis, padėti iškilus sunkumams. Visiems nariams jautrios temos (tik nebūtinai įvardijamos žodžiais) – artumas ir atskirumas, pažeidžiamumas, priklausomybė, pasitikėjimas. Grupėje neišvengiamai kils konkurencijos apraiškų, individualumo ir bendradarbiavimo klausimų (Kegerreis, 2010). Terapinėje grupėje tokie klausimai daugiau ar mažiau aptariami, tačiau vedant įgūdžių formavimo grupes ar tiesiog būnant su socializacijos centro grupe paaugliai gali net nepradėti apie tai kalbėti. Nepaisant to, grupės vadovas turi gebėti pastebėti tokius grupėje vykstančius procesus, atkreipti dėmesį į tai, kaip jie veikia atskiro nario elgesį, savijautą grupėje.

S. Kegerreis (2010) atkreipia dėmesį į tai, kad kartais grupė „spaudžia“ narius elgtis vienaip ar kitaip, kad išreikštų problemą, su kuria yra susiję visi nariai, bet apie kurią kiti nariai nekalba. Pavyzdžiui, agresyviai grupėje besielgiantis narys atleidžia kitus nuo atsakomybės kalbėti apie jų pačių agresiją, nes visas dėmesys būna nukreiptas į tą narį. Atitinkamai kiti grupės dalyviai gali pateikti save kaip „mažiau sutrikusius“. Svarbų vaidmenį grupėje atlieka ir kvailiojantis, juokaujantis narys – savo elgesiu jis neleidžia kitiems nariams pajauti liūdesio, beviltiškumo, silpnumo ir kitų skausmingų, nepakeliamų jausmų. Į tokius grupės procesus verta atkreipti dėmesį tiek socializacijos centro auklėtojams, tiek terapiniū ar konsultacinių grupių vedantiesiems.

Dirbant su asocialių, delinkventiškų paauglių grupe, visada iškykla klausimai dėl pasitikėjimo ir priėmimo. Kiek mes galime pasitikėti tokiais paaugliais, kiek galime priimti juos kaip besąlygiškai vertingus? Delinkvencija yra susijusi su atsakomybės ir sąžiningumo sau ir kitiems problema, ji reprezentuoja negalėjimą ar nenorą elgtis su kitais žmonėmis pagarbiai ir sąžiningai, laikantis teisiniū ir moralinių reikalavimų (Wilson, 2011). Tiek, kiek grupės vedantysis ir pati grupė bus pajėgi spręsti atsakomybės, sąžiningumo, gerų santykiū su kitais, pasitikėjimo klausimus, tiek bus kuriama terapinė, koreguojanti aplinka šiems paaugliams, kurie savo ankstesnėje patirtyje patikimo, priimančio santykio patyrimo turėjo labai mažai.

Svarbu žinoti, kuriems paaugliams nepatartina dalyvauti konsultacinėje ar psichoterapinėje grupėje. Nepatartina ypač į jaunesniojo amžiaus paauglių grupę (iki 16 m.) priimti vaikų, šiuo metu išgyvenančių gilią krizę, patyrusių seksualinę prievartą arba artimųjų žmoniū išnaudojimą, nes tokios problemos, atsižvelgiant į paauglystei būdingus ypatumus, gali būti išviešintos, o tai sukels nenumatytų ir sunkiai valdo-

mų padarinių. Taip pat į grupę nereikėtų priimti ypač jautrių, atstumtų ir labai savimi nepasitikinčių jaunuolių. Pradžioje jiems reikėtų suteikti individualias konsultacijas, sustiprinti jų pasitikėjimą kitose grupinėse veiklose ir kai jų pasitikėjimas savimi ar statusas grupėje sustiprės, pakviesti į konsultacinę grupę. Prieš pradėdant grupinį konsultavimą, rekomenduojama bent vieną kartą su kiekvienu vaiku susitikti individualiai.

Taigi matome, kad konsultacinės (terapinės) grupės vedančiajam kyla daug iššūkių. Pradedant nuo to, kaip tinkamai valdyti jaunuolių (ypač jaunesniojo amžiaus paauglių) dėmesį, ir baigiant sudėtingais tarpusavio santykių klausimais. Efektyviai vesti paauglių grupes padeda nuostata tyrinėti ir išigilinti į narių gyvenimą, užduoti atvirus klausimus (EQUIP programoje šis metodas vadinamas „Klausk, o ne aiškink“; kognityvinėje terapijoje naudojamas *sokratiškas klausinėjimas*), gebėti paskatinti paauglius išsakyti mintis, teigiamus ir neigiamus jausmus, įvertinti elgesį, pastebėti teigiamus pokyčius ir juos įvardyti (Furman ir Masters atliktas tyrimas (pgl. Berns, 2009) parodė, kad teigiamą pastiprinimą du kartus dažniau lydi panašūs emocionalūs poelgiai, **o bausmė penkiskart dažniau išprovokuoja neigiamą elgesį**). Geras vaikų ir paauglių grupės vedantysis turi gerbti vaikus ir paauglius, suprasti jų amžiaus poreikius, tinkamai į juos reaguoti (Dovydaitienė, 2008).

Neretai impulsyvus, sunkiai valdomas grupėje jaunuolių elgesys reikalauja greito darbuotojų reagavimo. Tokiose situacijose itin sudėtinga reflektuoti (mąstyti) apie tai, kas vyksta, nuo ko paaugliai ginasi, elgdamiesi agresyviai, todėl labai svarbu nuolat aptarti krizines situacijas (pvz., remiantis kognityvinės terapijos principais, nagrinėti ne tik jaunuolių elgesį, bet ir mintis bei jausmus), derinti darbuotojų veiksmus. Tam itin padeda komandinis darbas ir supervizijos.

3.4. Darbas su skirtingo amžiaus paauglių grupėmis

Į socializacijos centrus patenka ir jaunesniojo, ir vyresniojo amžiaus paaugliai, todėl grupių formavimas ir darbas jose yra didelis iššūkis pedagogams. Atsakyti į klausimą, kaip dirbti su skirtingo amžiaus paaugliais, nėra paprasta. Be to, dauguma jaunuolių į socializacijos centrus atvyksta socialiai apleisti, neturintys amžiaus tarpsnio reikalavimus atitinkančių socialinių įgūdžių, jų moralinė branda vėluoja, o mokyklinių žinių lygis yra labai žemas. Kaip pastebi praktikai, dažnai tai, kas tinka

įprastomis sąlygomis gyvenančiam šešiolikmečiui, socializacijos centre tokiam auklėjamajam jau yra pernelyg sudėtingas uždavinys. Socializacijos centruose dirbantys pedagogai dažnai sako: „Jis (ji) jau senai gyvena suaugusiojo gyvenimą, o elgiasi kaip vaikas“. Ir tai yra tiesa.

Kad būtų išvengta vyresniųjų paauglių smurto, patyčių ir išnaudojimo jaunesniųjų paauglių grupėse, prasminga formuoti grupes kuo artimesnes pagal amžių, t. y. siekti, kad į grupę patektų panašaus amžiaus jaunuoliai. Kita vertus, neretai asocialaus elgesio jaunuolių psichologinė branda skiriasi nuo biologinio amžiaus, todėl pastebėjus, kad vyresnis paauglys yra „jaunesnis“ pagal psichologinę brandą, jis gali būti paskiriamas ir į jaunesniojo amžiaus paauglių grupę.

Norint sudaryti individualų ugdymo planą, nustatyti jaunuolio stipriąsias ir silpnąsias puses bei numatyti priemones, užtikrinančias sėkmingą paauglio raidą ir socializaciją, pedagogai turėtų išsamiau susipažinti su raidos tyrinėtojų (J. Piaget, E. Erikson, S. Freud, L. Kohlberg) darbais. Tai padėtų geriau suprasti, kokiose srityse paauglio raida atsilieka, ir paaiškintų, kodėl ugdymo procese reikia „grįžti“ į vaikystę ir paauglį mokyti elementarių įgūdžių (atminkime, kad paaugliai daug ko nemoka ne todėl, kad jie blogi, o todėl, kad jų niekas laiku nemokė ir jie augo nepalankiomis raidai sąlygomis). Įgyvendinant ugdymo planus, taip pat labai svarbu pradinis įvertinimas: paaugliui atvykus į socializacijos centrą, pedagogas turėtų ne tik stebėti jo elgesį įvairiomis situacijomis, susipažinti su jo gyvenimo istorija, bet ir bendraudamas turėtų išsiaiškinti, kaip paauglys priima sprendimus, kaip vertina savo ir kitų poelgius.

Taigi, atsakant į klausimą, kaip dirbti su skirtingo amžiaus paaugliais, visų pirma reikia žinoti tuos ypatumus, kurie turėtų būti būdingi visiems normaliai besivystantiems paaugliams. Remiantis raidos teoretikais, taip pat praktine Gruzdžių vaikų socializacijos centro darbuotojų patirtimi, pateikiamos darbo su jaunesniojo ir vyresniojo amžiaus paauglių grupėmis socializacijos centruose rekomendacijos.

9 lentelė. Jaunesniųjų ir vyresniųjų paauglių raida ir darbo grupėse rekomendacijos

Raidos sritis	Jaunesni paaugliai	Vyresni paaugliai
Kognityvinė raida: mąstymo	7-11 metų vaikai yra konkrečių operacijų	Maždaug nuo 12 metų prasideda formalių operacijų

<p>ypatumai primant sprendimus.</p> <p>Remiantis J. Piaget, galime aiškiau suprasti paauglio kognityvinę raidą, kaip mąstymas skirtinguose raidos etapuose lemia vienokius ar kitokius sprendimus. Atsižvelgiant į tai, kad vaikų socializacijos centruose gyvenančių paauglių kognityvinė branda gali vėluoti ir tai turės įtakos pasirenkant poveikio priemones, aptarsime dvi pažintinės raidos stadijas: iki paauglystės (7–11 m.) ir paauglystės (nuo 12 m.).</p>	<p>stadijoje. Tai reiškia, kad vaikai sprendžia realias ir matomas problemas, jiems nėra lengva nustatyti loginę įvykių seką ir aiškiai suvokti, kas bus, jei vienas įvykis seks paskui kitą, jie dar ne visada gali numatyti hipotetinius įvykius, nors palapsniui tai mokosi daryti. Apie 11 metų vaikas jau pradeda suprasti priežasčių-padarinių ryšius ir numatyti savo elgesio padarinius. Jie supranta, kad į tam tikrus įvykius galima pažvelgti iš įvairių pozicijų (ne tik savo), jie geba atsižvelgti į skirtingas nuomones. Tačiau dar vyrauja konkretaus patyrimo poreikis, t.y. vaikai labiau tiki tuo, kas vyksta, nei tuo, kas gali hipotetiškai nutikti. Svarbu atkreipti dėmesį, kad jei vaiko kognityvinė branda vėluoja, jis net sulaukęs 16 metų dar gali būti panašiam brandos lygyje kaip vienuolikmetis.</p>	<p>stadija, ji tęsiasi visą paauglystės laikotarpį ir suaugus. Formaliam operaciniam mąstymui yra būdingas gebėjimas abstrakčiai, neatsižvelgiant į konkrečius faktus, mąstyti. Paauglys gali sukurti įvairias teorijas, filosofuoti, perskirstyti turimus faktus, juos derinti tarpusavyje ir sukurti naujus loginius darinius. Šiame tarpsnyje paauglys sugeba samprotauti apie daugiau nei du skirtingus reiškinius (įvykius), juos lyginti tarpusavyje.</p> <p>Paauglystės periodu ypatingas vaidmuo tenka kalbai bei gebėjimui kalbos pagalba (neturint realių faktų) kurti, filosofuoti ir nustatinėti hipotetinius priežasčių-padarinių ryšius ir t.t. Tai paaiškinama, kodėl paaugliai mėgsta diskutuoti, ieškoti naujų teorijų, mintyse išbandyti įvairias galimybes ir pan. Jau 16 metų paaugliai gali vaizduotėje sukurti atsakymus į pateiktus hipotetinius klausimus, atsakymuose numatyti papildomas aplinkybes („Sakė, kad lijo, bet lietus galėjo baigtis anksčiau nei dingo pėdsakai“), o jaunesni vaikai dažniausiai remiasi</p>
--	--	--

	<p>Šiuo atveju pedagogas turi parinkti daugiau konkrečių patirtį stiprinančių užduočių, nei hipotetinių aiškinimų, kurių paauglys tiesiog nesupras. Pavyzdžiui, neužtenka pasakyti. „Jei vogsi – pateksi į kalėjimą“, daug naudingiau kartu su paaugliu aptarti jo pažįstamų patirtį, kai jie buvo nubausti ir kaip jie gyvena dabar. Būtina suprasti, kad naudodamasis konkrečiomis operacijomis paauglys gali suvokti loginius paaiškinimus tik palygindamas juos su akivaizdžiais, matomais faktais.</p>	<p>tu, kas jiems buvo pateikta, daugiau aptaria aplinkybes, kurios buvo išreikštos pradinėje informacijoje („Sakė, kad lijo, bet pėdsakų nesimato“).</p>
<p>Biologinė raida: fizinis ir seksualinis vystymasis, savo lyties suvokimas ir priėmimas.</p>	<p>Reikėtų pastebėti, kad socializacijos centruose per mažai dėmesio skiriama lytiškumo ugdymui, nors būtent paauglystės laikotarpiu vyksta ryškiausi kūno pokyčiai bei seksualinė raida. Fizinė ir seksualinė branda veikia vaiko elgesį socialinėje aplinkoje. Pavyzdžiui, dažnai 10 metų mergaitė gali atrodyti subrendusi ir niekuo nesiskirti nuo 16 metų merginos. Tokios mergaitės elgesys skiriasi nuo bendraamžių, ji ima domėtis berniukais, keičiasi jos apranga ir pan. Kitas pavyzdys: 16 metų jaunuolio fizinė ir seksualinė branda vėluoja, jis atrodo kaip 12 metų vaikas, tačiau pagal savo amžiaus tarpsnį jis jau paauglys, jam, kaip ir bendraamžiams, rūpi</p>	

	<p>mergaitės, nors jos į jį dar nežiūri. Kaip šis paauglys jaučiasi, kaip jis gali elgtis?</p> <p>Bręstant vystosi ne tik kūnas, bet ir santykis į save. Paauglys ieško atsakymo, kas aš esu, kuo galiu būti, todėl pedagogas, kalbėdamas lytiškumo, seksualinės brandos ir lytinių santykių temomis, turėtų būti ypač jautrus ir pagarbus. Šiame tarpsnyje vaikai ypač jautrūs nedraugiškoms ir grubioms pastaboms jų kūno ar seksualinio susidomėjimo atžvilgiu. Prisiminkime, kad dalies socializacijos centrų auklėtinių kognityvinė branda vėluoja, o patirtis yra sudėtinga ir ne visada atitinka amžiaus tarpsnio ypatumus. Todėl pedagogo neaiškios užuominos ar konkretūs grubūs pastebėjimai paauglių kūno ar seksualinio susidomėjimo temomis gali būti suprasti ne taip, kaip norėtusi, o tai gali turėti neigiamų padarinių tolesnei jauno žmogaus raidai.</p> <p>Auklėtojui ar mokytojui kalbėti lytinio brendimo ir seksualinėmis temomis gali būti nemalonu, todėl šių temų jis gali sąmoningai vengti. Atsižvelgiant į tai, kad šiuolaikinėje visuomenėje paaugliai vis anksčiau subręsta ir nori pradėti aktyvų lytinį gyvenimą, lytinis švietimas yra būtinas ir labiausiai gula ant pedagogų pečių: tyrimai rodo, kad informacijos apie seksualumą paaugliai daugiausia gauna mokykloje, iš bendraamžių ir interneto, žiniasklaidos, mažiau – iš tėvų ir kitų suaugusiųjų (K. Herrerias, 2002). Tokios temos, kaip paauglių nėštumas (ypač neplanuotas), apsaugos priemonės, abortai, įvairkinimas, lytiniu keliu plintančios ligos (ŽIV, hepatitai), gimstamumo kontrolė, masturbacija ir t.t., reikalauja ypatingo dėmesio, jautraus atidumo ir pasirengimo. Kalbant su jaunesniojo amžiaus vaikais, patartina pradėti pokalbį remiantis jų patirtimi, skatinti klausinėti, į klausimus atsakyti paprastai, aiškiai, o paaiškinimus iliustruoti konkrečiais pavyzdžiais. Bendraujant su vyresniais paaugliais – suteikti žinių ir skatinti diskusijas,</p>
--	--

	mokyti hipotetiškai pažvelgti į galimus įvykius, jų sprendimo būdus.
<p>Psichosocialinė branda: tai savęs pažinimas, pasitikėjimas savimi, savigarba, tarpasmeniniai santykiai su bendraamžiais ir suaugusiaisiais, gebėjimas spręsti problemas, vertybės bei moralinė branda.</p>	<p>Svarbu atminti, kad aukštas intelektas (kognityviniai gebėjimai) dar neapsprendžia žmogaus gebėjimo tinkamai spręsti socialines problemas, tinkamai funkcionuoti socialinėje aplinkoje. Dauguma tyrimų rodo, kad gebėjimas spręsti socialines problemas, užmegzti tarpasmeninius santykius, spręsti konfliktus mažai susijęs su asmens intelekto koeficientu. Tarp savęs, kitų ir aplinkos suvokimo yra glaudus ryšys, o tai patvirtina, kad nuo to, kaip paauglys vertina ir suvokia save, priklauso jo socialinė adaptacija. Jei paauglys nepasitiki savimi, negali priimti sprendimų ir nemoka adekvačiai spręsti problemų, tai trukdo jam tinkamai vystytis socialinėje aplinkoje, jo socialinė raida sutrinka. Akivaizdu, kad paauglio socializacija vyksta ne uždaroje aplinkoje, jai turi įtakos šeima, bendraamžiai ir sociokultūrinė aplinka. Socializacijos centre didelis vaidmuo tenka bendraamžiams, pedagogų kolektyvui ir visos įstaigos mikroklimatui.</p> <p>Kaip buvo minėta anksčiau, bendraamžių grupė turi didelės įtakos vaikų socialinei brandai ir socializacijai. Kuo blogesni santykiai su tėvais (socializacijos centre su pedagogais), tuo paauglio elgesį labiau paveikia bendraamžiai. Svarbu atminti, kad iki paauglystės vaikai bendrauja su savo lyties vaikais, paauglystėje draugų ratas plečiasi, atsiranda mišrios grupės. 10–11 metų vaikai pasirenka draugus pagal tai, kiek jiems patinka žaisti vieniems su kitais.</p> <p>Paauglystės pradžioje ir viduryje, iki 15 metų, santykis su draugais palaipsniui keičiasi ir draugais tampa tie, kuriais galima pasitikėti, kurie neišduos, yra nuoširdūs ir jautrūs. Šio amžiaus paaugliai yra ganėtinai kategoriški ir neatlaidūs išdavystei, todėl ugdymo procese, norint užmegzti glaudžius santykius su 12–15 metų paaugliu, svarbu suprasti jo draugiškumo suvokimo kriterijus. Vyresni, 16–18</p>

	<p>metų, paaugliai draugystę užmezga remdamiesi bendrais interesais. Tokia draugystė yra patvaresnė, o vertinant santykius su draugais yra daugiau lankstumo, atlaidumo ir tolerancijos.</p> <p>Pasitikėjimui savimi turi įtakos ne tik bendraamžiai, jų palaikymas bei priėmimas į grupę, bet ir mokymosi pasiekimai. Tyrimai rodo, kad kuo geresni mokymosi rezultatai, tuo formuojasi didesnis pasitikėjimas savimi. Be to, gerai besimokantys paaugliai rečiau praleidinėja pamokas, jų socializacija vyksta sklandžiau. Vadinasi, socializacijos centro vienas iš pagrindinių uždavinių yra padėti ugdytiniams pajusti sėkmę mokykloje, taikant inovatyvius mokymo metodus, atstatyti vaikų pasitikėjimą savimi ir mokymosi motyvaciją.</p>
<p>Rekomendacijos auklėtojams</p>	<p>Veikla daugiau vyksta žaidimo forma, dažnai auklėtojai turi „nusileisti“ iki vaikų lygio, mokyti konkrečiai. Dauguma jaunesniojo amžiaus paauglių dar yra konkrečių operacijų stadijoje, todėl kalbant reikia labai konkrečiai, aiškiai, tiksliai, pateikiant pavyzdžių įvardyti tai, ko iš jų tikimės ar ko siekiame juos išmokyti. Atitinkamai ir išgyvenimai, jausmai reiškiami konkrečiai – taigi ir auklėtojai, kalbėdami su paaugliais apie jausmus, turi vartoti</p> <p>Labai svarbi darbinė, namų ruošos ir/ar užimtumą skatinanti, papildomas pajamas generuojanti veikla. Vyresnių paauglių grupėse išskyla didesnė smurto rizika. Nepaklusnų, prieštaraujantį, smurtaujantį elgesį reikia stabdyti kitaip nei jaunesnių paauglių grupėse – tuojau pat tvirtai stabdant agresiją, apsaugant silpnesnius grupės narius, pabrėžiant, kad agresyvus elgesys nebus toleruojamas ir už jį bus taikomi apribojimai. Pedago ir vyresnių paauglių pokalbių temos yra kitokios, labiau atitinkančios amžiaus tarpsnio poreikius.</p>

	<p>kuo konkretesnę kalbą.</p> <p>Vaikų, taip pat ir jaunesniojo amžiaus paauglių, poreikiai yra „kategoriški“ (Buttner, 1998). Ypač asocialūs paaugliai negeba laukti, atidėti poreikio patenkinimo, todėl auklėtojas turi mokyti juos palaukti, nepasiduoti impulsyviam norų tenkinimui.</p> <p>Neretai auklėtojas (auklėtoja) dar turi atlikti „mamos vaidmenį“, pavyzdžiui, apkabinti vaiką, rodyti švelnumą ir pan. Savitvarkos įgūdžių mokymas vyksta daug aiškinant ir rodant („kaip auklė“, anot vienos pedagogės).</p> <p>Grupės auklėtojas turi būti šalia vaikų, nuolat juos stebėti, ypač per bendrus renginius ar varžybas.</p> <p>Kadangi jaunesni paaugliai itin mėgdžioja vyresnius, reikia užkirsti kelią neigiamo modelio demonstravimui, stebėti, kad</p>	<p>Vyresni paaugliai jau gali būti labiau savarankiški savitvarkos metu, jei jų savitvarkos įgūdžiai yra susiformavę.</p> <p>Tiek apribojimai, tiek apdovanojimai jaunesnių ir vyresnių paauglių grupėse turi skirtis.</p>
--	---	--

	<p>vyresnieji nemanipuliuotų mažesniais, jų neišnaudotų, nesityčiotų. Kaip nurodo R. Berns (2009), vėliau, kuriems trūksta patirties ir žinių, kad pasitikėtų savo nuomone, yra labiau linkę pasiduoti grupės spaudimui, ypač jei grupės nariai yra vyresni. Į tai reikia atkreipti dėmesį, kai grupėje yra skirtingo amžiaus paauglių ir nėra galimybių formuoti grupes pagal amžių.</p>	
--	---	--

3.5. Darbas su jėgos lyderiais

Narių hierarchija („kastos“) dažnai išryškėja vyresnių paauglių grupėse, todėl darbuotojai turi būti nuolat atidūs ir stebėti, ar tarp jaunuolių nesiformuoja neigiama asociali kultūra, kuri užkerta kelią pozityvios bendraamžių kultūros formavimuisi.

Pastebėję neigiamo jėgos lyderio požymius, darbuotojai turi dėti pastangas, kad jo propaguojama neigiama kultūra toliau neplistų, neatsirastų jo „pagalbininkų“, „pasekėjų“ ir pan. Gruzdžių vaikų socializacijos centro darbuotojai pasidalijo patirtimi, kaip jų įstaigoje užkertamas kelias jėgos lyderio atsiradimui:

Socializacijos centre netoleruojami jokie kriminalinės subkultūros požymiai: neleidžiama kalbėti kalėjimo žargonu, tuo labiau – atsirasti elgesiui, įtvirtinančiam „kastas“. Darbuotojai operatyviai reaguoja į menkiausius požymius, kada yra skriaudžiami ar išnaudojami jaunesni auklėtiniai. Visa darbuotojų komanda nuosekliai ir tvirtai laikosi

supratimo, kad kiekvienas vaikas turi lygias pareigas ir teises, visi laikosi vienodų taisyklių, niekam neskiriama jokių lengvatų, tuo labiau – jėgos lyderiui. Už netinkamą elgesį skiriama bausmė, kuri yra visiems vienoda. Darbuotojai turi aiškų ir vienodą supratimą, už kokias žymias paauglio pastangas pasitaisyti bausmė gali būti panaikinama.

Gruzdžių vaikų socializacijos centre jėgos lyderiui išsivirtinti trukdo ir galiojantis „Garbės kodeksas“, kuris nurodo, kad darbuotojai neturi teisės auklėtinių žeminti, privalo tesėti jiems duotus pažadus, laikytis Centro taisyklių, būti jaunuoliams pavyzdžiu. Už netinkamą poelgį auklėtiniai baudžiami TIK vieną kartą, bet jie turi atlikti visą bausmės laiką, o atlikus bausmę netinkamas elgesys daugiau neturi būti primenamamas ar dėl jo priekaištaujama. Ši taisyklė dera su EQUIP programos pagrindinėmis nuostatomis, kurios teigia, kad jaunuoliai turi prisiimti atsakomybę už savo netinkamus poelgius, tačiau kad ir koks elgesys buvo praeityje, tikima, jog jie gali realizuoti savo teigiamą potencialą ir gali pasikeisti.

Pasak Gruzdžių vaikų socializacijos centro specialistų, labai svarbu **neparodyti neigiamo jėgos lyderio išskirtinumo**, pavyzdžiui, duodant jam užduotį ar darbą, kurį jis turi atlikti kartu su kitais. Taip pat itin veiksminga **suteikti jėgos lyderiui teigiamą atsakomybę**, pavyzdžiui, pasiūlant prisidėti prie renginio organizavimo. Tokios veiklos metu neišvengiamai reikės aktyvaus pedagogų dalyvavimo ir atsakingos pagalbos, tačiau kartu tai yra puiki proga mokyti jaunuolius socialinių įgūdžių, bendradarbiavimo komandoje ir pan.

Taigi ar socializacijos centre atsiras „jėgos lyderiai“ ir kaip bus su jais elgiamasi, labai priklauso nuo pozityvios personalo kultūros, kurios vienas iš esminių principų yra nuoseklus, suderintas visos komandos darbas. Tik vienodas visų darbuotojų reagavimas į jėgos lyderių elgesį, vieningi veiksmai sudėtingomis situacijomis duos apčiuopiamų rezultatų. Apie komandinį darbą daugiau siūlome paskaityti ketvirtajame skyriuje.

4. Komandinis darbas ir darbas komandoje

Kodėl socializacijos centrams reikalingas pedagogų tarpusavio bendradarbiavimas ir komandinis darbas? Visų pirma centre, kaip ir šeimoje, norint daryti pozityvią įtaką vaikams, juos auklėti ir ugdyti, visi suaugusieji turi dirbti „ranka rankon“, t.y. vadovautis vienodomis taisyklėmis, vienodai suprasti, už ką yra baudžiamas, o už ką yra skatinamas paauglys. Taip pat visi turėtų suprasti, kokių tikslų yra siekiama bendraujant su paauglių grupe ir atskirai su kiekvienu socializacijos centro ugdytiniu. O kaip yra Jūsų socializacijos centre? Ar pedagogai bendradarbiauja tarpusavyje ir vienodai supranta problemas, sutaria dėl jų šalinimo būdų, ar palaiko vienas kitą iškilus sunkumams? Matyt, kaip ir daugelyje kolektyvų, yra visaip. Tad toliau bus apžvelgti keli efektyvių komandų aspektai, kad, tobulinant socializacijos centrų veiklos efektyvumą, būtų aišku, į ką svarbiausia atkreipti dėmesį, stiprinant pedagogų darbą komandose ir komandinį darbą.

Pradžioje susitarkime, kas yra komanda. Remiantis įvairiais komandas apibūdinančiais apibrėžimais, galima drąsiai teigti, jog socializacijos centre dirbančių pedagogų komanda – tai specialistų grupė, galinti veiksmingai imtis darbo, kuriam atlikti ji buvo sukurta (Hiellriegel, 2001). Pagrindiniai komandinio darbo bruožai:

- Bendras tikslo žinojimas ir noras jį pasiekti
- Bendradarbiavimas
- Tarpusavio pagalba ir palaikymas
- Gebėjimas derinti individualumą ir bendrumą

Labai svarbu atminti, kad didesnę komandą visada sudaro grupė žmonių, tačiau ne kiekviena grupė bus komanda, nes ne visos grupės

atitinka anksčiau minėtus bruožus. 10 lentelėje apžvelgiami svarbiausieji komandų ir grupių skirtumai.

Pagrindinis komandos ir grupės skirtumas – tai **grupės narių tarpusavio bendradarbiavimas ir palaikymas**. Kiekvienas komandos narys yra lygiavertis, savo žiniomis ir gebėjimais prisideda prie tikslo siekimo ir taip dalijasi patirtimi bei tobulėja ne tik asmeniškai – auga ir visa grupė. Komandos narius motyvuoja komandinis jausmas ir komandinių tikslų siekimas. Formuojant komandinį darbą socializacijos centre bene svarbiausias klausimas, kurį sau nuolat turi užduoti visi centro darbuotojai, – „Ar grupė jau veikia pagal komandos principus? Ko dar reikia, kad grupė taptų efektyvia komanda?“

Ar visada reikia komandų? Kada pakanka individualaus darbo? Individualaus darbo pakanka, kai:

- Atliekamos užduotys yra paprastos, kasdienės ar rutininės.
- Problemos sprendimas yra žinomas arba paprastas.
- Reikia didelių specifinių gebėjimų, kuriuos turi vienas grupės narys, ir jis yra atsakingas už tų užduočių atlikimą.
- Lengviau atlikti vienam, nei komandai.

10 lentelė. Komandų ir grupių skirtumai

Grupė	Komanda
Ryškus lyderis. <i>Pavyzdžiui, ištaigos vadovas; kai jo nėra, sutrinka veikla, „niekas nedirba“.</i>	Lyderiui paskirtą atsakomybę pasiskirsto visa grupė, t.y. visi jaučia, jog nuo jų darbo sėkmės priklauso visos komandos ar net ištaigos sėkmė; kai nėra vado, veikla nenutrūksta.
Vyrauja individuali kiekvieno nario atsakomybė. <i>Pavyzdžiui, kai narys pajunta, jog jo poreikiai netenkinami, jis nebesigilina į grupės interesus; išaukštinti asmeniniai interesai.</i>	Akivaizdi ir individuali, ir visos komandos atsakomybė. <i>Nariai derina savo interesus su komandos interesais, linkę atidėti asmeninius interesus vardan bendro rezultato.</i>
Vertinamas ir atlyginamas individualus darbas. <i>Pavyzdžiui, mokykloje galime stebėti, kaip atskirų dėstomų</i>	Vertinamos individualios pastangos, tačiau atlyginamas komandos užduoties atlikimo rezultatas.

<i>dalykų mokytojai džiaugiasi/nesidžiaugia vaiko rezultatais jo pamokoje ir visai nesidomi, kaip jam sekasi kitose pamokose.</i>	<i>Pavyzdžiui, mokykloje aptariant vaiko metinius rezultatus visi jį mokę pedagogai vertinami už tai, kaip jiems pavyko bendromis pastangomis motyvuoti vaiką mokytis (kai bendras tikslas buvo ne konkretaus dalyko išmokimas, o bendros motyvacijos stiprinimas).</i>
Grupės susitikimai trumpi ir neefektyvūs, daug neefektyvių diskusijų, ginčų, negirdi vieni kitų.	Komandose atvirai diskutuojama apie problemas, nustatomi tikslai ir ieškoma sprendimų.
Grupė laikosi visuomeninių taisyklių ir normų.	Komandos turi vidinį elgesio kodeksą ir nerašytas elgesio taisykles.
Grupės laimėjimus nulemia individualaus darbo rezultatai/pasiekimai.	Domina individualūs pasiekimai ir visos komandos rezultatai.
Grupės tikslas nesusijęs, atitinka tik organizacijos tikslus.	Komandą vienija konkretus, specifinis ir ją vienijantis tikslas.

Šiuolaikinėje visuomenėje vis daugiau dėmesio skiriama komandinei veiklai. Daugumoje atliktų tyrimų, nagrinėjusių komandinio darbo ypatumus, pažymima, kad komandos pasiekia geresnių rezultatų nei paskiri darbuotojai. Kodėl? Todėl, kad Žemėje neegzistuoja viską mokantis ir žinantis vienas žmogus, o šiuolaikinėje visuomenėje, norint įgyvendinti iškeltus tikslus, reikia labai daug žinoti ir gebėti. Tik komandos, kuriose yra įvairių sričių specialistų, gali užtikrinti sėkmingą organizacijos veiklą. Tačiau ne visos komandos yra efektyvios. **Efektivių komandos** pasižymi keliais išskirtiniais bruožais, visi šie bruožai yra tarpusavyje susipynę, papildo vienas kitą:

- Bendras tikslo suvokimas: bendra vizija, tikslai ir uždaviniai.
- Orientavimasis į rezultatus: visi supranta, kad jų atliekamas darbas bus svarbus tada, kai bus pasiektas bendras rezultatas („visų darbuotojų pastangų mozaika“).

- Atviras bendravimas: žmonės aktyviai reiškia savo mintis, konfliktai yra sprendžiami, žmonės yra dėmesingi vieni kitiems.
- Pasitikėjimas ir supratimas: žmonės vertina vieni kitus ir padeda; jie nemeluoja ir yra geranoriški; kritika konstruktyvi.
- Dalijimasis atsakomybėmis ir vadovavimu: skirtingi komandos nariai vadovauja užduočiai, atsižvelgiant į jos narių patirties specifiką.
- Efektyvios darbo procedūros: komandos nariai žino vieni kitų darbus ir atsakomybes, žino susitikimų laiką ir atskaitomybės būdą; kūrybiškumas ir rizika yra skatinami.
- Skirtingumų vertinimas: komandoje suburti žmonės, kurių žinios, gebėjimai ir asmeninės savybės skiriasi.
- Lankstumas ir prisitaikymas: žmonės suvokia pokyčius kaip neišbandytas galimybes.
- Nuolatinis mokymasis: skatinama identifikuoti problemas ir galimybes išmokti naujų dalykų; nuolat analizuojama veikla ir tobulėjama.

Komandiniam darbui gali kilti įvairių kliūčių:

- patirties, technologinių žinių stoka
- neaiškūs narių vaidmenys
- komandos ir vadovų pasitikėjimo savimi stoka
- neaiškūs tikslai
- entuziazmo ir pasišventimo stoka
- nariai perkrauti darbais
- prasti bendravimo gebėjimai
- negebėjimas susidoroti su pokyčiais
- netolygus darbų paskirstymas
- neadekvati kontrolė
- neryžtingumas ir atidėliojimas, priimant svarbius sprendimus

Kaip matome, šiuolaikinei organizacijai, taip pat ir socializacijos centrui, keliamas iššūkis – suburti efektyviai dirbančią pedagogų komandą iš įvairių kompetencijų atstovų, kurių veikla būtų grindžiama bendrais tikslais, vertybėmis, pasitikėjimu, pozityviais santykiais, atsakomybe, efektyviais sprendimais, greitu reagavimu į vidinius bei išorinius pokyčius ir kt.

Formuojant komandas svarbu atsižvelgti į komandos raidos etapus ir galimas kliūtis, išskylančias kiekviename etape (žr. 11 lentelę).

11 lentelė. Komandų formavimosi etapai ir kliūtys

Etapas	Procesas	Pavojai ir galimybės	Dalyvių elgesio ypatumai
Formavimosi etapas	Būdingas nerimas, priklausomybė nuo lyderio, bandymas išsiaiškinti situacijos pobūdį ir taisykles – koks elgesys yra priimtinas	Sprendžiamas susiderinimo ir tarpusavio priklausomybės klausimas. Atsakoma sau „Ar verta būti komandos nariu“, judama nuo asmeninių tikslų komandinių tikslų link	Idėjas pateikia kuo paprasčiau Sakomi tik visiems priimtini dalykai Vengiama prieštaravimų Vengiama demaskavimų
Diferenciacijos ir „audrų“ etapas	Apibrėžiami tikslai ir uždaviniai, derinami vaidmenys, kompetencijos ir gebėjimai	Konfliktai tarp pogrupių, maištavimas prieš lyderį, nuomonių poliarizacija, pasipriešinimas grupės kontrolei	Kritikuoja kitų narių idėjas Mažai klausosi kitų Varžosi dėl valdžios, pozicijos Vyrauja emocijos Mažai bendradarbiaujama
Integracijos ir normų diegimo etapas	Grupė tampa viena lyte, diegiamos normos, įveikiamas pasipriešinimas ir konfliktai, atsiranda savitarpio parama ir komandos pojūtis	Sprendžiami ankstesniame etape iškilę nesutarimai. Atvirai dalijamasi nuomonėmis ir jausmais, atsiranda bendradarbiavimas ir atvirumas	Aktyviai klausomasi kitų Darbai atliekami sistemiskai Keičiamos išankstinės nuostatos Konfliktus suvokia kaip situaciją, kurią išsprendus visi laimi Atviras dalijimasis idėjomis

			Grupė pajunta komandos naudą
Brandos ir veikimo etapas	Santykiai tarp komandos narių aiškūs ir susiformavę. Išsprendžiamos tarpasmeninės problemos. Tarpasmeniniai ryšiai ir santykiai nukreipti tikslo siekimui ir produktyviai veiklai	Atsiranda problemų sprendimai. Energija nukreipta darbui, o ne santykiams aiškintis	Atvirumas ir pasitikėjimas Lyderio funkcijų pasiskirstymas Lengvai priimami skirtingi požiūriai Šilti jausmai kitiems nariams Kūrybiškumas Pasirengimas įnešti kuo didesnę indėlį

Tikriausiai visi sutiksime, kad **socializacijos centruose dirbančių specialistų** gebėjimas dirbti komandoje yra vienas iš reikalingiausių įgūdžių. Svarbu suprasti, kad komandinis darbas yra įstaigos vidinės kultūros dalis, kuri kiekvieną darbuotoją skatina suvokti, jog planavimas, organizavimas, užduočių atlikimas ir sprendimų priėmimas yra geriau atliekami, kai kartu bendradarbiaujama. Dirbant komandoje, galima pasiekti daug geresnių rezultatų, nes sprendimus priima skirtingų požiūrių, patyrimo, žinių bei gebėjimų asmenys. Socializacijos centruose komandos gali būti trumpalaikės ir ilgalaikės, keliančios įvairius tikslus.

Pavyzdžiui, kiekvienam socializacijos centre esančiam paaugliui sudaromas individualios veiklos planas, kurį rengia ilgalaikė komanda. Ją gali sudaryti socialinis pedagogas, psichologas, specialusis pedagogas, grupės auklėtojas (ar auklėtojai). Reguliariuose susitikimuose jie aptaria problemas ir priima kiekvienam paaugliui konkrečius reikalingus sprendimus. Komandoje dalyvaujantys darbuotojai turėtų susitarti dėl:

- darbo taisyklių,
- darbo stiliaus,
- rezultatų vertinimo,
- atsakomybės pasidalijimo,
- konkretaus darbuotojo indėlio, siekiant plano tikslų.

Akivaizdu, kad komandinė pedagogų ir kitų specialistų veikla yra neišvengiama: uždaroje įstaigoje reikia nuolat stebėti visus paauglius ir dalytis informacija su kitais darbuotojais bei administracijos atstovais, jei iškyla kokių nors abejonių dėl vaiko saugumo ar sveikatos. Pozityvus paauglio vertinimas padeda atrasti tą veiklą, kuri jam geriau sekasi ar yra įdomi – šia veikla galima pasiremti, skatinant paauglio motyvaciją mokytis. Savo ruožtu tokią informaciją apie kiekvieną vaiką turėtų žinoti visi komandos nariai – tai padeda organizuoti kiekvieno darbuotojo veiklą ir taikyti tokius metodus, kurie užtikrintų kiekvienam vaikui galimybę patirti sėkmę.

Socializacijos centruose ypatingą vaidmenį atlieka auklėtojai, su vaikais praleidžiantys bene didžiausią laiko dalį. Taigi turėtų bendradarbiauti ne tik tos pačios grupės auklėtojai, bet ir skirtingose grupėse dirbantys auklėtojai. Komandinė veikla padeda ne tik organizuoti paauglių užimtumą po pamokų, bet padeda lavinti ir socialinius bei darbo įgūdžius, organizuoti laisvalaikį, pramogas, pamokų ruošą ir kt.

Itin vertinga Norvegijos patirtis: čia visos paslaugos ir pagalba vaikui bei šeimai grindžiama bendradarbiavimo ir pagarbos vaiko teisėms ir interesams principais, pabrėžiamas visų problemų įvardijimas ir ieškojimas sprendimo kartu. Organizuojant ugdymo procesą, išskiriamas kiekvieno vaiko individualumas, būtinybė padėti jam spręsti problemas. Taip pat akcentuojamas administracijos, pedagogų, švietimo pagalbos specialistų bendradarbiavimas, pačios bendruomenės sukurtų taisyklių laikymasis, gerųjų tradicijų kūrimas. Suaugusiųjų bendradarbiavimas grindžiamas atviru bendravimu, aiškiu problemų įvardijimu, kolegų įtraukimu į problemų sprendimą, pavyzdžiui, gali būti organizuojamos nedidelės grupelės, į kurias kviečiami asmenys, turintys daugiausia žinių bei patirties konkrečioje situacijoje. Skatinama, kad rengiant mokyklos ar klasės taisykles dalyvautų ne aktyviausi nariai, o visa bendruomenė – tai labiau įpareigoja ne tik žinoti, koks elgesys yra priimtinas, bet ir laikytis bendruomenės sukurtų taisyklių. Kuriamos tradicijos, pvz., visiems kartu (paaugliams, pedagogams, administracijai) valgyti priešpiečius. Kadangi visiems darbuotojams sunku pažinti kiekvieną vaiką, specialistai pasiskirsto po keletą vaikų, su kuriais artimiau bendrauja, žino jų stipriąsias savybes, parenka popamokinę veiklą, padeda iškilus sunkumams.

Komandinio darbo organizavimui itin padeda trumpi kasdieniai susitikimai (analogija su „penkiaminutėmis“ ligoninėse), kurių metu

darbuotojai greitai pasikeičia svarbiausia dienos informacija, nesigilindami į kilusių problemų sprendimą. Kita vertus, socializacijos centruose dažnai iškyla nenumatytos krizinės situacijos. Jų sprendimui iš anksto turėtų būti sudaryta darbo grupė, kurioje dalyvautų visų grandžių atstovai, prireikus reikėtų pakviesti ir policijos, vaikų teisių apsaugos atstovus, (psichikos) sveikatos specialistus. Tokių problemų ar krizinių situacijų sprendimui verta skirti atskirus, ilgesnės trukmės susirinkimus, kurių metu būtų atliekama atvejų analizė, numatoma krizių įveikimo strategija, aptariami efektyviausi būdai įvairioms problemoms bei krizėms spręsti. Tokie susirinkimai vyktų rečiau, pavyzdžiui, 1–2 kartus per mėnesį, arba reikėtų organizuoti ekstra susirinkimus nedelsiant krizės metu ar iškart po jos.

Nors dirbti komandoje gali būti sudėtinga, tačiau to galima išmokti. Socializacijos centruose dirbantiems darbuotojams itin svarbu gebėti dirbti komandoje, nes tai tiesiogiai susiję su įstaigos veiklos rezultatais.

Kiekvieno socializacijos centro vadovybė turėtų skatinti perėjimą nuo individualaus atskirų specialistų darbo prie komandinio, kai darbuotojai keičiasi informacija, nevengia skirtingumų, o asmeninių interesų nelaiko svarbiausiais savo veikloje.

Efektyviam komandiniam darbui užtikrinti darbuotojai turėtų iš anksto susitarti dėl esminių darbo sėkmę lemiančių veiksnių: *darbo struktūros, sudėties, išteklių, vadovavimo, komandos narių įsipareigojimų, sprendimų priėmimo, darbo rezultatų įvertinimo*. Komandos neturėtų būti didelės. Daug dėmesio turėtų būti skiriama komunikavimui komandos viduje. Daugelis komunikavimo problemų iškyla dėl neteisingo informacijos supratimo, interpretavimo, netikslumų. Reikėtų turėti grįžtamąjį ryšį, kai prašoma apibendrinti informaciją ar priimtus sprendimus, taip pat reikėtų vengti stiprių emocijų, dėl kurių sunku tiksliai reikšti savo mintis. Susitikimų metu skirtingų sričių specialistai neturėtų vartoti specifinių terminų arba juos turėtų paaiškinti. Efektyvus komunikavimas pasiekiamas tada, kai visi nariai stengiasi kalbėti aiškiai ir suprantamais žodžiais. Svarbu ne tik kalbėti, bet ir mokėti klausytis – tam labai praverčia aktyvaus klausymosi įgūdžiai ir metodai. Išgirsti kitus komandos narius padeda ir noras išgirsti kolegos nuomonę bei diskutuoti.

Kuriant ir palaikant gerus santykius komandoje, praverčia kelios taisyklės:

- komandos nariai vieni kitiems padeda,
- komandoje nesiekama asmeninės naudos kolegų sąskaita,
- pasitikima kitais komandos nariais, atvirai išsakoma asmeninė nuomonė,
- kitų narių klaidos nesmerkiamos – stengiamasi padėti rasti būdą jas ištaisyti,
- įvertinamos besimokančiųjų pastangos,
- nevengiama konfliktų – jie sprendžiami konstruktyviai.

Svarbu nepamiršti, kad komandinė veikla yra lankstesnė, našesnė, greitesnė, geriau užtikrinanti vaiko interesus, reikalaujanti mažiau sąnaudų, geriau planuojama ir organizuojama, leidžianti priimti kokybiškesnius sprendimus nei sprendžiant individualiai. Komanda padeda gerinti ir tarpusavio santykius. Atviri, grįsti pasitikėjimu, bendradarbiavimu, pagarba, santykiai ir tarp suaugusiųjų, ir tarp paauglių yra esminė korekcinės EQUIP programos prielaida. Būtent tokie santykiai padeda kurti pozityvią įstaigos kultūrą – EQUIP programos gyvavimo pagrindą.

Komandinio darbo pavyzdys

Situacija: Moksleivis X į socializacijos centrą pateko dėl bėgimo iš namų, mokyklos nelankymo, nuolatinių smulkių vagysčių, alkoholio vartojimo ir dalyvavimo muštynėse. Moksleivis dažnai meluoja, moka įsiteigti suaugusiesiems, siekdamas asmeninės naudos. Moralinė branda grindžiama principu „tu man, aš tau“.

Nekomandinis darbas: Mokykloje mokytojai kiekvienas asmeniškai pasirenka mokymo stilių: vieni skatina patį moksleivį nusistatyti savaitės tikslus ir jų siekti darant namų darbus, kiti mokytojai mano, kad jis neatliks namų darbų, todėl jų neužduoda. Skirtingų dalykų mokytojai nežino, kaip šiam mokiniui sekasi mokytis kitų dalykų, daugiausia apie vaiko pasiekimus sprendžia iš to, kaip jam sekasi jo dėstomo dalyko pamokose.

Auklėtojai negauna išsamios informacijos apie tai, kaip paauglys mokosi, kas jam geriausiai sekasi ir kas sukelia didžiausias problemas. Apie jo elgesį mokykloje sužino tik tada, kai iškyla problemos, pavyzdžiui, kai vaikas susibara su mokytoju ar konfliktuoja su bendraamžiais. Informacija paprastai būna epizodinė, nenuosekli, dažniausiai grindžiama

emocijomis, o ne nuosekliais faktais. Dažnai auklėtojai iš mokytojų girdi kaltinimus, jog su moksleiviu yra mažai kalbama apie tinkamą elgesį mokykloje ir nestebima, ar jis atliko namų darbus. Atsakydami mokytojams, auklėtojai pabrėžia, jog ne visada žino, kas buvo užduota, nežino, ko vaikas nemoka ir ką moka ir t.t. Santykiai tarp mokytojų ir auklėtojų labiau primena dviejų atskirų stovyklų karą, nei bendrų interesų suvokimą ir siekimą.

Administracija nežino, kurią pedagogų pusę palaikyti, kartais gina vaiko interesus, kaltindama pedagogus, kartais baudžia paauglį, daugiau remdamasi emocijomis nei išnagrinėtais faktais.

Psichologas ir socialinis darbuotojas dirba savarankiškai, kartais pasitaria tarpusavyje, tačiau su auklėtojais bendradarbiauja mažai. Dažnai pateikia rekomendacijas, bet išsamiau jų nepataria, neatsako į klausimus, kokiomis konkrečiomis priemonėmis galima būtų užtikrinti geresnį vaiko ugdymą bei socializaciją.

Rezultatas: Toks pedagogų, specialistų ir administracijos „bendradarbiavimas“ neduoda jokios realios naudos paaugliui, priešingai – paauglys, matydamas darbuotojų nesutarimus, puikiai manipuliuoja situacija, dažnai meluoja ir išsisukinėja, siekdamas asmeninės trumpalaikės naudos.

Komandinis darbas: Paaugliui atvykus į socializacijos centrą, kiekvienas dirbsiantis su vaiku pedagogas surenka jo veiklos sritį liečiančią visą informaciją apie vaiką, pavyzdžiui:

- psichologas ir socialinis darbuotojas išsiaiškina paauglio psichosocialinę brandą (atlieka dokumentų analizę, praveda pirminį pokalbį su vaiku ir/ar atlieka testavimą, esant galimybei susisiečia su kolegomis, dirbusiais iki vaikai patenkant į socializacijos centrą);
- pagrindinių dėstomų dalykų mokytojai susipažįsta su paauglio mokymosi patirtimi, įvertina jo mokymąsi nuo pirmos iki dabartinės klasės, pirmųjų pamokų metu įvertina vaiko žinių lygį, nustato stipriąsias ir silpnąsias sritis, preliminariai numato mokymo planą;
- auklėtojai susipažįsta su vaiko socialinės brandos ypatumais, vystymosi sąlygomis namuose (globos įstaigoje), išsiaiškina jo prosocialią ir asocialią patirtį, bendravimo įgūdžius su bendraamžiais ir suaugusiais, seksualinę patirtį;
- administracija arba grupės auklėtojas susisiečia su tėvais (globėjais), surenka visą informaciją apie paauglio pomėgius, teigiamo elgesio apraiškas, mokymosi ypatumus ir t.t.

Surinkus informaciją, pedagogai susirenka į darbo grupę (komandą), pasidalija informacija, aptaria prioritetines ugdymo sritis, suderina interesus ir nustato pagrindinius ugdymo tikslus savaitei, mėnesiui ir numato galutinį ugdymo rezultatą. Komanda susitaria, kaip ir kada dalyvis informacija apie paauglį, ką darys pastebėję jaunuolio teigiamą ar neigiamą elgesį, taip pat paskiria kito susitikimo laiką. Pedagogų komanda išrenka vieną atsakingą specialistą, kuris stebės ir užtikrins sėkmingą pedagogų bendradarbiavimą (tai būtina, jei nėra iš anksto sutarta, kas iš ugdymo proceso dalyvių yra atsakingas už komandų formavimą ir jų veiklos priežiūrą, užtikrinant sėkmingą individualių ugdymo planų įgyvendinimą). Komanda reguliariai susitinka ir nuosekliai aptaria pasiektus rezultatus, numato naujus tikslus, o jei anksčiau kelti tikslai nebuvo pasiekti – aptaria kitas priemones ir jas įgyvendina.

5. EQUIP korekcinė programa: trumpas pristatymas

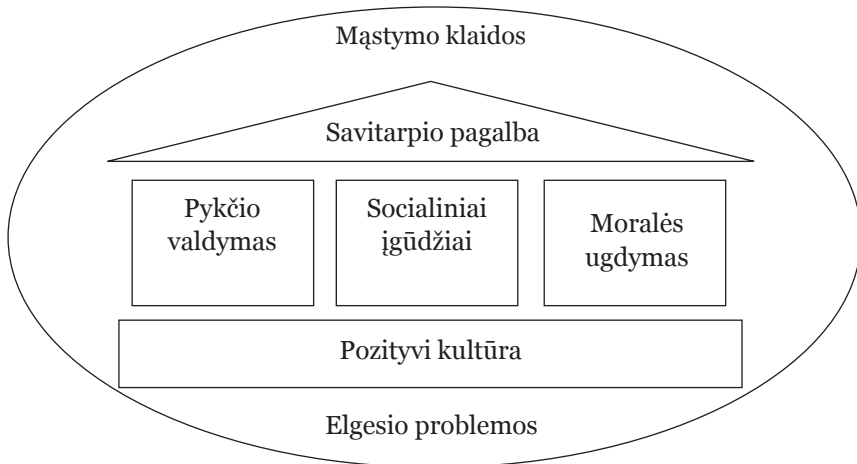
Bendravimas su paaugliu suaugusiajam dažnai yra nelengvas. Profesinis santykis ir darbas su delinkventiško elgesio paaugliu kelia dar didesnius iššūkius bet kuriam specialistui. Visame pasaulyje pripažįstama, kad darbas su tokiais vaikais ir jaunuoliais yra sudėtingas. Remdamiesi įvairiomis psichologinėmis teorijomis specialistai ieško efektyvesnių pagalbos būdų. Daug novatoriškų idėjų ir darbo su asocialaus elgesio paaugliais principų siūlo pasaulyje vis labiau populiarėjanti kognityvinė-elgesio psichoterapija, pabrėžianti mąstymo įtaką elgesiui ir emocijoms. Lietuvoje vaikų socializacijos centruose diegiama korekcinė programa EQUIP taip pat yra grindžiama kognityvinės-elgesio psichoterapijos principais, kurie integruojami su savitarpio pagalbos metodu.

Svarbiausias EQUIP programos tikslas – **motyvuoti ir mokyti asocialaus elgesio paauglius mąstyti ir elgtis atsakingai**. Programoje akcentuojama pačių nepilnamečių atsakomybė už savo elgesį. Reikalaujant atsakingumo, išreiškiama pagarba jaunuoliams ir tikėjimas, kad jie gali įveikti savo trūkumus, t.y. tikima jų teigiamu potencialu.

EQUIP programos pagrindas yra **pozityvi kultūra**, kuri kuriamą tiek tarp paauglių, tiek visoje įstaigoje. Taigi pozityvi kultūra peržengia programos užsiėmimų rėmus ir apima visus santykius visoje įstaigoje. Pozityvios personalo kultūros pagrindas – tikėjimas pozityviu jaunuolių potencialu, atsakomybės už savo elgesį skatinimas, rūpestis, konstruktyvus elgesio pavyzdžio rodimas.

EQUIP programa susideda iš dviejų tarpusavyje priklausomų pagrindinių komponentų – savitarpio pagalbos ir tam tikrų įgūdžių

ugdymo. **Savitarpio pagalba** padeda kurti pozityvią kultūrą, kadangi paaugliai skatinami atsakingai padėti vienas kitam, sprendžiant iškyliusias problemas. Kita vertus, asocialaus elgesio paaugliams dažnai sunku tinkamai padėti vienas kitam, nes jie dėl savo patirties ir raidos pasižymi tam tikrų įgūdžių stoka, todėl savitarpio pagalbos užsiėmimus papildo **ugdymo užsiėmimai**. Šių užsiėmimų metu lavinamos trys įgūdžių grupės, kurių labiausiai stokoja delinkventiško elgesio paaugliai: tai pykčio valdymas, socialiniai įgūdžiai ir moralaus, atsakingo mąstymo įgūdžiai. Abiejų tipų užsiėmimai papildo vienas kitą: ugdomi įgūdžiai padeda geriau padėti kitiems, o savitarpio pagalbos teikimas skatina motyvaciją mokytis naujų įgūdžių. Paveiksle grafiškai pavaizduotos EQUIP programos sudedamosios dalys:

12 lentelėje pateikiama glausta informacija apie dvi svarbiausias EQUIP programos sudedamąsias dalis: savitarpio pagalbos ir ugdymo užsiėmimus.

12 lentelė. EQUIP programos sudedamosios dalys

Savitarpio pagalba	Ugdymo užsiėmimai
Savitarpio pagalbos užsiėmimų metu grupės nariai, kurdami pro-socialų klimatą, pasakodami savo	Ugdymo užsiėmimų metu paaugliai įgyja:

<p>gyvenimo istorijas, atskleidami ir aptardami savo problemas bei mąstymo klaidas, perorientuodami negatyvius grupės narius ir padėdami vienas kitam planuoti, kaip gyvens ateityje, padeda vienas kitam mąstyti ir elgtis atsakingai. Užsiėmimų metu paaugliai <i>dalijasi probleminėmis situacijomis, jose įvardija mąstymo klaidas ir elgesio problemas, ieško problemos sprendimo, sudarydami veiksmų planą</i>. Diskusijose paaugliai skatinami naudotis ugdymo užsiėmimų metu įgytais naujais įgūdžiais.</p>	<p><i>pykčio valdymo/mąstymo klaidų koregavimo įgūdžių, socialinių įgūdžių, socialiai atsakingų sprendimų priėmimo įgūdžių.</i> Šie įgūdžiai leidžia jaunuoliams veiksmingai padėti vienas kitam, jie padeda mažinti nusivylimą, bejėgiškumą ir destruktivų grupės elgesį, o tai savo ruožtu leidžia paaugliams veiksmingiau ir konstruktyviau daryti įtaką vienas kitam, sprendžiant problemas savitarpio pagalbos užsiėmimų metu.</p>
---	---

Vykdamą programą, paeiliui vyksta savitarpio pagalbos ir ugdymo užsiėmimai, o juos vedantys suaugę vadinami treneriais. Užsiėmimai vyksta 4–5 kartus per savaitę; idealiu atveju 2 kartus vyksta savitarpio pagalbos užsiėmimai, 3 kartus – įgūdžių ugdymo užsiėmimai, kurių metu paaugliai išmoka vis naujų įgūdžių pagal konkretų ir struktūruotą užsiėmimo planą. Nors socializacijos centro pedagogai neveda EQUIP savitarpio pagalbos ir įgūdžių ugdymo užsiėmimų, jiems naudinga žinoti, kokius konkrečius įgūdžius lavina paaugliai: viena vertus, tai padeda pamokų metu nurodyti paaugliams konkretų įgūdį, kurį jie galėtų panaudoti „čia ir dabar“ kilusioje probleminėje situacijoje, kita vertus, konkrečių programos komponentų žinojimas padeda pedagogui konstruktyviai dalyvauti socializacijos centro darbuotojų komandos darbe, aptariant EQUIP programos vykdymą.

Trumpai pristatysime EQUIP užsiėmimų metu lavinamus įgūdžius:

- pykčio valdymo/mąstymo klaidų koregavimo užsiėmimai: pervardijamas pyktis ir agresija, supažindinama su pykčio sudedamosiomis dalimis, mokomasi pykčio valdymo metodų, mąstymo klaidų atpažinimo ir koregavimo, mąstymo į priekį ir padarinių numatymo, konstruktyvių „aš“ teiginių vartojimo. Aptariamasi smurtautojo mąstymas ir skatinama empatija aukai;

- socialiniai įgūdžiai: mokomasi konstruktyviai reikšti nepasitenkinimą, rodyti dėmesį liūdnam žmogui, tinkamai elgtis susidūrus su neigiamu bendraamžių spaudimu, nesivelti į peštynes, teikti pagalbą kitiems, pasirengti įtemptam pokalbiui, elgtis konstruktyviai su supykusiu ar kaltinančiu asmeniu, reikšti rūpestį ir pagarbą, konstruktyviai reaguoti į nesėkmę;
- socialiai atsakingų sprendimų priėmimo užsiėmimuose nagrinėjamos moralinės dilemos ir mokomasi priimti socialiai atsakingus sprendimus situacijose, susijusiose su ištikimybe ir pasižadėjimu, draugo vagyste ir leidimu draugui vogti, narkotikų vartojimu ir pardavinėjimu, pabėgimu iš įstaigos, planuojama savižudybe, tėvų konfliktais ir pan.

Programos pabaigoje baigiamojo užsiėmimo metu įtvirtinamos įgytos žinios ir įgūdžiai, skatinama juos naudoti padedant sau ir kitiems.

EQUIP užsiėmimus veda tik EQUIP treneriai, dalyvavę specialiuose mokymuose, tačiau diegiant pozityvią personalo kultūrą labai svarbus bendradarbiavimas tarp visų centro darbuotojų, informavimas apie programos eigą, jaunuolių dalyvavimą, svarbiausius pokyčius. Todėl vaikų socializacijos centro darbuotojai privalo turėti bendrą žinių apie programos filosofiją, jos sudedamąsias dalis. Tuomet bus paprasta keistis informacija, pavyzdžiui, programos vykdytojams trumpai informuojant, kokiuose užsiėmimuose grupė jau dalyvavo, kokius įgūdžius darbuotojai gali padėti paaugliams įtvirtinti laisvalaikio ar pamokų metu. Kiekvienas centras gali rasti sau tinkamą formą: informuoti darbuotojus naudojantis specialiu „EQUIP sąsiuvinium“, per susirinkimus (pvz., kartą per mėnesį) ir pan. Taip bus užtikrinamas programos tęstinumas, svarbiausia – sudaromos sąlygos perkelti įgūdžius iš EQUIP kabineto į kitas aplinkas. Kiekvienas sutiktume, kad tai padaryti sunkiausia: neužtenka asocialų paauglių išmokyti pykčio valdymo ar socialinio bendravimo įgūdžių, reikia padėti jam naujus įgūdžius taikyti tikroje „karštose“ situacijose. Čia visi socializacijos centro darbuotojai gali atlikti itin reikšmingą vaidmenį.

6. Mąstymo klaidos

Žmonių mintys ir poelgiai priklauso nuo to, kaip jie suvokia įvykius. Tai, kaip žmonės jaučiasi, lemia ne pati situacija, bet jos interpretacija. Skaitydami šią metodinę priemonę turbūt išgyvenate skirtingas emocijas.

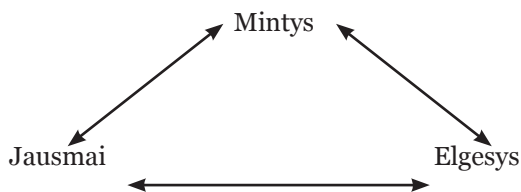
Kai kure iš Jūsų galvojate: „Ei, tikrai gerai parašyta. Pagaliau atsirado knyga, kuri padės man geriau suprasti paauglius“, ir jaučiate malonų jaudulį.

Kitiems kyla mintis: „Čia viskas per daug paprasta. Nieko nebus“, ir jaučiatės nusivylę.

Treti mąstote: „Atvirai tariant, tikėjau visiškai ko kito. Tik veltui gaištu laiką“, ir jaučiate pyktį.

Ketvirtiems kyla dar kitokios mintys: „Tai per sunku. Nieko nesuprantu ir niekada to neišmoksiu“, ir dėl to jaučiate liūdesį.

Kyla klausimas, kodėl ta pati situacija – šiuo atveju metodinės priemonės skaitymas – kelia skirtingas emocijas? Kognityviniai terapeutai teigia, jog mūsų mintys, jausmai ir elgesys labai glaudžiai tarpusavyje susiję. Ankstesnį pavyzdį apie metodikos skaitymą galima pratęsti, nes nuo to, ką galvojame ir kaip jaučiamės skaitydami, priklausys tai, kaip elgsimės, t.y. ar tęsime ir perskaitysime knygą iki galo, ar rekomenduosime ją paskaityti kitiems; gal mesime ją į šalį, o gal prašysime kitų pagalbos suprasti ir aptarti kai kuriuos sudėtingesnius leidinio skyrius. Taigi minčių, jausmų ir elgesio tarpusavio sąsajas grafiškai galima pavaizduoti trikampiu, kuris nurodo visų trijų komponentų lygiavertiškumą poveikio vienas kitam atžvilgiu:

Kognityvinės–elgesio terapijos esmė yra ta, kad keisdami mąstymą galime keisti ir elgesį, todėl panagrinėkime, koks mąstymas pirmiausia turi būti keistinas.

6.1. Mąstymo klaidų apibūdinimas

Mąstymo klaidos – tai netikslios ir racionalizuotos nuostatos, mintys ar įsitikinimai dėl savo paties ar kitų socialinio elgesio (Gibbs, Potter, Goldstein, 2012, p.119). Dažniausiai tai greitos vertinančio turinio mintys, kurios kyla automatiškai ir nėra sąmoningo mąstymo rezultatas. Mąstymo klaidas kiti autoriai vadina *automatinėmis mintimis* arba *kognityviniais iškreipymais*. 2 priede galite rasti 15 kognityvinių iškreipimų pavyzdžių, o šiame skyriuje išsamiau panagrinėsime tas mąstymo klaidas, su kuriomis tiesiogiai dirbama EQUIP programos metu.

1. EGOCENTRIZMAS

Egocentrizmas yra pirminis kognityvinis iškreipimas. Tai savo požiūrio, lūkesčių ir norų sureikšminimas iki tokio lygio, kad pagrįstas kitų požiūris, lūkesčiai ar norai mažai berūpi ir yra ignoruojami. Polinkis į egocentrizmą yra natūralus ankstyvos vaikystės mąstymo ir elgesio bruožas, nes vaikas dar nesugeba apmąstyti daugialypes perspektyvas, žvelgti į ateitį bei nukreipti dėmesį nuo savo pagrindinių poreikių, troškimų ar impulsų. Įgavus daugiau patirties pažvelgti į situaciją kitų akimis, polinkis į egocentrizmą dažniausiai mažėja, tačiau nebūtinai išnyksta: net ir suaugusiame amžiuje žmonės savo nuomonę dažnai vertina kaip vienintelę teisingą, atmesdami kitų žmonių nuomones ir požiūrius, ypač jeigu jie yra skirtingi.

Polinkis į egocentrizmą ypač akivaizdus antrojoje moralės raidos stadijoje: kai reikia pamatyti, kokie neteisingi yra kiti žmonės, įsijungia ypač jautrus „neteisybės detektorius“. Tačiau kai reikia pamatyti savo neteisingumą kitų atžvilgiu, atsiranda didžiulė „akloji dėmė“ (Gibbs, Potter,

Goldstein, 2012, p. 54). Plačiau apie moralės raidos stadijas skaitykite 10 skyriuje.

Egocentriškas mąstymas – tai suvokimas, jog mūsų nuomonė ir jausmai yra svarbesni už kitų žmonių nuomonę ir jausmus. Mes galime iš viso negalvoti apie tai, kaip kiti jaučiasi. Egocentriškas mąstymas taip pat gali reikšti, kad galvojame tik apie tai, ko norime šiuo metu, ir nesi-rūpiname, kokie bus tokio elgesio padariniai mums patiems ar kitiems.

Egocentriško mąstymo lygį galima nustatyti naudojant nedidelį klausimyną (vertindami teiginius, apibrėžkite skaičių, labiau atitinkantį kairėje ar dešinėje pusėje esantį teiginį):

Kairė pusė	Balai					Dešinė pusė
Aš dažnai abejoju savo požiūrio teisingumu	1	2	3	4	5	Mano požiūris visada yra teisingas
Aš nesijaudinu, jeigu suklystu	1	2	3	4	5	Nekenčiu klysti
Aš priimu tinkamą kritiką tam, kad galėčiau pasitaisyti	1	2	3	4	5	Aš priešinuosi bet kokiai kritikai
Aš žinau, kad suklydęs galiu pasitaisyti	1	2	3	4	5	Labai svarbu niekada neklysti
Jeigu kas nors man prieštarauja, aš bandysiu suprasti, ar jis yra teisus	1	2	3	4	5	Jeigu kas nors man prieštarauja, jis aki-vaizdžiai yra neteisus
Jeigu kitų argumen-tai rimti, aš galiu lengvai pakeisti savo nuomonę	1	2	3	4	5	Aš visada ginu savo nuomonę, neatsižvel-giant į tai, ką kiti sako
Aš galiu nusileisti ginčo metu	1	2	3	4	5	Jei pralaimiu ginčą, jaučiuosi blogai
Įsigilinu į kitų išsako-mus argumentus	1	2	3	4	5	Kitų išsakomi argu-mentai yra beverčiai

Tikroji tiesa yra daug svarbesnė už mano nuomonę	1	2	3	4	5	Mano nuomonė ir yra tikroji tiesa
--	---	---	---	---	---	-----------------------------------

Sudėkite gautus įvertinimus. Jeigu gauta suma yra iki 9 – nėra egocentriškų tendencijų. Jeigu gauta suma iki 27 – per pusę egocentriškumo ir neegocentriškumo; galima pagerinti rezultatą. Jeigu gauta suma iki 45 – labai egocentriškas; reikia daug dirbti, siekiant tai koreguoti.

Egocentriško mąstymo pavyzdžiai:

- Kartais turi meluoti tam, kad gautum tai, ko nori.
- Jeigu daiktas man patinka, aš galiu jį pasiimti.
- Kai aš susinervinu, man neberūpi, kaip jaučiasi kiti.
- Tikslas pateisina priemones: jeigu ko nors užsigeidžiu, bet kokiū būdu tai turiu gauti.
- Taisyklės sukurtos tam, kad jas laužytum.
- Svarbiausias dalykas – išpildyti savo norus.
- Tai, kad aš meluoju kitiems žmonėms, yra tik mano reikalas.

Egocentrišką mąstymą galima suskirstyti į tokias rūšis:

1. *Egocentriškas aklu mas* – polinkis ignoruoti tuos faktus, kurie prieštarauja mūsų puoselėjamiems lūkesčiams ar vertybėms:

Tai MANO sūnus. Jis gerai išauklėtas. Negali būti, kad jis grubiai pastūmė savo klasiokę. Tai tikrai ne jo būdui.

2. *Egocentriška atmintis* – tendencija pamiršti informaciją, kuri neatitinka mūsų įsitikinimų arba atvirakščiai – prisiminti tik tai, kas juos palaiko.

TAVO žmona yra netvarkinga. Kodėl? Nes tu užkliuvai už bato, kurį nusispyrei eidamas į vonią ir atsitrenkei galva į spintos duris, kurias ji atidarė.

3. *Egocentriška trumparegystė* – tai nelankstus, siauras, tam tikromis dogmomis pagrįstas požiūris (provincialumas, homofobija, ksenofobija ir pan.)

Aš esu lietuvis. Man nereikia bandyti suprasti kitų šalių ar tautų, nes šioje mažoje šalyje mes turime stengtis išsaugoti lietuvių ir nieko daugiau.

4. **Egocentriškas teisingumas** – apgaulingas įsitikinimas, kad esame aukščiau kitų ar aukščiau už daugumą; tendencija manyti, kad mūsų įsitikinimai yra teisingi, nes jie MŪSŲ.

Aš esu natūralistė. Man nereikia elektros ir patogumų, nes civilizacija yra blogis.

5. **Egocentriškas veidmainiavimas** – tendencija ignoruoti grubius neatitikimus tarp to, ką deklaruojame ir kaip elgiamės, arba tarp to, kokius elgesio vertinimo standartus taikome sau ir kitiems.

Aš krikščionis. Biblijoje sakoma: neteisk ir pats nebūsi teisias. Todėl aš turiu gerai pamokyti šį neklaužadą, kad jis žinotų, kas galima ir kas ne.

6. **Egocentriškas suprimityvinimas** – polinkis nepastebėti, kad gyvenimas yra daug sudėtingesnis, ir nenoras keisti savo įsitikinimų, kad jie atitiktų realybę.

Kadangi MANO bažnyčia pasisako už natūralų šeimos planavimą, nereikia dalyti prezervatyvų Afrikoje.

7. **Egocentriškas betarpiškumas** – tendencija spontaniškai ir su konkrečiu vienu įvykiu susijusias emocijas ar mintis perkelti kitoms situacijoms ar visam gyvenimui.

Lietuviai pralaimėjo krepšinio čempionatą ir „sukniso“ man visą gyvenimą. Jaučiuosi sugniuždytas ir pasirengęs nugalaboti pusę pasaulio.

8. **Egocentriškas absurdiškumas** – nenoras pastebėti ir keisti mąstymo, kuris veda prie „absurdiškų“ padarinių, kadangi tokio mąstymo pastebėjimas reikalautų nuomonės ar pozicijų pakeitimo.

Mano vyras yra kvailys ir vienintelis atsakingas už tai, kad mes gyvename kaip skurdžiai. Jeigu ne jis, aš būčiau laimingiausias žmogus pasaulyje.

Antrinės mąstymo klaidos

Egocentriškas žmogus daro kitas (antrines) mąstymo klaidas, kad nesijaustų blogai (nejaustų kaltės, sąžinės graužimo, nepradėtų prastai save vertinti) dėl savo netinkamo (asocialaus) elgesio ir galėtų toliau savanaudiškai mąstyti bei elgtis. Egocentriškas žmogus beveik visada daro savo pirminę egocentriško mąstymo klaidą ir kurią nors iš toliau aprašytų antrinių mąstymo klaidų:

2. SUMENKINIMAS/KLAIDINGAS PRISKYRIMAS

Sumenkinimas reiškia, kad nelaikome savo problemų ar veiksmų tokiais rimtais ar blogais, kokie jie iš tiesų yra. Klaidingas priskyrimas reiškia, kad neteisingiems ar žalingiems savo veiksams „prilipdome etiketę“, kad jie atrodytų tinkami ar geri. Sumenkinimas/klaidingas priskyrimas taip pat reiškia, kad vadiname kitus žmones žeminančiais vardais ir todėl mums atrodo, jog galima juos skaudinti.

Pavyzdžiai:

- Žmonėms kartais sveika gauti į kailį.
- Visi meluoja – nieko čia tokio.
- Tik avigalvis nevogtų žinodamas, kad nepaklius.
- Į muštynes nesivelia tik bailiai.
- Parduotuvės ir taip užsidirba pakankamai pinigų, kad aš negalėčiau jų apvogti.
- Meluoti nepažįstamam nieko nereiškia.
- Visi nesilaiko taisyklių – tai normalu.
- Nieko neatsitiko, mes tiesiog pasivažinėjome svetimu automobiliu.
- Jis buvo skundikas ir pats prisiprašė.
- Aš tik truputį stumtelėjau, o ji pati trenkėsi į sieną.

3. KITŲ KALTINIMAS

Kitų kaltinimas reiškia, kad neprisiimame atsakomybės už savo elgesį. Užuot pripažinę, kad esame patys kalti, kaltiname kitus dėl savo netinkamo elgesio. Kitų kaltinimas taip pat gali reikšti, kad pateisiname savo blogą elgesį, nes buvome prastos nuotaikos ar pavargę, ar todėl, kad kažkada patys buvome tokio netinkamo elgesio auka.

Pavyzdžiai:

- Jeigu aš padariau klaidą, tai tik dėl to, kad susidėjau su netinkamais žmonėmis.
- Jeigu kas nors palieka mašiną neužrakintą, vadinasi, nori, kad ją pavogtų.
- Galima meluoti kvailiams, kurie tuo melu tiki.
- Per daug klausinėdami žmonės priverčia meluoti.
- Kiti nuolat erzina ir provokuoja mane.
- Jeigu kas nors nesaugo savo piniginės, nusipelno jos netekti.

- Jeigu žmonės nenori man paklusti, tai man nerūpi, jeigu jie nenkenčia.
- Aš neatsakau už savo veiksmus, jeigu kiti mane erzina iki kantrybės netekimo.
- Aš susidėjau su netinkama kompanija.
- Išgėriau, dėl to nesusivaldžiau.

4. TIKĖJIMASIS BLOGIAUSIO

Tikėjimasis blogiausio reiškia, kad manome, jog mums gali nutikti tik blogi dalykai ir mes niekaip negalime to pakeisti, taip pat kad kiti žmonės negali pasikeisti ar tobulėti. Tikėjimasis blogiausio taip pat gali reikšti, jog galvojame, kad kiti visada yra savanaudžiai ar nusiteikę išnaudoti mus ar ką nors kitą.

Pavyzdžiai:

- Niekada negali pasitikėti kitais žmonėmis.
- Bepراسمیška stengtis, vis tiek niekas to neįvertins.
- Jeigu nevogsi tu, pavogs kiti.
- Geriau meluoti – jeigu sakai tiesą, vis tiek niekas netiki.
- Visi galvoja tik apie save.
- Man niekada nepasiseks.
- Jis tyčia mane pastūmė – jis visada taip daro.

6.2. Kaip pačiam atpažinti savo klaidas arba padėti vaikams atpažinti jų mąstymo klaidas?

Visų pirma reikia suprasti, kad mąstymo klaidų atpažinimas yra įgūdis, kurio mokomasi taip pat, kaip ir bet kurio kito įgūdžio. Kai kurie žmonės įgunda gana lengvai ir greitai. Kitiems, kad išmokytų atpažinti savo ar kitų mąstymo klaidas, prireikia daugiau pagalbos ir praktikos. Toliau pateiksime pagrindinius kognityvinėje terapijoje taikomus mąstymo klaidų atpažinimo principus, kurie taip pat gali būti taikomi ir vaikų socializacijos centro mokytojų bei auklėtojų darbe.

J.S.Beck (2008) teigimu, visų pirma yra labai svarbu atidžiai stebėti siunčiamus verbalinius ir neverbalinius signalus, nes jie gali padėti išsiaiškinti „karštas mintis“, t.y. tas mąstymo klaidas, kurios kyla spontaniškai reaguojant į situaciją ir yra susijusios su emocijų sustiprėjimu ar pokyčiu. Vaikų socializacijos centre tai gali būti susiję su *pačiu auklėtiniu*

(„Aš toks nevykėlis“), su *mokytoju/auklėtoju* („Jis manęs nesupranta“) arba su *diskusijos objektu* („Nesąžininga, kad turiu tiek visko daryti“).

Taigi, pastebėję emocijų sustiprėjimą ar pokytį, užduokime sau ar vaikui klausimus: „Kas tau ką tik atėjo į galvą“, „Apie ką pagalvojai“ ir pan. Tuomet galima padėti paaugliui įvardyti kilusį vaizdinį ar mintis.

Pavyzdžiui, klausinėdami auklėtinio apie neseniai įvykusi incidentą, kuris vos nesibaigė muštynėmis, pastebime, kad jis rausta, sukryžiuoja rankas ant krūtinės, nejučia ima gniaužti kumščius – tai signalai apie artėjantį pykčio protrūkį, todėl galime padaryti nedidelę pauzę ir švelniai paklausti: „Kas dabar vyksta (tavo galvoje)?“ Toks dėmesio nukreipimas yra svarbus ne tik mąstymo klaidų atpažinimo įgūdžiams lavinti, bet taip pat padeda sumažinti emocinį susijaudinimą ir laimėti laiko, kurio reikia, kad vaikas pasinaudotų konstruktyviais socialiniais įgūdžiais. Arba įsivaizduokite vaikų socializacijos centro auklėtinę, kuri nustoja spręsti jai skirtą uždavinį, nuleidžia galvą ir, atrodo, tuoj pravrįks. Kai paklausiate, kas atsitiko, ji atsako, kad vakar visą vakarą stengėsi išmokti formules, tačiau šiandien vėl nieko nesupranta, ir kad turbūt niekada gyvenime jai nepavyks nieko pasiekti. Tokioje situacijoje galite paklausti, kaip jai atrodo, kokią mąstymo klaidą ji daro, ir jeigu mergina negalės atsakyti, pasufleruokite: „Man atrodo, tu tikiesi blogiausio. Ar ne šitą mąstymo klaidą darai?“. O tada galite pridurti: „Nagi, pažiūrėkime, ko tu nesupranti.“

Pasak Gibbs ir bendraautorijų (2012), „kognityvinių iškraipymų (atpažinimo ir) kontrolės įgūdžiai turėtų išlaisvinti asocialių paauglių pozityvų potencialą. Paaugliams išmokus susidurti su savo ir kitų mąstymo klaidomis ir jas spręsti, jų egocentriškumas turėtų sumažėti, atjautą ir sąžinę turėtų įgauti slopinamosios galios, o jaunuoliai turėtų tapti nebe tokie pikti ir labiau užjaučiantys.“ (p. 129).

6.3. Kaip taisyti/keisti mąstymo klaidas?

Nors tam, kad įtampa atslūgtų, kartais užtenka tiesiog pastebėti daromą mąstymo klaidą ir ją įvardyti, tačiau siekiant, kad automatiškai kylančios mąstymo klaidos kuo mažiau kliudytų priimti socialiai atsakingus sprendimus, galima mokyti jas taisyti. Taigi galime **analizuoti situacijas**, kai dažniausiai darome konkrečias mąstymo klaidas. Pavyzdžiui, jeigu esame pernelyg savikritiški ir nuolat tikimės blogiausio,

reikėtų paieškoti tokių situacijų, kai mums iš tiesų sekasi gerai. Jeigu dėl savo nesėkmių esame linkę kaltinti kitus, galime bandyti atsakyti į klausimą „O ką kitą kartą AŠ PATS/PATI galiu daryti kitaip?“ Jeigu mėgstame kitus vadinti žeminančiais vardais, pagalvokime, kad „kvailys“, „niekam tikęs“, „nemokša“ ir panašūs epitetai iš tiesų yra susiję ne su asmenybės savybėmis, bet su tam tikru mums nepatinkančiu/nepriimtiniu elgesiu (vaiko nedėmesingumu per pamoką, nemandagiu atsakymu į mūsų klausimą, demonstratyviu nenoru vykdyti užduotį ir pan.).

Žinoma, tokia savistaba ir vidiniai pokalbiai analizuojant situacijas yra tikrai nelengvi, todėl galime pabandyti įsivaizduoti, tarsi kalbamės su geriausiu draugu ir nuoširdžiai bandome jam/jai padėti pasikeisti.

Be to, pabandykime atsisakyti **kraštutinumų** „gerai/blogai“ arba „juoda/balta“, o tiesiog pasitelkime procentines išraiškas arba balų nuo 1 iki 10 kategorijas; pavyzdžiui, mąstymo klaidą, susijusią su tikėjimusi blogiausio, „Aš niekada nesugebėsiu jų išmokyti“ pakeiskime tokiu vidiniu monologu:

„Šiandien buvo labai sunki diena, tačiau kartais man juk pavyksta vaikus sudominti savo dėstomu dalyku. Kažin kaip dažnai, turbūt dviem atvejais iš penkių pamokos būna sėkmingos. O kada buvo paskutinė sėkminga pamoka? Užvakar tikrai jaučiausi girdima, vaikai buvo susikaupę, įsitraukę, dalyvaujantys. O kuo užvakarykštė pamoka skiriasi nuo šiandieninės: ką aš dariau kitaip nei šiandien?“

Norint pasitikrinti, ar tam tikra emocija yra tiesiog susijusi su mąstymo klaida, ar situacija yra realiai kelianti įtampą/nerimą, galima **pasiteirauti** mums **artimų žmonių**, ką jie mano apie tą situaciją. Tačiau turime būti labai atidūs pateikdami situaciją kiek galint objektyviau. Jeigu anksčiau minėto pavyzdžio atveju papasakosime namiškiams apie nepavykusią pamoką, jie iš didelės meilės ir empatijos mums gali patys padaryti mąstymo klaidą, t.y. imti kaltinti vaikus dėl mūsų blogos savijautos. Todėl, dalydamiesi savo jausmais, turime būtinai pristatyti faktus, pažvelgti į situaciją ir visus jos dalyvius (taip pat ir save!) tarsi iš šono.

Peradresavimas taip pat yra labai svarbus mąstymo klaidų taisymo procese: bandykime surasti kuo daugiau veiksmų (išorinių ir vidinių), sąlygojančių vienokį ar kitokį elgesį, ir perskirstyti šių veiksmų įtakos svorį. Kitaip tariant, galvodami apie nepavykusią pamoką galime

prisiminti, kad šiandien po pamokų turėjo vykti mokyklos šventė, vaikai daug repetavo, jaudinosi, šiais išgyvenimais norėjo pasidalyti su mumis, tačiau kaip tyčia šiandienai suplanavome labai svarbią temą, todėl nenorėjome gaišti nė minutės pašaliniam reikalams. Be to, pykome ant direktoriaus, kad jis neperspėjo apie renginį, o gal kada nors perspėjo, bet mes tiesiog pamiršome... Taigi visai ne mūsų kompetencijos stoka yra mūsų blogos savijautos šaltinis.

Galiausiai visada galima atlikti **naudos ir nuostolių analizę**: galbūt skambės keistai, bet kartais mums yra naudinga jaustis blogai. Todėl kiekvienas pagalvokime ir pabandykime sąžiningai įvertinti, ką mes gauname ir ko netenkame, darydami tam tikras mąstymo klaidas.

7. Elgesio problemos

Mes dažnai susiduriame su mums nepatinkančiu kitų žmonių elgesiu, tačiau kartais ir patys elgiamės taip, kad pažeidžiame kitų žmonių savigarbą, pažeminame juos, atvirai nepaklūstame taisyklėms ar pan. Paaugliai, esantys socializacijos centruose, ypač dažnai elgiasi netinkamai, t. y. jų elgesio problemos yra gilios ir paprastai ilgai trunkančios. Specialistams, dirbantiems su tokiais paaugliais, ypač svarbu suvokti savo netinkamo elgesio pasireiškimą ir poveikį socializacijos centro auklėtiniams. EQUIP programoje daug dėmesio skiriama tiksliai konkrečių elgesio problemų įvardijimui – yra sudarytas dvylikos elgesio problemų sąrašas, kuriuo naudojasi programos vedantieji ir patys paaugliai.

Kai visi įstaigos darbuotojai vartoja tuos pačius elgesio problemų pavadinimus, paaugliai sutelkia dėmesį į tą elgesį, kuris padarė žalos kitiems asmenims ar jam pačiam. Be to, tų pačių terminų vartojimas padeda paaugliui suvokti savo asocialaus elgesio mastą. Taigi svarbu, kad vienodus pavadinimus vartotų visi įstaigos darbuotojai. Socializacijos centro mokytojai ir auklėtojai, remdamiesi šiuo sąrašu, taip pat gali padėti paaugliams suprasti ir atpažinti savo elgesio problemas.

Aprašomose elgesio problemose ir pateikiamuose pavyzdžiuose mokytojai ne tik įvardija problemas, bet ir skatina galvoti apie mąstymo klaidas, sukeliančias konkrečią elgesio problemą. EQUIP užsiėmimų metu paaugliai, analizuodami probleminę situaciją ir ją sprendami, taipogi ją apibėžia išoriniu lygiu (pvz., piktnaudžiavimas alkoholiu) ir kognityviniu lygiu (nustatydami mąstymo klaidas). Tokia analizė neleidžia paaugliams nuvertinti problemų, priskirti atsakomybę už jas kitiems arba tiesiog tuščiai kalbėti. Atpažinus tiek išorines problemas,

tiek mąstymo klaidas, pavyksta išsamiau analizuoti asocialų elgesį. Todėl mokytojai ir auklėtojai gali paskatinti paauglius galvoti apie mąstymo klaidas, sukeliančias jų elgesio problemas, ir taip padėti paaugliams keisti savo mąstymą.

Toliau pateikiamos elgesio problemos, jų apibūdinimai, paauglio ir pedagogo elgesio problemos, galimas pedagogo reagavimas į paauglio elgesio problemą.

MENKAI SAVE VERTINANTIS

Apie save galvoja prastai, dažnai jaučiasi nieko vertas ar nuvertintas kitų, greitai pasiduoda kilus sunkumams. Jaučiasi nuskriaustas, suvokia save kaip auką, net ir tuomet, kai skaudina kitus. Jaučiasi primamas tik tų žmonių, kurie taip pat menkai save vertina.

Paauglys: Ar gavęs užduotį sako, kad jis vis tiek nieko neišmoks, nes yra kvailas, ir net nepradės nieko daryti? Ar greitai pasiduoda, kai gauna sunkią užduotį? Sako, kad jam vis tiek nieko neišeis ir jis nieko nesupras?

Pedagogas: Ar dažnai jaučiamės nuvertinti mokinių kaip mokytojai/auklėtojai? Arba kaip žmonės? Ar greitai pasiduodame, kai pamokoje kyla konfliktinė situacija, ir pradedame rėkti, kaltinti, žeminti, verkti? Arba pasiduodame paauglių reikalavimams? Kaltiname mokinius dėl neišdėstytos pamokos, nes nukenčiame dėl jų blogo elgesio?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Menkai save vertinantis“ problemą: „Aš ne pirmą kartą girdžiu, kad tu nieko neišmoksi, bet mano pamokoje dar nesi gavęs neigiamų pažymių. Kokią mąstymo klaidą darai, iš anksto nuvertindamas savo darbą?“, „Galbūt ši užduotis sunki, pagalvokim, nuo ko pradėti.“; „Tu gavai užduotį pagal savo galimybes, nebūtina iš karto keiktis ir sakyti, kad nieko neišeis. Pagalvokim kartu, ko nesupranti ir ką reikia daryti.“

NEPAISANTIS SAVĖS

Dažnai elgiasi taip, kad kenkia pats sau. Stengiasi pabėgti nuo problemų sprendimo, gali neigti turintis problemų, sunkumų.

Paauglys: Ar tvirtai neigia įtikinėjimus, kad jam reikia mokytis? Baigti aštuonias, devynias, dešimt... klasių? Įgyti profesiją? Ar tvirtina, kad jam vis tiek nereikės to ar kito dalyko, todėl ir nesimokys? Ar per pamokas atvirai priešinasi mokymuisi ir taip kenkia savo padėčiai, pvz., gaudamas pastabas?

Pedagogas: Ar būna, kad susidūrę su sunkia situacija klasėje/ grupėje į ją tuojau pat nesureaguojame, norime neigti, kad yra sunkumų, ir taip menkiname savo kaip mokytojo/auklėtojo reputaciją? Ar mokymo proceso metu darome tai, kas kenkia mums? Nepastebime savo dėstymo ar bendravimo problemų, jas nuneigiame net tada, kai apie jas mums pasako kolegos?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Nepaisantis savęs“ problemą: „Kokią mąstymo klaidą darai sakydamas, kad tau nereikia baigti aštuonių klasių?“, „Sakydamas, kad tau nereikia mokytis, nesirūpini savo ateitimi.“

NEPAISANTIS KITŲ

Dažnai elgiasi taip, kad pakenktų kitiems. Jam/jai nerūpi kitų poreikiai ir jausmai, patinka žeminti kitus žmones ar iš jų šaipytis. Gali pasinaudoti silpnesniais, turinčiais problemų. Netvarkingas, prastų elgesio manierų.

Paauglys: Ar žemina mokytoją, tyčiojasi iš jo? Ar žemina kitus mokinius ir iš jų tyčiojasi, šaiposi? Ar pasinaudoja kitu, silpnesniu mokiniu, pavyzdžiui, kai reikia atsiskaityti, rašyti kontrolinį darbą, dirbti grupėje atliekant bendras užduotis, daryti namų darbus? Ar trukdo vesti pamoką ir taip neleidžia mokytis kitiems? Ar keikiasi, bjauriai kalba pamokų metu?

Pedagogas: Ar kai kurie mūsų žodžiai, posakiai įžeidžia ir žemina paauglį? Ar grubiai, pašiepiančiai kalbame su mokiniais, ypač kai jie mus supykdo? Ar jaučiamės geriau, kai išeiname iš kovos nugalėję ir pažeminę paauglį?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Nepaisantis kitų“ problemą: „Garsiai kalbėdamas tu trukdai kitiems vaikinams suprasti šią užduotį.“; „Kai tyčiojiesi iš kito vaiko, kaip jis jaučiasi?“; „Parodyk, ką tu pats padarei, nesinaudok silpnesniais, spręsdamas užduotį.“

NEIGIANTIS AUTORITETĄ

Dažniausiai dėl smulkmenų pradeda rimtai prieštarauti, konfrontuoti su mokytojais, tėvais ir kitais autoritetingais asmenimis. Pyksta ant visų, kurie jam patarinėja ar sako, ką daryti. Net ir pakludamas vis tiek būna piktas, nepatenkintas, keikiasi.

Paauglys: Ar pamokų metu nuolat konfliktuoja su mokytoju? Prieštarauja dėl skiriamų užduočių, atsisako jas atlikti? Ar atlikdamas

užduotį nuolat burba, keikiasi, elgiasi priešišškai? Ar triukšmaudamas dar labiau supyksta, kai prašoma nusiraminti?

Pedagogas: Ar susierziname, kai mums pasako, kaip galime pagerinti savo vedamos pamokos kokybę? Ar dėl smulkmenų susibaramė su kolegomis ir/arba administracija?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Neigiantis autoritetą“ problemą: „Kokią mąstymo klaidą darai, nesutikdamas atsisėsti ir pradėti atlikinėti užduotį?“, „Net jei ir esu toks, kaip mane pavadinai, nereiškia, kad tai manęs neįžeidžia. Jei dar kartą nusikeiksi, turėsiu įrašyti pastabą.“; „Aš nesistengiu su tavim kovoti, o noriu kartu rasti tau geriausią sprendimą, todėl būtų naudingiau, jei mes pasikalbėtume ramiai.“

LENGVAI SUPYKDOMAS

Itin greitai įsižeidžia, susierzina ar supyksta. Pasitaiko įniršio priepuolių.

Paauglys: Ar itin lengvai supyksta dėl smulkmenų? Ar paauglio pyktis būna nukreiptas ir į mokytojus, ir į mokinius? Ar pasireiškia įniršio, nekontroliuojamo pykčio priepuolių pamokos metu? Per pertraukas? Laisvalaikio metu?

Pedagogas: Ar mes greitai susierziname, kai paaugliai mus įžeidinėja? Ar buvo situacijų, kai praradome savitvardą ir aprėkėme paauglį visos klasės/grupės akivaizdoje? Ar greitai įsižeidžiame dėl to, kad mokiniai nesielgia taip, kaip mes norėtume?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Lengvai supykdomas“ problemą: „Matau, kad tu jau pradedi pykti, laikas panaudoti nusiramavimo pratimus, kol nepraradai savitvardos.“; „Kokia mintis sukėlė tavo pyktį? Kokia tai gali būti mąstymo klaida?“, „Kad galėtume tęsti pamoką, visi turime nusiraminti, todėl padarysime minutės pertrauką ir tada pradėsime užduotį iš naujo.“

ERZINANTIS KITUS

Grasina, tyčiojasi, priekabiauja, erzina, žemina. „Atsimoka tuo pačiu“ netgi tada, kai kiti neketina jam pakenkti.

Paauglys: Ar erzina mokinius pamokų metu? Per pertraukas? Laisvu metu? Ar žemina mokytoją/auklėtoją? Ar savo elgesiu tyčia stengiasi suerzinti mokytoją ir taip pasiekti savo tikslų?

Pedagogas: Ar grasiname mokiniams nerealiomis nuobaudomis, kurių negalėsime įvykdyti? Kaip elgiamės su mokiniais, kai jie

nesupranta pamokos? Ar tada juos vadiname „kvailiais, nesugebančiais išmolti elementarių dalykų, beviltiškais, bukalgalviais ir t.t.“? Ar einame į klasę „žinodami“, kad klasė yra „beviltiška“, ir tai pranešame jau pačioje pamokos pradžioje, nesigilindami į tai, kaip klasė pasirengė pamokai? Ar nuolat menkiname kurį nors klasės/grupės mokinį ir nepastebime jo net mažų pasiekimų?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Erzinantis kitus“ problemą: „Tavo elgesys tikrai erzina klasės draugus ir mane.“; „Aš vakar ilgai rengiausi šiai pamokai, todėl tavo grasinimai ir patyčios nesutrukdys man ją praveisti iki galo.“; „Įdomu, dėl kokios mąstymo klaidos tu šiandien erzini kitus, nors klasė nori suprasti šią naują temą?“

VEDANTIS IŠ KELIO KITUS

Sumaniai priverčia kitus žmones atlikti jo nešvarius darbelius, tačiau jei jis sugaunamas, išsižada savo bendrininkų.

Paauglys: Ar norėdamas išsisukti iš pamokos sukursto kitus mokinius? O po to pats išsigina savo atsakomybės? Ar naudojasi pamokoje/grupėje kitais mokiniais, kad galėtų patenkinti savo norus?

Pedagogas: Ar nematome, kaip mūsų elgesys galėjo išprovokuoti konfliktą su mokiniu? O po konflikto kaltiname paauglį, sakydami, kad jis nuolat taip daro ir tik jis vienas kaltas dėl visų konfliktų?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Vedantis iš kelio kitus“ problemą: „Tu pasinaudojai šiais vaikiniais ir sukeltu konfliktu, kad galėtum išvengti namų darbų skyrimo, todėl neišsisukinėk.“; „Kai tu naudojiesi klasiokais ir vedi juos iš kelio savo pasiūlymais, kokia mąstymo klaida remiesi?“

LENGVAI IŠVEDAMAS IŠ KELIO

Labiau linkęs bendrauti su neatsakingais bendraamžiais, kurie jį/ją lengvai įtraukia į asocialų elgesį. Pataikaudamas siekia tokių bendramžių pripažinimo.

Paauglys: Ar greitai pasiduoda kitų mokinių pasiūlymams pabėgti iš pamokos? Ar padaro už juos įvairius pavedimus, darbus? Ar pataikauja stipresniems grupės paaugliams?

Pedagogas: Ar lengvai pasiduodame mokinių bandymams „nuskuti“ pamoką? Ar pataikaujame vaikams, kad galėtume ramiai vesti pamoką/dirbti grupėje?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Lengvai išvedamas iš kelio“ problemą: „Nepasiduok jų įtikinėjimams, šią užduotį

turėsi padaryti, todėl geriau jų neklausyk.“; „Kadangi jau ne pirmą kartą jis žiūri į tavo sąsiuvinį, atsisėsk į kitą suolą, jis turi dirbti savarankiškai.“

VARTOJANTIS ALKOHOLĮ AR NARKOTIKUS

Piktnaudžiauja alkoholiu ir narkotikais, taip kenkdamas sau. Baiminasi, kad antraip neturės draugų. Bijo susidurti su gyvenimu be atmosferos.

Paauglys: Ar kalba apie tai, kad alkoholis ir narkotikai yra gerai? Tai geras būdas linksmai praleisti laisvalaikį? Nevartodamas alkoholio, neturės draugų, nes visi geria? Alkoholis ir narkotikai nekenkia, visi juos vartoja?

Pedagogas: Ar mes teigiamai žiūrime į alkoholį, kaip tinkamą atsipalaidavimo ir poilsio būdą?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Vartojantis alkoholį ar narkotikus“ problemą: „Norėčiau, kad per pamoką pakalbėtume apie matematiką, o ne apie alų ir marihuaną, apie tai galėsime pasikalbėti per pertrauką.“

VAGILIAUJANTIS

Vagia kitiems priklausančius daiktus, pinigus. Negerbia kitų. Gali nuskriausti kitą žmogų, kad galėtų atimti tai, ko pats nori.

Paauglys: Ar vagia daiktus, pinigus iš mokytojo? Kitų mokinių? Ar pasitaiko, kad prievarta atiminėja pinigus, jam patinkančius daiktus iš kitų mokinių?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Vagiliaujantis“ problemą: „Mačiau, kaip įsidėjai jo parkerį į savo spintelę, gražink atgal.“; „Kokia mintis paskatino tave paimti šiuos pinigus? Kokia mąstymo klaida tai buvo?“

MELUOJANTIS

Negalima pasitikėti, kad toks jaunuolis sakys tiesą ar papasakos viską iki galo. Jis iškreipia tiesą, sukurdamas klaidingą įspūdį, viską neigia manydamas, kad taip išsisuks. Mėgsta regzti intrigas ir išsisukti iš jų meluodamas, kitaip tariant, „lipti per kitų galvas“. Gali meluoti netgi tada, kai tam nėra jokios priežasties.

Paauglys: Ar nuolat meluoja, kad išsisuktų pamokoje dėl nepadarytos užduoties? Dėl neatliktų namų darbų? Ar meluoja, kad sukurtų geresnį įspūdį apie save? Gautų kokių nors privilegijų? Išskirtinių lengvatų?

Pedagogas: Ar mums būna taip, kad nepasakome visos tiesos iki galo? Kad meluojame paaugliams, žinodami, jog negalėsime išpildyti to, ką sakome?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Meluojantis“ problemą: „Jau ne pirmą kartą girdžiu tavo pasiteisinimą dėl nepadarytų namų darbų. Kokia mąstymo klaida verčia tave vis meluoti ir išsisukinėti?“, „Vakar tu žadėjai padaryti šią užduotį, o šiandien vėl išsisukinėji ir viską nukeli rytojui. Daugiau nebegali išsisukinėti, sėskis ir daryk užduotį iki galo.“

IŠSIDIRBINĖJANTIS

Stengiasi padaryti gerą įspūdį kitiems, pučiasi, kažką vaizduoja. Kvailioja, siekdamas atkreipti į save dėmesį. Bijo parodyti savo tikruosius jausmus.

Paauglys: Ar pamokoje apsimeta kitokiu nei per pertrauką? Ar atvirkščiai? Ar pamokoje/grupėje vaidina „klouną“, kad atkreiptų į save dėmesį?

Pedagogas: Ar stengiamės padaryti gerą įspūdį mokiniams, kolegoms, vadovams? Ar kartais siekiame dėmesio elgdami kitaip, nei mums įprasta, ir bijome parodyti savo tikruosius jausmus?

Pedagogo reagavimas į paauglio demonstruojamą „Išsidirbinėjantis“ problemą: „Smagu, kad šiandien tu geros nuotaikos ir esi toks energingas, paaiškink mums visiems, kaip spręsti šią užduotį.“; „Per pertrauką tu elgeisi ramiai, o dabar negali nurimti, turbūt jaudiniesi dėl kontrolinio?“

Elgesio problemų atpažinimas ir įvardijimas tais pačiais pavadinimais padeda ir paaugliui, ir mokytojui susigaudyti, kas vyksta ir kaip galima reaguoti į situaciją. Itin naudinga, kai paauglys pats gali atpažinti savo elgesio problemą ir mąstymo klaidą, tačiau kad taip įvyktų, jaunuoliams prireiks suaugusiųjų pagalbos, bent jau programos vykdymo pradžioje. Kita vertus, tai įpareigoja įstaigos darbuotojus atvirai ir sąžiningai pažvelgti į save – pirmiausia išmokti atpažinti savo mąstymo klaidas ir elgesio problemas. Neįmanoma niekada nedaryti mąstymo klaidų – svarbu laiku jas atpažinti ir atitinkamai pakeisti.

8. Pyktis ir pykčio valdymas

8.1. Pykčio apibūdinimas

Pyktis dažniausiai priskiriamas prie neigiamų emocijų – matyt, dėl to, kad jis yra sudedamoji agresijos, priešiško ir prievartos dalis. Tačiau pyktis, kaip ir kiti jausmai, pats savaime nėra nei geras, nei blogas – daug svarbiau tai, kaip jis reiškiamas. Todėl pirmiausia šiame skyriuje aptarsime, koks gali būti pyktis, kokias funkcijas jis atlieka ir kada jis yra žalingas.

Pyktis – tai normali reakcija į skausmingą dirgiklį ar trukdymą pasiekti tikslą. Jis gali būti labai įvairaus intensyvumo: nuo lengvai kontroliuojamo susierzinimo iki nevaldomo įniršio. Pyktis gali ir padėti, ir trukdyti prisitaikymui. Pyktis padeda prisitaikyti, kai:

- Suteikia energijos veiklai, pvz., nugalėti kliūtis.
- Skatina savigyną, kai reikia gintis nuo grėsmės.
- Padeda reguliuoti socialinius santykius, siųsdamas socialinius signalus.
- Pyktis trukdo prisitaikyti, kai:
- Sukelia tyčinę žalą kitiems.
- Skatina asocialų ar smurtinį elgesį.

Kad pyktis būtų konstruktyvus ir atsakingas, jį reikia kontroliuoti, reguliuoti ir tinkamai reikšti, o būtent to dažniausiai trūksta asocialiems paaugliams. Vaiko raidoje pyktis pradeda reikštis labai anksti ir atlieka labai svarbų vaidmenį jo socializacijoje. Tyrimai rodo, kad asocialiems paaugliams jau nuo vaikystės kyla pykčio valdymo sunkumų.

Suprasdami, kad pykčio kontrolės stoka yra vienas iš didžiausių trūkumų, kuris itin sutrikdo delinkventinio elgesio paauglių prisitaikymą, EQUIP programos autoriai daug dėmesio skiria pykčio pažinimui ir mokymui jį kontroliuoti, pirmiausia pyktį siedami su mąstymo klaidomis. Kognityvinės psichologijos atstovai mano, kad **pyktis kyla dėl tam tikrų įvykių, sukeliančių neigiamą reakciją, vertinimo**. Pyktį sukelia, palaiko ir skatina vidinės nuostatos ir sprendimai, priimami pyktį provokuojančioje situacijoje. Taigi asocialaus elgesio jaunuolių pyktį sąlygoja jų nuostatos ir mąstymo klaidos, lemiančios sprendimą elgtis vienaip ar kitaip. Atitinkamai mąstymo klaidų koregavimas prisideda ir prie pykčio valdymo.

EQUIP programos metu per dešimt pykčio valdymo užsiėmimų jaunuoliai įgyja savo pykčio valdymo įgūdžių ir išsiugdo savikontrolę, mokydamiesi iš naujo įvertinti ir pervadinti pyktį bei agresiją, įvaldyti pykčio mažinimo metodus elgesio ir kognityviniu lygiais, stebėti ir koreguoti mąstymo klaidas ir kt. Šių užsiėmimų metu įgyti įgūdžiai itin svarbūs mokantis socialinių įgūdžių, teikiant pagalbą kitiems paaugliams savipagalbos užsiėmimų metu.

Dirbant su asocialaus elgesio paaugliais, specialistams kyla sunki užduotis gerai pažinti save, savo mąstymo klaidas ir emocines reakcijas, mokėti jas laiku suvaldyti, kad neįsiveltume į nereikalingas (o kartais ir pavojingas) konfliktines situacijas. Toliau aptarsime, kaip atpažinti savo pyktį, kokius metodus galima taikyti jam suvaldyti, kaip tinkamai reaguoti į jaunuolių reiškiamą pyktį.

8.2. Darbuotojo pyktis: kaip atpažinti

Dirbant su žmonėmis, menkai kontroliuojančiais savo pyktį, itin svarbu pirmiausia gerai pažinti savo pyktį: kokiose situacijose aš supykstu, kas man sukelia pyktį, kaip aš išgyvenu ir parodau savo pyktį kitiems. Kognityvinė psichologija pyktį vertina kaip susidedantį iš keleto aspektų: elgesio, kognityvinio (mąstymo) aspekto, kūno reakcijos, emocinio išgyvenimo, situacijos. Taigi specialistams verta savęs paklausti apie savo patiriamą pyktį:

- **Elgesio aspektas:** Kaip aš supykstu? Ką aš sakau ir darau supykęs (-usi)? Kada ir kur (kokiose situacijose) aš supykstu? Su kokiais žmonėmis būdamas(-a) aš supykstu?

- **Kognityvinis aspektas:** Kokios mano mintys paskatino mane supykti? Kokios mano mintys padidino, sustiprino mano pyktį? Kas vyksta su manimi, kai aš galvoju apie šias mintis? Gal yra tokių pyktį skatinančių minčių, kurių aš negaliu išmesti iš galvos? Kiek tikros ir pagrįstos yra tos mano mintys, kurios sukelia mano pyktį? Ar aš kada nors bandžiau pakeisti šias mintis, galvoti kaip nors kitaip? Ar aš elgčiausi, reaguočiau kitaip, užuot galvojęs apie pyktį sukeliančias mintis, galvočiau apie kitokias mintis? Kokios galėtų būti kitokios mintys, mažinančios mano pyktį „karštoje situacijoje“? Ar aš galėčiau kitaip elgtis, jei galvočiau kitaip?
- **Emocinis aspektas:** Kas atsitinka su mano kūnu, kai aš tikrai labai stipriai supyktu? Kai mano kūnas taip reaguoja, kas tuomet vyksta su mano mintimis? Kokią kainą sumoku už tai, kad prarandu savo pykčio kontrolę? Ką aš darau, kad ir toliau kontroliuočiau savo pyktį? Kas man padeda išlaikyti mano pyktį kontroliuojamą, o kas trukdo? Ar tose situacijose, kurios man dažniausiai sukelia pyktį, aš esu jautęs ir kitus jausmus? Kokie tai jausmai? Kokie dar jausmai gali kilti, kai dabar galvoju apie pyktį sukeliančią situaciją?

Gerai pažinus savo pyktį, jį sukeliančias situacijas, yra lengviau kontroliuoti pyktį: pirma, galima iš anksto numatyti sunkumus ir jiems pasirengti, antra, iškart pastebėti pirmuosius pykčio ženklus (pvz., atitinkamas mintis, kūno reakcijas, elgesį) ir tuojau pat imtis priemonių pykčiui suvaldyti ir tinkamai išreikšti. Mes taip pat turėtume atpažinti, kaip dažniausiai reaguojame į kito asmens reiškiamą pyktį: išsigąstame ir „sustingstame“, supykstame ir reaguodami nesivaldome („kovojujame“), stengiamės pabėgti iš pyktį keliančios situacijos, ramiai bandome ją išspręsti ir pan. Savo reakcijų į provokavimą žinojimas labai padeda numatyti, kokia linkme gali pakrypti „karšta situacija“, pavyzdžiui, neretai susidūrus su kitų žmonių agresyviu elgesiu stipriai išsiveidžiama ar susigėstama, o tai iškart apsunkina konstruktyvų situacijos sprendimą.

Mokytojai, auklėtojai ir kiti darbuotojai, atsidūrę „karštoje situacijoje“, pirmiausia turi patys susivaldyti, kad galėtų tinkamai reaguoti į netinkamą, provokuojantį paauglių elgesį – panašiai kaip tėvai, auginantys mažą vaiką, pirmiausia turi nusiraminti patys, kai vaiko elgesys kelia pyktį ar kitus stiprius emocinius jausmus, kad galėtų tinkamai reaguoti.

8.3. Darbuotojo pyktis: kaip suvaldyti

Pirmoji taisyklė, padedanti suvaldyti pyktį, – **išmokti pastebėti pirmuosius išpėjamuosius savo pykčio požymius**. Tai gali būti *kūno reakcija* (padažnėjęs kvėpavimas, karštis, įtempti raumenys, sukašči dantys...), *besikeičianti emocinė būseną*, tam tikros „pykčio“ *mintys* („Aš neleisiu, kad mane žemintų ir tyčiotųsi!“, „Kaip jis drįsta, ką jis sau galvoja!“, „Aš daugiau nekentėsiu!“, „Jei aš jam nusileisiu, bus tik blogiau.“ ir pan.). „Pykčio“ mintys dažnai susijusios su mąstymo klaidomis, ypač su egocentriškumu, todėl atradus savo klaidingą mintį, svarbu suprasti, kokia mąstymo klaida slypi po šia mintimi ir kaip galima ją ištaisyti. Kita vertus, supykus itin sudėtinga atrasti savo mąstymo klaidas ir gebėti ramiai priimti tinkamą sprendimą, todėl labai svarbu pirmiausia suvaldyti pykčio emociją, kad galėtume pakeisti savo mąstymą, t.y. pirmiausia turime suvaldyti savo pyktį elgesio lygmeniu, kad atgautume „blaivų protą“. Tam tinka keli paprasti pratimai. Jų mokosi ir paaugliai EQUIP užsiėmimų metu:

- **Gilaus kvėpavimo metodas** padeda atsipalaiduoti, sumažina įtampą, kurią sukelia augantis pyktis. Lėtai įkvėpkite, trumpam sulaikykite kvėpavimą ir vėl iškvėpkite. Tai galima pakartoti kelis kartus.
- Lėtai kvėpuojant, tuo pat metu mintyse galima **skaičiuoti atbuline tvarka** – tai padeda „atsitraukti“ nuo to, kas provokuoja pyktį. Galima skaičiuoti nuo 20 atgal, jei per lengva, verta skaičiuoti nuo sudėtingesnio skaičiaus (pvz., 100) atgal, atimant po tris skaičius (100-97-94...). Kartais toks skaičiavimas padeda laimėti kelias brangias atsipalaidavimo sekundes – dažnai to užtenka, kad į situaciją būtų galima pažvelgti ramiau.
- Dar vienas būdas atsitraukti nuo pyktį sukeliančių minčių – **galvoti apie priešingus dalykus**, t. y. įsivaizduoti malonius, ramius vaizdus: poilsį gulint ant smėlio paplūdimyje, kaitinimąsi saulėje, pasivaikščiojimą miške ar pan. Sunku pykti ant mokinio, save įsivaizduojant atsipalaidavusį paplūdimyje.
- Su pastaruoju pratimu yra susijęs kitas būdas – **vidinė kalba**. Tai mintys, kurias mes galime sakyti sau, kad pažvelgtume į situaciją iš šalies. Pavyzdžiui, prieš pamoką sunkioje klasėje mokytojas gali sau pasakyti: „Turbūt bus sudėtinga vesti pamoką, bet dabar aš labiau pasitikiu savimi.“ Reaguojant į mokinių provokacijas,

gali kilti tokia mintis: „Jiems turbūt labai patiktų, jei aš išiusčiau, bet šįkart aš juos nustebinsiu.“; „Laikas giliai pakvėpuoti ir prisiminti vasarą.“; „Aš neleisiu jam išvesti manęs iš pusiausvyros, antraip pamoka bus sugadinta.“ ir pan. Po įtemptos pamokos galima sau pasakyti: „Buvo tikrai sudėtinga, su kiekviena pamoka man seksis vis geriau.“; „Aš neparodžiau pykčio per visą pamoką, man vis geriau sekasi.“

- Dar vienas vidinės kalbos metodas – **„Mąstymas į priekį“**, arba „jei... tai...“ mąstymas: Jei aš padarysiu netinkamą veiksmą, jis sukels neigiamų padarinių, todėl aš geriau jo nedarysiu. Šio metodo paaugliai mokosi EQUIP užsiėmimų metu, tačiau jis labai praverčia visiems žmonėms bet kokiose situacijose. Šį mąstymą galima naudoti dar prieš patenkant į „karštą situaciją“, pavyzdžiui, iš anksto apgalvojant, kokių veiksmų galima imtis vedant pamoką konkrečioje klasėje ar mokant „sunkų“ paauglį. Svarbu numatyti visus padarinius, kurie gali kilti tiek situacijoje, tiek vėliau: „Jei aš supyksiui ir nesusivaldysiu, klasė tik apsidžiaugs ir pradės dar daugiau triukšmauti, gali kilti dar didesnių provokacijų žodžiais ar net veiksmais, kai kurie mokiniai nesusvaldys savo pykčio, iškils fizinės agresijos pavojus, nukentės visa klasė ir kiti įstaigos darbuotojai, man reikės aiškintis, prarasiu laiką, kurį galėčiau skirti pasirėngimui kitoms pamokoms.“ ir pan. Svarbu numatyti padarinius ne tik sau, bet ir kitiems žmonėms, t.y. pagalvoti, kas dar nukentės: „Mokiniui bus skiriama nuobauda, įvyks posėdis, mano kolegos turės atidėti savo darbus.“ ir kt. Be to, verta pagalvoti ne tik apie išorinius padarinius, bet ir apie jausmus, kurie kils visiems: nuoskaudą, pyktį, nusivylimą...

Šie pratimai yra „greitoji pagalba“ bet kokioje pykčio situacijoje, didžiausia jų nauda – jie padeda laimėti kelias itin reikalingas sekundes, kad nusiramintume ir save sukontroliuotume. Tačiau ne visada pakenka nusiraminti pačiam, reikia mokėti suvaldyti ir nuraminti kitą.

8.4. Kaip tinkamai reaguoti į kito žmogaus rodomą pyktį

„Karštoje situacijoje“ itin sunku išlikti ramiam ir tinkamai reaguoti į kito asmens rodomą pyktį, tačiau tiek kitų įgūdžių, tiek tinkamo reagavimo įgūdžių galima išmokti treniruojantis. Pirmoji taisyklė –

kontroliuoti ne tik tai, ką sakome, bet ir kaip sakome, t.y. ir žodinį, ir nežodinį bendravimą.

Mūsų **kalba** turi būti kuo paprastesnė, aiškesnė, sakiniai kuo trumpesni – pykčio apimtas žmogus suvokia ribotą kiekį informacijos, todėl ilgų nurodymų ar aiškinimų gali net negirdėti. Stresinėje situacijoje tikrai nelengva išlikti aiškiam ir konkrečiam. Labai svarbu aiškiai, trumpai, vengiant nereikalingo kalbėjimo pasakyti tai, ką norite pasakyti, vartoti trumpus, paprastus teiginius – tada yra didesnė tikimybė, kad jie bus išgirsti. Be to, visuomet reikia konkrečiai ir aiškiai kalbėti apie paauglio elgesį, o ne apie asmenybę, pavyzdžiui: „Šiandien tavo žeminančios pastabos įžeidė tavo suolo draugą.“, „Tu gyvatė, tik būsimas nusikaltėlis gali taip elgtis su savo draugais.“ Itin svarbu vengti apibendrinimų „Visada“, „Niekada“ ir pan.

Kūno kalba gali itin sustiprinti žodžių poveikį arba atvirkščiai – dar labiau pabloginti situaciją. Labai svarbu nepažeisti supykusio jaunuolio asmeninės erdvės, nesiliesti prie jo kūno (nebent yra fizinės agresijos grėsmė), nes per didelį prisiartinimą ar švelnų, raminantį prisilietimą jis gali vertinti kaip gresiantį užpuolimą ir atitinkamai gali pasielgti.

Kai matome, kad jaunuolio pyktis nevaldomai auga, geriau atsitraukti ir nesivelti į kovą. Tam padeda kai kurios technikos (Wondrack, 1999):

1. **Atsitraukimas**: susidūrus su priešinimusi, šiek tiek atsitraukti į šalį, tarsi vengiant galimos konfrontacijos. Šios technikos tikslas – sumažinti grėsmę ir neutralizuoti bet kokią galimybę toliau vystyti jėgos kovai. Reaguojama visiškai negyvybiškai ir neagresyviai, norint parodyti, kad mokytojas (ar kitas specialistas) išgirdo tai, kas sakoma, bet tuo pat metu „neužkibo“ už pasakytų dalykų. Pavyzdžiui, paauglys per pamoką garsiai pasako: „Šitas mokytojas kalbėdamas nuėjo į lankas, nieko nesuprantu, kur jis mokėsi tokių nesąmonių.“ Mokytojas gali atsakyti: „Taip, tu teisus, aš tikrai esu mokytojas ir tikrai studijavau, kad tapčiau mokytoju.“ Toks „paradoksalus“ reagavimas dažnai paauglį išmuša iš pusiausvyros ir sukelia nuostabą; jis gali būti labai naudingas, kai reikia susidoroti su spontaniškais pykčio bei agresijos protrūkiais ir nesivelti į tolesnę kovą, tačiau šios technikos negalima taikyti pernelyg dažnai.

2. **Dalinis sutikimas**: kai susiduriama su stipria kritika, ši technika padeda susidoroti su priešišku kritikavimu. Taikant šį būdą, sutinkama su ta kritikos dalimi, kuri yra priimtina ar kurią lengviau

priimti, ir nesiveliama į ginčus. Tai gali būti efektyvus reagavimas į žeminančias, menkinančias pastabas, pašaipas ir pan., kai labai svarbu neskatinti pykčio ir agresijos, padėti paaugliui ar kitam užsipuolančiam asmeniui suvaldyti pyktį. Kartu darbuotojas siekia ir tam tikros kontrolės, pateikdamas savo požiūrį, bet darydamas tai neagresyviai ir negynybiškai. Pavyzdžiui, pamokoje mokinys jau kurį laiką agresyviai žemina klasės draugus, galiausiai, kai mokytoja duoda pastabą, rėžia: „Ko čia lendi, pažiūrėk, kaip tu atrodai, sijonas šimto metų senumo, baidyklė.“ Mokytoja, taikydama dalinio sutikimo techniką, gali atsakyti: „Taip, gal sijonas ir atrodo senas, bet man su juo labai patogu, nes jame yra talpios kišenės.“

3. **Švelni konfrontacija**: ši pokalbio technika tinka tuomet, kai paauglys tampa ramesnis ir labiau sukalbamas. Ypač tinkama individualaus pokalbio metu. Čia dalinis sutikimas derinamas su švelnia konfrontacija, kai susitelkiama ne į patį pyktį, o į priežastį, sukėlusią pyktį, pavyzdžiui: „Aš nesistengiau apsirengti naujais drabužiais, nes man svarbu, kad jie būtų patogūs. Bet aš matau, kad tu dėl to susirūpinęs, ir mano drabužiai tau rūpi labiau nei man. Ar yra dar kas nors, dėl ko tu šiandien labai rūpiniesi?“ Tokia konfrontacija padeda ramiai ir mandagiai grįžti prie paties paauglio ir jo pykčio.

Šie metodai gali būti kūrybiškai ir lanksčiai taikomi įvairiose situacijose – pamokų, pertraukų, užsiėmimų ir laisvalaikio metu, individualiai kalbantis su jaunuoliais. Kad užkirstume kelią pykčio pasireiškimui pamokoje, reikia tam tikrų intervencijų į ugdymo procesą. Norint pasiekti teigiamų rezultatų, pastangos turi būti dedamos nuolat, iš anksto planuojant mokymą. Rezultatai nebus lengvai ir greitai pasiekiami. Tik nuolatinis dėmesys savo, kaip mokytojo, elgesiui ir kai kuriems klasės valdymo aspektams sumažins pykčio bei agresijos pasireiškimo tikimybę.

8.5. Pykčio valdymas pamokoje

Mokytojo darbas pamokoje yra ypatinga ir specifinė veikla, todėl ir mokinių pykčio suvaldymas turi vykti atsižvelgiant į visą ugdymo kontekstą. Šis klausimas neišvengiamai susijęs su platesnėmis temomis – drausmės klasėje palaikymo strategijomis, pamokos planavimu ir pan., tad šiame skyrelyje bandysime apžvelgti įvairius pykčio valdymo pamokoje aspektus.

Pirmiausia apskritai svarbu sau atsakyti į klausimą, kodėl yra būtina suvaldyti mokinių pyktį. Mokiniai turi tinkamai elgtis, kad **GA-LĖTŲ MOKYTIS**. Socializacijos centruose esantys jaunuoliai dažnai patiria didelių sunkumų kontroliuodami savo pyktį, todėl mokytojo profesionalus reagavimas į „pykčio situacijas“ turi ne tik pedagoginės naudos – jaunuoliai netiesiogiai gali mokytis ir naujų pykčio valdymo būdų, įtvirtinti savireguliacijos įgūdžius, jaustis saugesni ir labiau pasitikėti suaugusiaisiais. Kaip rašo Ch. Buttner: *„Jei mokytojas klasėje pasirodys silpnas, vaikų grupė savo pyktį išlies ant jo, kadangi jis nesuteikia mokiniams to saugumo, kokio vaikai reikalauja iš suaugusiųjų.“* (p. 148).

Kokios klasės valdymo technikos pasiteisino praktikoje? Kounino tyrimai (cit. pgl. Berns, 2009) parodė, kad **sėkmingas vadovavimas klasei visų pirma remiasi profilaktinių (prevencinių) priemonių taikymu, o ne reagavimu į įvykusį faktą**. Mokinių nedėmesingumas ir blogas elgesys dažnai priklauso nuo pamokos sklandumo, o už pamokos planavimą pirmiausia atsako mokytojas. Kažkuria prasme efektyviai klasę valdantis mokytojas turi „turėti akis pakaušyje“ – veikti nedelsdamas, spręsti problemas iš karto, neleidamas joms gilėti, tačiau į kilusius incidentus nereaguodamas pernelyg jautriai, dėmesį sutelkdamas į pagrindinius incidento dalyvius, nieko be pagrindo nekaltindamas. Toks mokytojo elgesys turi didelį poveikį ne tik dabartiniam, bet ir būsimam klasės elgesiui: jei mokiniai pajunta, kad mokytojas viską žino, jie rečiau elgiasi netinkamai.

Kitas efektyvaus klasės valdymo ypatumas – gebėjimas paskirstyti dėmesį, t. y. vienu metu dirbti kelis darbus. Be to, perėjimas nuo vienos veiklos prie kitos vyksta sklandžiai, neblaškant mokinių, iš anksto perspėjant, kas bus daroma toliau („perskaitę skyrių, atliksime užduotį kompiuteryje“). Sėkmingai klasę valdantys mokytojai mokiniams pateikia užduotis, atitinkančias jų raidos lygį, ir kartu pakankamai įdomias, kad patrauktų jų dėmesį. Tokie mokytojai vienu metu kontroliuoja visą klasę, dėsto medžiagą, atlieka kitą reikalingą veiklą (Berns, 2009).

Kaip buvo minėta, gero mokinių elgesio užtikrinimui padeda tinkamas **mokytojo veiklos planavimas**. Mokytojas, veddamas pamoką, turi veiksmingai suplanuoti pamoką ir jos vedimą, tinkamai suplanuoti savo laiką: pamokos turėtų būti ramios ir apgalvotos, kiekvienai užduočiai turėtų būti skiriama pakankamai laiko. Būtina tinkamai suplanuoti pamokos pradžią ir pabaigą. Pradžioje reikėtų skirti laiko visos

klasės dėmesiui sutelkti, po to daryti reguliarias pertraukas, o pabaigoje verta pamoką baigti anksčiau, apžvelgti jos eigą su visa klase ir pasi-stengti, kad mokiniai išeitų teigiamai nusiteikę.

Kai kurie **prevenciniai veiksmai** jau pačioje mokslo metų pradžioje padės kurti tinkamą tvarką ir drausmę klasėje:

- **PIRMA:** pirmasis susitikimas su klase yra ypač svarbus, nes jo metu lengva užsitikrinti sėkmingus mokslo metus arba viską sugadinti. Prieš susitikimą mokytojas turi išsiaiškinti galimas elgesio problemas, ugdymo ir fizinius poreikius (pvz., regos sutrikimus), sužinoti mokinių vardus. Jau pirmojo susitikimo metu mokiniams reikia pateikti aiškius, konkrečius ir apibrėžtus savo reikalavimus, nustatyti taisykles: „Toks elgesys yra priimtinas, o toks – ne.“ Vaikams itin reikalingas apibrėžtumo ir aiškumo jausmas. Pateikiant savo reikalavimus, verta vartoti „Aš tikiuosi...“ pobūdžio teiginius ir paaiškinti, kodėl reikalavimai yra svarbūs.
- **ANTRA:** taisyklių svarba. Sukurkite aiškias, trumpas ir konkrečias 4–6 taisykles, kurių mokiniai turi laikytis Jūsų pamokose. Jau pirmos pamokos metu praneškite, kas leidžiama, kas – ne. Aiškiai pasakykite, kas laukia mokinių, jei jie nesilaikys taisyklių, ir paaiškinkite, kokias nuobaudas taikysite. Kai prireikia skirti nuobaudą, išsamiai ją paaiškinkite. Taikant bausmes, labai svarbu išlikti nuosekliam ir teisingam, vengti emocijų, ypač jei žinote, kad paauglys gali reaguoti priešišškai ar agresyviai, negrasinti tuo, ko negalėsite įvykdyti (pvz., visą klasę savaitei palikti po pamokų), būti žmogiškam ir leisti mokiniui pasirinkti kitą elgesį, kuris padės išvengti bausmės, bet ir neleisti išsisukti nuo jos. Kita vertus, kaip ir visų mūsų, mokinių elgesį teigiama linkme daug efektyviau nukreipia ne bausmės, o teigiami paskatinimai, tiek materialiniai, tiek socialiniai. Todėl nuobaudas verta taikyti tada, kai tai neišvengiama, o teigiamus paskatinimus – visada, net tada, kai tai, atrodo, neįmanoma (Cowley, 2006; 2008).

Šiomis rekomendacijomis gali pasinaudoti įvairių dalykų mokytojai, mokydami įvairaus amžiaus mokinius. Tačiau mokant paauglius, gali praversti kai kurie specifiniai metodai. Mokslo metų pradžioje verta griežtai laikytis savo reikalavimų, tačiau dirbant su ypač didelių elgesio problemų turinčiais paaugliais, griežtus reikalavimus būtina taikyti lanksčiai, laikantis ramesnio, laisvesnio mokymo stiliaus ir taip

stengiantis mokinius palenkti į savo pusę. Jei mokytojo griežtą elgesį mokiniai supras ne kaip kategoriškumą, o kaip agresiją, tai gali tik dar labiau sustiprinti netinkamą paauglių elgesį.

Dirbant su vyresniais paaugliais, verta elgtis su jais kaip su suaugusiaisiais, nes tai padeda jiems pajauti savo atsakomybę, kita vertus, kartais verta duoti ir vaikiškų užduočių – žaidimų, viktorinų ir pan. Mokant kartais vietoj bausmės puikiai padeda humoras (pvz., jei mokinys keikiasi, mokytojas vietoj bausmės gali nustebusiu ar rimtu tonu paklausti. „Ar žinai, ką reiškia šitas žodis?“) (Cowley, 2008).

Kad nepaklusnaus elgesio ir pykčio būtų kuo mažiau, mokytojas turi atsižvelgti ir į tai, kaip vengti pavojingiausių klaidų, provokuojančių netinkamą mokinių elgesį. **Kokias klaidas daro mokytojai, skatindami netinkamą mokinių elgesį?** Jos gali būti labai įvairios, susijusios ir su mokymo procesu, ir su mokytojo elgesiu (Cowley, 2006; Copley, 2009):

- pernelyg greitas erzinantis tempas
- mokytojas yra išsiblaškęs arba neužtikrintas savo veiksmis
- mokytojas elgiasi nemandagiai
- mokytojas reaguoja pernelyg audringai
- mokytojas linkęs konfliktuoti
- mokytojas nuolat yra blogos nuotaikos
- mokytojas nusiteikęs neigiamai
- mokytojas yra nuobodus

Socializacijos centre esantys paaugliai stokoja pykčio valdymo įgūdžių, kita vertus, ir tam tikras suaugusiojo elgesys gali sukurti palankią terpę kilti konfliktui. Kartais to užtenka, kad kultų nevaldomas įniršio protrūkis. Taigi į ką mokytojas turėtų atkreipti dėmesį:

- nuotaika: dėl savo blogos nuotaikos neteisingai užsipuolame mokinius ar nesistengiame rasti kompromiso, o tai kuria įtampos ir pykčio atmosferą;
- neteisingo elgesio išpūdis: vaikai ir paaugliai yra labai jautrūs tikram ar tik jų suvokiamam neteisingam elgesiui. Taigi turėtume nepamiršti, kad kartais mūsų elgesys su konkrečiu mokiniu gali nesąmoningai atspindėti mūsų jausmus vaikui;
- nesusipratimai: kartais mes neteisingai apkaltiname mokinį ar klasę netinkamu elgesiu, nors nieko panašaus nėra;

- vaidyba prieš „auditoriją“: kai netinkamai besielgiantis mokinys atsiduria prieš klasę;
- nuoseklumo stoka: mūsų keliami nenuoseklūs reikalavimai mokiniams kelia įtampą;
- išankstinis nusistatymas mokinio ar klasės atžvilgiu.

Neturėtume pamiršti ir to, kad kartais „blogo elgesio vaikai“ išprovokuoja perdėtas emocines reakcijas. Kartais tokių vaikų ir paauglių elgesys mums sukelia emocines reakcijas, susijusias su mūsų skausmingu patyrimu ar nepriimtina asmenybės savybe. „Sunkaus vaiko elgesio apibūdinime slypi ir problematika, susijusi su „vaiku pedagogo viduje“ (Buttner, 1998, p. 137). Savęs pažinimas gali padėti mokytojui įveikti skaudžias emocines reakcijas, sudaryti sąlygas tinkamai ugdyti net ir blogiausio elgesio jaunuolius.

Dėmesio atkreipimas į mūsų elgesio netinkamus aspektus nesukuria palankių sąlygų nepagrįstam pykčiui, agresijai ir konfliktui tarp mokinių ar su mokytoju kilti. Tačiau dažnai **reikia spręsti jau iškilusius konfliktus**. Tuomet galima pasinaudoti šiomis rekomendacijomis:

- elkitės tvirtai, pasitikėdami savimi, ir nuosekliai,
- suvokite savo emocinę būseną,
- sunkius konfliktus spręskite konfidencialiai,
- įsikiškite kuo anksčiau,
- jei galima, ignoruokite mažus taisyklių pažeidimus,
- nesivelkite į ginčus „akis už akį“,
- pakeiskite temą,
- atidėkite problemos sprendimą, pavyzdžiui, kai mokinys tampa vis labiau susijaudinęs ir agresyvus,
- jei pasielgėte neteisingai, nebijokite atsiprašyti.

Kai konfliktas jau prasideda, kai kuriems mokiniams itin sunku nusileisti. Mokytojas, kaip suaugęs žmogus ir specialistas, turėtų pasiūlyti išnagrinėti situaciją kuo geriau. Kai kurie pasiūlymai gali padėti pasiekti, kad santykis su mokiniu nebūtų pažeistas, o kitų mokinių saugumas būtų užtikrintas (Copley, 2009; Cowley, 2008):

- „pašalinkite“ problemą: jei konfliktas kyla dėl daikto, jį pašalinkite; tai galima padaryti paprašant mokinį įsidėti daiktą į kuprinę,

jei nepavyksta – paimti jį iki pamokos pabaigos. Kartais tenka pašalinti mokinį, paprašyti išeiti už durų, kad abudu galėtumėte nusiraminti; kartu reikia užtikrinti, kad mokinys būtų prižiūrimas;

- rimtai reaguokite į vaikų jausmus ir nusiskundimus: paprašykite, kad vaikas apibūdintų problemą, ir supratingai reaguokite;
- žinokite, kada reikia kviestis pagalbos: pavyzdžiui, kai prasideda muštynės;
- elkitės ramiai: jei visada išliksite ramus, mokiniams bus daug sunkiau išlaikyti konfliktingą situaciją. Be to, tokiu savo elgesiu parodysite veiksmingą pavyzdį, kaip valdyti agresiją;
- šiek tiek palaukite: kartais geriau duoti sau laiko nusiraminti, nes tai padės tinkamai išspręsti problemą;
- kalbėkite migdoma intonacija: lėtas ir monotoniškas balsas gali padėti nuraminti audringas emocijas;
- kūno kalba turi būti neprovokuojanti: nepriešiška laikysena gali padėti nuraminti kylančias emocijas. Pasistenkite neįsiveržti į paauglio emocinę erdvę – tai ne tik padės sumažinti įtampą, bet ir padės išvengti fizinių veiksmų;
- nuolat kartokite paauglio (ar paauglių) vardą: taip lengviau atkreipsite jo dėmesį;
- atminti, kad tai ne laimėjimo ar pralaimėjimo klausimas. Mokytojo tikslas – numalšinti konfliktą, o ne siekti pergalės jausmo;
- nebūtina nuolat laikytis akių kontakto: ypač konfliktingose situacijose agresyviai nusiteikęs mokinys tai gali traktuoti kaip agresiją ir grėsmę.

Po konflikto mokytojui gali būti sunku atsigauti. Pyktis ir agresija, ypač patiriama iš mokinių, labai pažeidžia savigarbą ir pasitikėjimą savimi. Mokytojas pirmiausia turėtų duoti sau šiek tiek laiko atsigauti, pavyzdžiui, paprašyti, kad jį pavaduotų kitoje pamokoje, taip pat turėtų ieškoti kitų mokytojų, administracijos ir pan. pagalbos. Ypač svarbu neįsižeisti ir nepriimti mokinio elgesio asmeniškai – jaunuolis, kuris užgaulioja žodžiais ar fiziniais veiksmais, veikiausiai turi rimtų elgesio ar emocinių problemų (čia gali praversti vidinės kalbos priemonės, skirtos darbuotojo pykčiui valdyti). Po konflikto mokytojui labai svarbu nelaikyti pagiežos ir kitoje pamokoje su mokiniu viską pradėti iš pradžių.

Pykčio atpažinimo ir valdymo įgūdžiai reikalingi kasdieniame mokytojo ir auklėtojo darbe. Tačiau nemažiau svarbu, kad pedagogai savo elgesiu rodytų tinkamus socialinius įgūdžius – jie ne tik padeda konstruktyviai bendrauti, bet mažina ir konflikto tikimybę, o jau patekus į konfliktinę situaciją – padeda ją išspręsti.

9. Socialiniai įgūdžiai

Socialiniai įgūdžiai – tai tam tikri kognityviniai gebėjimai, padedantys reguliuoti ar palaikyti konstruktyvų, subalansuotą elgesį sudėtingose tarpasmeninėse situacijose. Juos sudaro tam tikra verbalinio ir neverbalinio elgesio seka, susijusi su aplinkinių žmonių elgesiu. Socialiniai įgūdžiai yra įgyjami stebint, modeliuojant aplinkinių elgesį, gaunant grįžtamąjį ryšį apie savo elgesio padarinius. Įgūdžiai susiję su aplinka, situacija, taip pat su žmogaus savybėmis: amžiumi, lytimi, būseną. Dažniausiai skiriami tokie elgesio būdai:

- Pasyvus elgesys: apibūdinamas kaip drovumas, bailumas, izoliacija, apatiškumas; jis gali būti susijęs su įvairiais psichosomatiniais sutrikimais, žemu savęs vertinimu, pernelyg dideliu savęs smerkimu ir pan.
- Agresyvus elgesys: tai ne tik fizinė ir verbalinė agresija, bet ir priešiškus, nebendradarbiavimas, demonstratyvus, įžūlus elgesys. Paprastai toks elgesys yra nemalonus kitiems. Tiek pasyvus, tiek agresyvus elgesys rodo negebėjimą tinkamai elgtis ir turi tam tikrą padarinių tolesniam gyvenimui.
- Socialus elgesys: jis atitinka galiojančias socialines normas, užtikrina savęs įtvirtinimo galimybių panaudojimą.

Kad vaikai ar paaugliai nesielgtų netinkamai, jiems nepakanka žinoti, koks elgesys yra nepriimtinas – jie taip pat turi turėti galimybę išbandyti pageidaujamo, tinkamo, socialaus elgesio būdus. Pavyzdžiui, tinkami socialiniai įgūdžiai padeda atsispirti bendraamžių spaudimui elgtis nusikalstamai, pasiūlant kitą elgesio alternatyvą. Laikydamasis savo požiūrio, gerus socialinius įgūdžius turintis asmuo taip pat atsi-

žvelgia ir į kito asmens mintis, jausmus ir lūkesčius. Asocialūs paaugliai paprastai nežino konstruktyvaus socialinės problemos sprendimo konkrečių žingsnių. Stokojant socialinių įgūdžių, sudėtingose tarpasmeninėse situacijose destruktivus elgesys gali pasireikšti dvejopai: neatsakingai pasiduodant bendraamžių neigiamam spaudimui ir elgiantis agresyviai pyktį provokuojančiose situacijose. Socialinių įgūdžių mokymui skirtoje EQUIP programos dalyje mokoma, kaip nekontroliuojamas destruktivias reakcijas pakeisti konstruktyviomis. Jei pykčio valdymo metodai daugiausia yra kognityviniai (vidinis dialogas), socialiniai įgūdžiai labiau susiję su išoriniu elgesiu arba poelgiais.

EQUIP programos metu lavinama dešimt socialinių įgūdžių, kurių labiausiai trūksta nusikalstamo elgesio paaugliams: suvokti kitų asmenų jausmus, konstruktyviai elgtis su supykusiu asmeniu, parodyti švelnumą, rūpestį, pareigą, padėti kitiems, nesivelti į peštynes, konstruktyviai išreikšti nepasitenkinimą ir reaguoti į nesėkmę, susidoroti su kaltinimais, pasirengti sunkiam pokalbiui, įveikti grupės spaudimą. Kiekvienas įgūdis lavinamas laikantis keturių žingsnių: modeliuojant (parodant) įgūdį, atliekant vaidmenų žaidimus, aptariant įgūdžio atlikimą ir lavinant socialinį įgūdį po užsiėmimo (pataisos įstaigoje ar bendruomenėje).

MOKYTOJO SOCIALINIAI BENDRAVIMO ĮGŪDŽIAI

Socializacijos centruose esantiems paaugliams būtina padėti įgyti tinkamus, adaptyvius socialinius įgūdžius. Tačiau tokių įgūdžių jie mokosi ne tik EQUIP užsiėmimų metu – **socialiniai įgūdžiai perimami ir stebint aplinkinių žmonių elgesį**. Taigi mokytojai, auklėtojai ir administracijos darbuotojai savo kasdiniame elgesyje turi nuolat demonstruoti tinkamus socialinius įgūdžius, rodydami konstruktyvų pavyzdį socializacijos centruose esantiems paaugliams.

Apibendrinant galima pasakyti, kad su mokiniais ir kolegomis galima sąveikauti keturiais būdais:

- pasyviai,
- agresyviai,
- atkakliai-pozityviai,
- pasyviai-agresyviai.

Pirmieji trys tarpusavio sąveikos būdai tam tikrose situacijose gali būti taikomi, o pasyvus-agresyvus elgesys nenaudingas nei mums, nei kitiems. Toliau apžvelgsime, kas būdinga kiekvienam elgesio būdai,

kokių teigiamų ir neigiamų padarinių galime sulaukti, elgdamiesi vienu ar kitu būdu.

PASYVUS ELGESYS

Jam būdinga:

- nuolaidumas
- susitaikymas su likimu
- malonumo pojūtis
- savikritika
- pesimizmas

Neigiami tokio elgesio aspektai	Teigiami tokio elgesio aspektai
pavojus būti terorizuojamam persidirbimas savigarbos praradimas tylus kitų dėmesio siekimas pykčio kurstymas nuobodulio atsiradimas, pasitenkinimo praradimas	mažai rizikos mandagu nepavojinga saugu diskretiška

Taip elkitės, kai norite pranykti bendrame fone, atrodyti kuklus ar leisti kitiems imtis lyderio pozicijos.

AGRESYVUS ELGESYS

Jam būdinga:

- dominavimas
- įtaigumas
- nepasitikėjimas
- kitų kritika
- nekantrumas
- prestižo troškimas

Neigiami tokio elgesio aspektai	Teigiami tokio elgesio aspektai
<p>gali būti užgaulus skatina kitų agresiją kiti gali jausti grėsmę slepiamos destruktivos emocijos ilgainiui gali pakenkti santykiams</p>	<p>leidžia išlieti neapsimestinį pyktį gali pagelbėti kritinėje situacijoje išskiria Jus iš kitų tarpo galima greitai gauti, ko siekiate</p>

Taip elkitės, kai norite apsiginti žodžiais, kai esate labai spaudžiami; norite parodyti, kad pykstate; norite būti pastebėti.

NEPIKTNAUDŽIAUKITE TOKIU ELGESIU – GALITE SULAUKTI NENUSPĖJAMŲ REZULTATŲ. VARGU AR AGRESYVIAI ELGDAMI SI PASIEKSITE TEIGIAMŲ REZULTATŲ KLASĖJE.

ATKAKLUS-POZITYVUS ELGESYS

Jam būdinga:

- teisingumas
- jautrumas
- pagarba kitiems
- dvejonės
- optimizmas

Neigiami tokio elgesio aspektai	Teigiami tokio elgesio aspektai
<p>suteikia ribotų galių kiti gali Jūsų nemėgti, nes reiškiate savo poreikius</p>	<p>nepriklausomumas demokratiškumas ir veiksmingumas, siekiant išsaugoti gerus santykius pagrįsta rizika pagarba kitiems padeda pasiekti, kad kiti pritartų Jūsų tikslams</p>

Taip elkitės, kai reikia būti ryžtingam; veiksmingai išsakyti savo požiūrį; tinkamai reaguoti į kritiką; derėtis; išsakyti savo poreikius ir gerbti kitų poreikius. Atkaklus-pozityvus elgesys – tai būdas aiškiai išsakyti savo poreikius, neprimetant jų kitiems. Reikia būti atkakliems ir pozityviems, kai:

- atskleidžiate savo mintis ir išsakote poreikius,
- siekiate išsaugoti gerus santykius,
- kiti kėsinaisi į Jūsų laiką ar teises.

Jei būsite atkaklus ir pozityvus, ne visuomet pasieksite, ko norite ar ką reikia pasiekti, bet galėsite aiškiai išsakyti savo poreikius ir nepasiduoti tiems, kurie „kėsinaisi į Jūsų teritoriją“. Kad ir kokios bebūtų aplinkybės, visada galite pasirinkti, kaip elgtis.

10. Moralinis mąstymas

Vienas didžiausių asocialių paauglių trūkumų yra sulėtėjusi ar sustojusi socialinė-moralinė raida, t.y. ankstyvajai vaikystei būdingas ir tolesnėje raidoje išlikęs moralinio vertinimo nebrandumas bei paviršutiniškumas. Esant nebrandžiai moralei, elgesio ar situacijos vertinimas remiasi fizine jėga, autoritetu (pvz., vaikas neima saldinių, jei šalia yra suaugęs, tačiau likęs vienas tuojau pat juos griebia), taip pat pragmatiniais sumetimais – siekiant naudos sau, poreikių patenkinimo bei žalingų padarinių mažinimo. Moralinė branda taip pat yra susijusi su mąstymo klaidomis: kuo daugiau mąstymo klaidų yra daroma, tuo moralė yra nebrandesnė. Brandesni moraliniai vertinimai pagrįsti tarpusavio supratimu, pasitikėjimu, visuotinai priimtinomis normomis. Apibendrinant galima pasakyti, kad vaiko moralinis vertinimas vystosi iš sąlyginai paviršutiniško lygio į gilesnį, brandesnį, atsiranda tarpasmeninių santykių ir visuomenės vertybių reikšmės suvokimas. Ši su amžiumi susijusi pažanga sustruktūruota Kohlberg moralės raidos teorijoje³, kurioje išskirtos šešios moralės raidos stadijos (plačiau apie Kohlberg moralės raidos teoriją žr. 3 priede). Gibbs, Basinger ir Fuller (1992) adaptavo ir naudojo tik pirmąją–ketvirtąją Kohlberg moralės raidos stadijas, kurias sujungė į du – brandumo ir nebrandumo – lygius.

---

³ W.C. Crain (1985). *Theories of Development*. Prentice-Hall, p. 118–136 (<http://faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm>)

NEBRANDŽIOS MORALĖS PRINCIPAI

Pirmoji stadija – jėga: „Stiprus visada teisus“

Šioje stadijoje individas nesuvokia taisyklių moralinio pagrindo, nejaučia tarpusavio ryšio tarp kelių skirtingų socialinių reiškinių, dirbtinai suteikia daugiau reikšmės fiziškai stipresniam. Kitaip tariant, autoritetas yra tas, kuris yra fiziškai stipresnis („tėvas yra viršininkas, nes jis didesnis“), arba svarbu yra tai, kas fiziškai daugiau („svarbu išgelbėti daugiau žmonių gyvybių, nes vienas žmogus turi tik vieną namą, tačiau visa žmonių grupė turi daugybę namų“). Panašiai pažado tesėjimas gali būti grindžiamas fiziniais padariniais („antraip tavo sumuš“).

Pirmojoje moralės raidos stadijoje teiginys „negalima meluoti“ vartojamas į jį neįsigilinant ir jo nepaisoma, jei šalia nėra galingo asmens (galinčio tai pastebėti ir nubausti). Fizinė žala ar kitas akivaizdus pakenkimas, bet ne psichologinė kančia, yra pastebima ir pripažįstama kaip blogis.

Moralu yra tai, ką liepia daryti dideli ir galingi žmonės. Jeigu esi didelis ir galingas, viskas, ką sakai, yra tiesa, ir viskas, ką nori daryti ar gauti, yra teisinga.

Jei tavęs nubaudžia už tai, ką padarei, arba joks galingas asmuo to nematė, kad ir ką būtum padaręs – yra gerai. Blogai tada, jei tave nubaudžia; bausmė iš esmės ir yra blogis.

Antroji stadija – sandoriai: „Tu man – aš tau“

Šiai stadijai būdingas mąstymas jau yra nutolęs nuo fizinio vertinimo ir atspindi tam tikrą psichologinę orientaciją, tačiau ji vis dar yra paviršutiniška. Kohlberg (1984) apibrėžė antrosios stadijos orientaciją kaip pragmatinę – kuo labiau patenkinti savo poreikius bei troškimus ir sumažinti neigiamus padarinius sau. Remiamasi prielaida, kad ir kiti taip pat motyvuoja savo veiksmus, todėl šioje stadijoje pats svarbiausias yra pasikeitimas nauda, pavyzdžiui, manoma, jog yra svarbu tesėti pažadus, kad ir kiti tesėtų savuosius, maloniai elgtųsi ir nesupyktų už žodžio nesilaikymą.

Antrojoje moralės raidos stadijoje individas jau suvokia abipusiškumą tarpusavio santykiuose, tačiau vis dar yra linkęs į egocentiškumą: geriau pastebi, kaip kiti neteisingai elgiasi su juo arba kažko jam

nepadaro, negu mato, kaip pats neteisingai elgiasi su kitais ar kažko jiems nepadaro. Moralu pasikeisti nauda („Aš padariau gera tau, taigi tu geriau padaryk gera man.“) arba smūgiais (neteisingas auksinės taisyklės suvokimas: „Padaryk tai kitiems, kol jie nepadarė to tau.“ arba „Atsilygink jiems, jeigu jie tau tai padarė.“). Taip pat prieš padėdamas ar paklusdamas kitiems, jis gali paklausti: „Kodėl aš turiu taip daryti? Kas man iš to?“

Svarbiausia priežastis – nevogti, neapgaušinti ir pan. – yra ta, kad jis gali būti sučiuptas.

Niekas (net tie, kurie teisėtai yra valdžioje) neturi „įsakinėti“ kitiems; žmonės turi užsiimti savais reikalais; kadangi kiekvienas turi savo suvokimą, kas yra gerai, o kas blogai, todėl kiekvienas turi teisę galvoti ir daryti ką nori.

Reikia „sutvarkyti reikalus“ ar „išlyginti“, jei kas nors turi daugiau už kitus.

BRANDŽIOS MORALĖS PRINCIPAI

Trečioji stadija – abipusiškumas: „Elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad elgtųsi su tavimi“

Pasiekus trečiąją stadiją, moralinis vertinimas dar nepasižymi visiška branda, tačiau jau yra pakilęs nuo paviršutiniškumo ir pasikeitimo konkrečia nauda iki santykių palaikymo svarbos, abipusių lūkesčių suvokimo, dėkingumo ir išipareigojimo jausmo. Piaget apibūdino šį progresą kaip perėjimą nuo „abipusiškumo kaip fakto“ prie „abipusiškumo kaip idealo“ arba „elkis su kitais taip, kaip norėtum, kad elgtųsi su tavimi“. Abipusiškose moralinėse nuostatose savitarpio santykiai yra vertybė: pasitikėjimas ir rūpinimasis vienas kitu, nors ir neapibrėžti, yra realūs ir svarbūs.

Trečiosios stadijos mąstyme egzistuoja rūpestis tarpusavio santykių abipusiškumu, žmogaus gyvybės, kaip didžiausios vertybės, suvokimas. Tačiau tie, kurių mąstymas remiasi trečiąja stadija, gali taip rūpintis tuo, ką apie juos galvoja kiti, kad sunkiose situacijose virsta „moraliniais svyrrokuoliais“.

Reikia rūpintis kitais, jais pasitikėti, jaustis „mes“ dalimi.

Labai svarbu suprasti, ar draugas elgiasi draugiškai, ar savanau-diškai.

Būtina stengtis padaryti gerą išpūdį, kad kiti suprastų, jog mano norai ir ketinimai yra geri, ir jie galėtų apie mane gerai galvoti.

Ketvirtoji stadija – sistemos: „Ar elgiatės visuomenės labui?“

Ketvirtosios stadijos mąstymui būdingas suvokimas, kad teisės ir pareigos yra visuomenės ar net idealios visuomenės pagrindas. Šios stadijos socialinis-moralinis mąstymas ne pakeičia, o išplečia trečiosios stadijos tarpasmeninės moralės suvokimą, t.y. tarpusavio priklausomybę ir bendradarbiavimas nukreipiami visuomenės labui: visuomenė nesivystys, jei žmonės negerbs kitų asmenų teisių ir nevykdys savo pareigų. Įsipareigojimų vykdymas yra suvokiamas kaip asmenybės charakterio bruožas.

Teisėjai, ugdytojai ar kitus valdžios įgaliojimus visuomenėje turintys asmenys privalo laikytis pastovių ir teisingų normų (tačiau kartu įvertinti ir švelninančias aplinkybes). Sunkiose situacijose principingumas ir savigarbos išlaikymas gali reikšti populiarumo praradimą.

Reikia pastebėti, kad moralinio vertinimo vystymuisi nemenką įtaką daro socialinis bendravimas. Kohlberg (1984) teigimu, moralės raida yra susijusi su socialinių vaidmenų persiskirstymu. Vaikas gyvena socialiniame pasaulyje, kur įstatymų, amžiaus grupės ir tėvų mokymo suvokimas veikia vienas kitą. Dalyvavimas įvairiose socialinėse sąveikose skatina bendrą moralinį vystymąsi, taigi kuo stipresnis socialinis skatinimas, tuo greitesnė moralės raida. Tačiau jei asmeniui trūko pilnaverčio bendravimo, jo pasaulėžiūra lieka paviršutiniška ir pragmatiška (pvz., antroji moralės raidos stadija): fiziškai išsivystę ir stiprūs, nepriklausomi, seksualiai impulsyvūs, suaugusiųjų žmonių ego turintys jaunuoliai su tokia sulėtėjusia branda linksta į asocialų ir potencialiai pavojingą elgesį. Moralės raidos sulėtėjimas stebimas visose moralinių vertybių srityse, bet ypač išryškėja motyvacijoje paklusti įstatymui. Jei nusikalsti nelinkę asmenys dažniausiai vadovaujami trečiosios stadijos motyvais (pvz., žmonių tarpusavio pasitikėjimu, suvokimu, kad įstatymų laužymas yra egoistinis veiksmas ir veda į chaosą, nesaugumą ar pasitikėjimo pasauliu praradimą), tai nusikalsti linkusių asmenų motyvai priešingai – jie bijo būti sugauti ir pakliūti į kalėjimą.

Socializacijos centruose esančių jaunuolių moraliniai sprendimai dažniausiai grindžiami nebrandžios moralės principais – jėga ar nauda.

EQUIP užsiėmimų metu jaunuoliai, mokydami socialiai atsakingų sprendimų priėmimo, analizuoja problemines situacijas, į kurias patekę jų bendraamžiai turi priimti sudėtingus moralinius sprendimus (pvz., ar pranešti įstaigos darbuotojams apie draugą, slepiantį skutimosi peiliukus ir galvojančią apie savižudybę; ar sustabdyti brolių nuo labai pavojingo narkotiko pardavinėjimo ir pan.). Grupės vedantieji skatina diskusiją, keldami klausimus, pagrįstus brandesnės moralės principais. Tačiau kad šiose diskusijose įgyjami socialiai atsakingo mąstymo įgūdžiai būtų perkelti į situacijas už EQUIP programos ribų, reikia aplinkos, skatinančios ir palaikančios brandesnę moralinį mąstymą, nei paplitusį tarp nusikalstamo elgesio jaunuolių.

Mūsų elgesys ir priimami sprendimai yra glaudžiai susiję su mūsų nuostatomis, kurios kyla iš vienos ar kitos moralės stadijos. Kiekviena socializacijos centre galima rasti sprendimų, pagrįstų ir brandžia morale, ir nebrandžios moralės principais. Pavyzdžiui, kartais darbuotojams tenka remtis savo galia ir įrodyti jaunuoliams autoritetą. Kartais tai yra neišvengiama, pavyzdžiui, sustabdant fizinės agresijos protrūkį. Tačiau jei kasdienis vaikų ir darbuotojų bendravimas yra nuolat grindžiamas jėgos principu (pirmoji moralės stadija), tuomet socializacijos procesas iš esmės sustoja, nes nesudaromos galimybės jaunuoliams tapti labiau atsakingais už savo priimamus sprendimus ir elgesį, jaustis bendruomenės nariais, realizuojančiais savo pozityvų potencialą ir galiemybes (ir taip kuriančiais pozityvią įstaigos kultūrą).

Dažnai galima matyti centro auklėtinių ir darbuotojų bendradarbiavimą, grindžiamą abipusės naudos principais. Bene geriausiai tai atspindi „plusų ir minusų sistema“, kai jaunuoliai už gerą elgesį renka plusus, o už neleistiną elgesį gauna minusus. Toks elgesio korekcijos būdas tinkamas, kai siekiama stabdyti netinkamą elgesį, pagrįstą pirmąja ir antrąja moralės stadijomis. Išties, jei pavyksta „sudaryti sandorį dėl gero elgesio“ su agresyviu jaunuoliu, siekiančiu visomis priemonėmis įrodyti savo autoritetą (jėgos stadija), iš to laimi ir centro darbuotojai, ir kiti vaikai, ir pats jaunuolis. Tačiau jei tokia elgesio korekcija mechaniškai taikoma visiems auklėtiniams (taip pat ir tam agresyviajam, jei jis jau pasirengęs pereiti į kitokius santykius) ir nesudaromos galimybės elgtis centro bendruomenėje pagal brandesnės moralės principus (ypač tiems jaunuoliams, kurių moralinė branda yra aukštesnė, pvz., esanti tarp antrosios ir trečiosios stadijos), tuomet darbuotojai nesukuria sąlygų jaunuoliams pradėti mąstyti brandžiau ir atsakingiau, atskleisti savo

pozityvų potencialą ir prisidėti prie pozityvios įstaigos kūrimo, taigi ir pasijusti atsakingiems už socializacijos centro gyvenimą.

Bene didžiausia žala daroma, kai darbuotojai pradeda naudotis neigiamais grupės lyderiais ir jų pagalba palaiko „tvarką“ grupėse (mąstymas, pagrįstas pirmąja ir antrąja moralės stadijomis). Taip neišvengiamai kuriama kriminalinė subkultūra ir iš esmės paneigiami bet kokie socializacijos proceso tikslai. Tokiu atveju ypač svarbus administracijos vaidmuo, griežtai ir aktyviai stabdant tokį darbuotojų ir jaunuolių „aš tau – tu man“ „bendradarbiavimą“.

Tinkamai suvaldžius neleistiną, agresyvų ir asocialų jaunuolių elgesį, socializacijos centro darbuotojai savo kasdiniame bendravime su vaikais turėtų nuolat juos skatinti mąstyti ir priimti sprendimus, pagrįstus brandesnės moralės principais. Dažnai jaunuolių mąstyme galima pastebėti kai kurių trečiosios (ar netgi ketvirtosios) stadijos elementų; siekiamybė būtų plėtoti ir stiprinti abipusiškumo ir bendruomenės principais pagrįstą jaunuolių mąstymą, taip sudarant sąlygas jiems prisidėti prie pozityvios kultūros kūrimo, o kartu – ir savosios vertės, pasididžiavimo, reikalingumo, prosocialumo jausmo stiprinimo.

11. Šiuolaikinių ugdymo metodų taikymas vaikų socializacijos centruose

---

11.1 Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas

Atsižvelgiant į vaikų socializacijos centrų ir juose besimokančių mokinių specifiką, ugdymo turinys yra adaptuojamas ar modifikuojamas taip, kad atitiktų visų mokinių mokymosi poreikius. Mokytojai neišvengiamai diferencijuoja ir individualizuoja ugdymo turinį.

Taigi **ugdymo turinio diferencijavimas** yra modifikavimo arba adaptavimo procesas pagal skirtingus klasės moksleivių gebėjimus. Adaptuoti arba diferencijuoti ugdymo turinį mokytojai gali keisdami: turinį, mokymo ir mokymosi (kartais vadinamo procesu) bei vertinimo (kartais vadinamo produktu) metodus. Tai gali reikšti, pavyzdžiui, klasės padalijimą į keturias grupes pagal gebėjimus arba suskirstymą į mišrių gebėjimų grupes, kuriose daugiau mokantys moksleiviai padeda mažiau mokantiems.

Ugdymo turinio individualizavimas yra mokymo forma, kai, mokant grupėmis (klasėmis), atsižvelgiama į individualius mokinių skirtumus ir pagal tai pasirenkami mokymo būdai ir jo turinys. Individualizuotas mokymas pritaikytas prie besimokančiųjų poreikių įvairiose situacijose. Jis turi aiškų tikslą ir programą, susietas su grįžtamuju ryšiu, pasirinktu mokymo (-si) tempu.

Mokytojai turi individualizuoti ir diferencijuoti mokymą, nes mokiniai:

- skiriasi fizine, emocine ir socialine branda
- turi skirtingų gebėjimų, įgūdžių, kultūrinės patirties
- skirtingai daro pažangą
- mokosi skirtingais stiliais

Ugdymo turinys ir jo diferencijavimas. Turinys yra tai, ko mokome. Turinys yra tai, ką moksleivis turėtų išmokti, t. y. žinoti, suprasti arba gebėti atlikti. Jis apima faktus, bendrąjį supratimą ir įgūdžius, kuriuos moksleivis įgis mokymosi aplinkoje. Kartais mokytojai gali parinkti tokį turinį, kuris tiktų moksleivių poreikiams. Kartais ugdymo turinį nustato mokyklos vadovybė, o kartais tai mokytojo ir vadovybės veiksmų derinys. Programos diferencijavimas turėtų paskatinti mokytojus modifikuoti turinį tiek, kad padėtų moksleiviams siekti rezultatų.

13 lentelė. Ugdymo turinio komponentų modifikavimas

Pamokos komponentai	Mokytojai gali modifikuoti	Pastabos
Pateikimo metodai	Kaip medžiaga pateikiama mokiniams. Pavyzdžiui, ar su tema supažindina mokytojas, ar ją vienas kitam pristato mokiniai dirbdami poromis	Šis komponentas apima įvairiausias informacijos rinkimo ir pateikimo technikas. Tai gali reikšti, kad mokytojas duoda medžiagą arba mokiniai renka informaciją patys. Tai taip pat gali reikšti, kad mokytojas skatina moksleivius kreiptis į kitus mokyklos ar bendruomenės narius, kurie suteiktų jiems informacijos. Mokytojai gali panaudoti ir perteikti medžiagą įvairiais būdais – suskirstyti mokinius poromis (mokiniai dirba po du), kad jie paklaustyti, kaip kitas skaito iš knygos
Pratybų ir praktinio darbo metodai	Kokius metodus ir/arba veiklas naudoja moksleiviai, kad turinys	Šis komponentas – tai iš esmės metodai ir veiklos, padedančios moksleiviams suprasti pateikiamą informaciją. Moksleiviai gauna informaciją,

	jiems būtų suprantamas	suteikia jai prasmę ir tuomet gali ja naudotis. Yra daugybė būdų tobulinti įgūdį arba perprasti sąvokos prasmę. Jie dažnai vadinami galutinio produkto kūrimo modeliais (angl. – <i>output modes</i>). Tai apima tokius procesus kaip rašymas, pasakojimas, piešimas ir konstravimas. Mokytojai gali pritaikyti šiuos modelius, pasitelkę įvairią techniką
Vertinimo metodai	Kaip moksleiviai parodo savo supratimą, ko mokosi ar išmoko	Šis komponentas aprėpia metodus, kuriais įvertinama, ar moksleiviai išmoko sąvokų, įgijo įgūdžių, kurių buvo mokomi. Vertinimo metodai apima moksleivių stebėjimą, kai šie praktiškai atlieka užduotis, bei vertinimą „produktų“, kuriuos jie sukūrė, taip parodydami, kaip suprato temą

Šaltinis: Kaip keisti mokymo praktiką. Ugdymo turinio diferencijavimas atsižvelgiant į moksleivių įvairovę. Vilnius: Žara, 2006.

Diferencijuojant mokymo programą visus šiuos komponentus galima modifikuoti. Bet mokytojai iš tiesų modifikuoja tik vieną ar du komponentus. Tai, kaip mokytojai diferencijuos ugdymo turinį savo klasei, priklauso nuo daugelio priežasčių. Svarbu suprasti, kad mokytojui ir jo mokinių mokymuisi pagaliau daro įtaką tokie veiksniai, kaip individualūs mokytojo ir mokinio poreikiai, gebėjimai, interesai, sukaupta patirtis ir t.t.

Kurdamas individualų ugdymo planą mokytojas turi:

- nustatyti mokymosi intensyvumą, atsižvelgdamas į individualius mokinio poreikius;
- numatyti paprastesnius (įgyvendinamus) tikslus ir siekius;
- numatyti tinkamas mokymo strategijas;
- numatyti individualias mokinio ugdymosi poreikių tenkinimo galimybes;
- siekti nuoseklaus mokymo ir mokymosi tęstinumo;

- numatyti, kaip bus ugdomi mokinių komunikavimo bei įvairiapu-
sio bendradarbiavimo gebėjimai;
- atsižvelgti į visų asmenų, suinteresuotų vaiko ugdymu (tėvų, pa-
ties vaiko, mokytojų, mokytojų padėjėjų, specialiųjų pedagogų ir
kt.), nuomones ir lūkesčius;
- numatyti saugią mokymosi aplinką;
- numatyti diferencijuotą vertinimą.

Vertinimas yra nuolatinis procesas, kuriame dalyvauja ir mokyto-
jas, ir mokinys. Jis padeda mokytojams ir mokiniams nustatyti pradinį
lygį ar atskaitos tašką mokantis konkrečios sąvokos, konteksto ar įgū-
džio. Nustačius atskaitos tašką, matomos ir gairės, pagal kurias matuo-
jama nuolatinė pažanga. Tuomet įvardijami metodai, kuriais bus verti-
nama, ar kiekvienas mokinys išmoko pamatinę sąvoką ar įgūdį. Svarbu,
kad vertintume ne žodinius ar mąstymo įgūdžius, o tai, ar pamatinė są-
voka buvo suprasta.

Kai kurie pagrindiniai neformalaus vertinimo tipai, naudojami
diferencijuojant ugdymo turinį:

- Mokinių stebėjimas – stebint mokinius užrašoma tinkama infor-
macija, siekiant sužinoti, kokie jie yra ir kaip mokosi.
- Pradinio lygmens rodiklis – taškas, nuo kurio mokinys turėtų
pradėti mokytis konkrečios sąvokos ar įgūdžio. Šis taškas nusta-
tomas remiantis ankstesniu mokinio mokymusi bei turinio žinio-
mis.
- Klaidų analizė – sistemingas būdas nustatyti ir analizuoti moki-
nio daromų klaidų pobūdį.
- Fiksavimas – sistemingas būdas mokiniui ir mokytojui žymėti
pradinį lygmenį ir pažangą.
- Atlikto darbo įvertinimas – užduotys, kurias atlieka mokiniai, kad
parodytų, jog supranta sąvoką, įgūdį ar elgseną.
- Aplankai (portfelio) – sistemingas būdas rinkti mokinio darbus,
taip padedant mokytojui ir mokiniui stebėti pastarojo pažangą.
- Mokinių rengiamos „konferencijos“, kurių metu mokiniai prisi-
ima atsakomybę už savo daromos pažangos vertinimą, remian-
tis mokytojo nuomone ir savęs įvertinimu. Savęs įvertinimas yra
svarbus tokio vertinimo būdo aspektas.

Pagalba specialiųjų poreikių vaikams

Centruose gyvena ir mokosi ir tie auklėtiniai, kuriems pagal miestų Pedagoginių psichologinių tarnybų (PPT) ar Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro (SPPC) įvertinimą nustatyti specialūs poreikiai ir jie mokosi pagal adaptuotas programas. Specialiųjų poreikių mokiniai dažnai turi mišrių elgesio ir emocijų, kalbos, pažinimo ir kognityvinių sutrikimų, pasitaiko ir protinio atsilikimo, fizinės negalios atvejų. Tačiau į socializacijos centrus patenka ir tie vaikai, kurie turi emocinių-elgesio sutrikimų arba sunkumų mokantis (pvz., įtariama, kad yra protinis atsilikimas), ir numanoma, kad tokie vaikai turėtų būti priskiriami specialiųjų poreikių grupei, tačiau tokios situacijos nėra iš anksto iširtos ir įvertintos PPT. Tokiais atvejais centro darbuotojai (pvz., pedagogai, soc. pedagogai) arba centruose tam sudaryta specialiojo ugdymo komisija gali atlikti preliminarų vertinimą ir pasiūlyti tokiems vaikams individualią ugdymo ir mokymo programą. Gilinantis į darbą su specialiųjų poreikių vaikais, rekomenduotini įvairūs tekstai, kaip antai: East V., Evans L. *Vienu žvilgsniu*. Vilnius, 2008; žurnalo „Specialusis ugdymas“ straipsniai, taip pat siūloma domėtis specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro tinklalapyje (<http://www.sppc.lt/index.php?505415922>) skelbiama informacija. Pravartu atkreipti dėmesį, jog svarbu konsultuotis su PPT ir SPPC specialistais, tobulinti kvalifikaciją šioje srityje specialiuose mokymuose, be to, išnaudoti centro darbuotojų komandinį darbą ir bendradarbiavimą su kitais centrais.

11.2. Mokymasis bendradarbiaujant – socialinių įgūdžių ugdymo prielaida

Mokymasis bendradarbiaujant – tai toks mokymosi modelis, kuris padeda mokiniams įgyti daugiau ir gilesnių žinių, ugdo svarbius socialinius gebėjimus, sudaro sąlygas visiems patirti sėkmę.

Mokymosi bendradarbiaujant principai:

- Lygus statusas grupėje
- Teigiama tarpusavio priklausomybė
- Bendras grupės tikslas
- Interaktyvi užduotis
- Tarpusavio bendravimas
- Individuali atsakomybė
- Refleksija

Padėti mažai grupei veiksmingai mokytis – tai padėti jos nariams suvokti darbo kartu ir konstruktyvaus bendravimo svarbą. Tai galima padaryti įtraukiant į mažos grupės patirtį toliau išvardytus penkis elementus, kurie mokymose metu padeda pašalinti su grupės darbu susijusius sunkumus.

Svarbiausieji mokymosi bendradarbiaujant elementai:

- Teigiama tarpusavio priklausomybė (visi grupės nariai, siekdami bendro tikslo, jaučiasi susiję vieni su kitais. Kad grupei pasisektų, turi pavykti kiekvienam jos nariui).
- Asmeninė atsakomybė (kiekvienas grupės narys laikomas esąs atsakingas už tai, ką išmoksta).
- Glaudi sąveika (grupės nariai būna arti vienas kito ir kalbasi. Tai jiems padeda judėti į priekį).
- Bendravimo įgūdžiai (kad grupės veikla būtų efektyvi, reikia sąveikos su žmonėmis įgūdžių, pvz., daryti ką nors paeiliui, padrausinti, išklaudyti, pasiaiškinti, padėti, tikrinti, ar supranta. Šie įgūdžiai padeda keistis informacija, spręsti, valdyti konfliktus).
- Vertinimas (grupės nariai įvertina savo bendradarbiavimo pastangas ir numato, ką tobulins).

Grupių formavimo metodai. Mažų grupių formavimo metodo taikymas sukuria geresnę atmosferą ir sąlygas intensyviau dirbti bei diskutuoti, nedrąsius žmones labiau įtraukti į darbą. Kai reikia, kad į poras patektų visiškai atsitiktiniai žmonės, pasitelkiami „burtai“. Tačiau mokytojai praktikoje taiko įvairius grupių formavimo metodus.

Norint, kad darbas grupėse būtų efektyvus, būtina parengti taisykles, kurių privalo laikytis visi grupės nariai. Tad bendravimo ir bendradarbiavimo taisyklių rengimas turi vykti pačių mokinių iniciatyva, padedant mokytojui įvadinėje darbo grupėse dalyje. Pateikiami gali mi bendradarbiavimo taisyklių rinkiniai:

14 lentelė. Bendradarbiavimo taisyklės

1 pavyzdys	2 pavyzdys
Išklaudyti vienas kitą, nenutraukti kalbančiojo Kalbėti po vieną Nenukrypti nuo temos	Grupėje visi lygūs Kalbėkite tik apie svarstomą problemą Neaptarinėkite pašalinių klausimų

Visų mintys yra svarbios Kiekvienas turime teisę nedalyvauti diskusijoje Netildyti kitaminčių Visi klausimai yra vertingi Vengti nurodymų, etikečių klajavimo	Įsiklausykite į kito nuomonę Nepertraukite kalbančiojo Nekritikuokite Gerbkite vieni kitus
---	---

Skirtingais ugdymo metodais laviname skirtingus įgūdžius. Taigi mokymo procese reikėtų taikyti kompleksinius mokymo metodus, atsižvelgiant į mokinių poreikius, gebėjimus ir turimą patirtį.

15 lentelė. Ugdymo metodų ir lavinamų įgūdžių sąsajos

Metodas	Lavinami įgūdžiai
Testai	Lavina skaitymą ir skatina nepraleisti smulkmenų
Projektai	Lavina kūrybiškumą
Dėstymas	Lavina atidaus klausymosi įgūdį
Klausimų metodas	Skatina smalsumą, parodo dalyko logiką, leidžia žinias perkelti į kitą situaciją
Aktyvaus mokymosi bendradarbiaujant metodai (durstinys, tyrinėjimo, kampų, klausinėjimo, karuselės)	Skatina diskusijas, įtikinėjimo ir darbo su kitais gebėjimus
Mokymosi technikos („akiniai“, „ledlaužiai“, lobio ieškojimas, pasakojimai grandine, kortelių istorijos)	Žadina smalsumą, stiprina mokymosi motyvaciją

Taigi mokytojai, rinkdamiesi ugdymo metodą ir ruošdamiesi jį pritaikyti savo ugdymo procese, turi pasirinktą metodą išbandyti tris kartus: mokantis, pritaikant praktikoje ir gerinant taikomo metodo pritaikymą.

Mokytojo vaidmuo mokantis bendradarbiaujant apima keturias etapus:

- Sprendimai prieš prasidedant pamokai
- Pamokos organizavimas
- Grupės darbo stebėjimas ir kontrolė bei įsiterpimas į ją
- Grupės darbo rezultato ir proceso įvertinimas

Mokymosi bendradarbiaujant metodai (remiantis B. Bennett, C. Rolheiser-Bennett, L. Stevahn, 2000):

- **Sakyk ir klausyk:** bendradarbiavimas, kai partneriai iš eilės atsakinėja į klausimus arba pasisako diskusijos tema gavę ženklą. Įvardijus diskusijos temą, pirmasis narys pradeda kalbėti, o antrasis atidžiai klausosi. Po ženklo vaidmenimis pasikeičiama: antrasis kalba, o pirmasis atidžiai klausosi. Pasikeitus vaidmenimis, antrasis turi tęsti (arba pabaigti) pirmojo mintį, prieš pradėdamas kalbėti apie kitus dalykus. Per diskusijai skirtą laiką gali būti keletą kartų keičiamasi vaidmenimis. *Sakyk ir klausyk* ypač tinka organizuojant apžvalgą, kartojimą arba tikrinant, ar kitas asmuo suprato.
- **Galvok – susirask porą – aptark:** kiekvienas mokinys atskirai apgalvoja klausimą, problemą, situaciją, siūlymą, o paskui su kitais aptaria atsakymus. Šis metodas ypač tinka tada, kai norima, kad pamokoje dalyvautų visi mokiniai.
- **Formuluok – išsakyk – išklausyk – sukurk:** grupės nariai pirmiausia kiekvienas atskirai suformuluoja atsakymą, paeiliui jį išsako ir išklauso kitų, o tada diskutuodami ir plėtodami mintis drauge sukuria naują atsakymą arba požiūrį. Ši veikla taip pat plačiai taikytina ir skatina mokinius mąstyti.
- **Apskritasis stalas:** raštu siunčiamas vienas popieriaus lapas ir pieštukas. Pavyzdžiui, vienas grupės narys užrašo mintį ir siunčia popieriaus lapą iš kairės sėdinčiam draugui. Galimas ir toks variantas, kai kiekvienas grupės narys turi skirtingos spalvos pieštuką ir rašo juo perduotame lape. Tokiu būdu aiškiai matyti, kiek kiekvienas narys įdėjo pastangų.
- **Suk rata:** kiekvienas komandos narys paeiliui ratu pasako grupei, ką sugalvojo.

- **Durstinys, ekspertų metodas:** jam būdinga tai, jog kiekvienas komandos narys tampa tam tikro nagrinėjamos temos aspektu ekspertu. Pavyzdžiui, komandai nagrinėjant temą „Japonų kultūra“, vienas jos narys galėtų būti tradicinių vertybių, kitas – valdžios struktūrų, trečias – dabartinės padėties ekspertas. Kiekvienas jų gerai susipažįsta su savo poteme, o tada moko vieni kitus. Bendradarbiaujančios grupės tikslas – visa komanda turi gerai išmokti kiekvieną pagrindinės temos aspektą. Prieš imdamiesi mokyti grupę, mokiniai iš ekspertų grupių, kurias sudaro skirtingų bendradarbiaujančių grupių atstovai, turintys nagrinėti tą pačią potemę (pvz., du skirtingų grupių mokiniai, nagrinėjantys dabartinę padėtį, čia bus partneriai), kartu aptaria savo potemę ir planuoja, kaip veiksmingai perteiks svarbią informaciją, grįžę į savo komandas. Mokymui pasibaigus bendradarbiaujančioje grupėje, įvertinama, kaip kiekvienas išmoko temą.
- **„Délioné“ su „akiniiais“:** į kai kuriuos dalykus galima pažvelgti tarsi per skirtingus akinius. Pavyzdžiui, Žalgirio mūšio analizė iš ekonomikos, politikos, visuomenės ir kitų pozicijų.
- **Klausinėjimas:** tai puikus metodas, užtikrinantis abipusį komunikavimą. Klausinėjama siekiant sužinoti, kiek ir kokių žinių turi besimokantieji; ko besimokantieji išmoko; padeda geriau pažinti besimokančiuosius; padeda besimokančiuosius įtraukti į mokymąsi.
- **Sniego kamuolys:** mokiniai savarankiškai surašo pagrindinius dalykus ir kiekvieną paaiškina, palieka vietos pataisymams; mokiniai susėda poromis ir palygina užrašus. Poros susėda po ke turis, palygina ir patobulina užrašus. Mokytojas klausia po vieną mokinį iš grupės pasakyti svarbiausią dalyką ir jį argumentuoti, paskui apibendrina ir leidžia papildyti savo užrašus.
- **Mozaika:** tai serija užduočių, kurioms reikia tarpusavio bendradarbiavimo. Mokymosi tema skaidoma. Kiekvienas pasirenka temos dalį, ją nagrinėja ir dalijasi su kitais. Grupelė diskutuoja ir rengia pranešimą didesnei grupei. Vertinamas tiek individualus, tiek grupinis darbas.
- **Bendras piešinys:** mokiniai suskirstomi į grupes, susidedančias iš trijų narių, duodama popieriaus ir spalvotų rašiklių. Tuomet kiekvienai grupei pateikiamas vis kitoks klausimas, tema,

problema ar teiginys. Kiekviena grupė kuria piešinį savo tema, kol mokytojas sustabdo ir piešiniai palei laikrodžio rodyklę perduodami kitoms grupėms, kurios turi papildyti gautą naują piešinį. Piešiniai ratu sukami tol, kol grupei grįžta pradinis jos lapas. Tada grupės aptaria ir apibendrina savo piešinį.

- **Kampai:** suteikiama galimybė išsirinkti ir įsigilinti į vieną temos aspektą; ant lapų surašomos galimos potėmės ir išdėstomos klasės kampuose (4–6 kampai); mokinys pasirenka vieną iš nagrinėjamų potemių ir eina į tam skirtą kampą; dalyviai kampe apsvarsto savo pasirinkimą, aptaria temą ir pasirošia diskusijai ar tikrinimui. Pavyzdžiui, tinklinio įgūdžiai: kamuolio padavimas, smūgis, blokavimas, kirtimas. „Kurį įgūdį labiausiai norėtumėte lavinti?“; aktualijos: skurdas, piktnaudžiavimas narkotikais, nusikalstamumas, tarša. „Jei būtum šalies vadovas, kurios problemos pirmiausia imtumėis?“
- **Grupinis tyrimas:** šis metodas tinka savarankiškesnėms ir stipresnėms grupėms, nes yra atliekamos sudėtingesnės ir įvairios mokomosios užduotys. Metodas apima tyrimo temos įvardijimą, tyrimo planavimą bei atlikimą ir galutinį pristatymo parengimą.
- **Devyniabriaunis deimantas:** mokiniams nelengva išskirti prioritetus. Šis metodas kaip tik ir padės grupei susitarti dėl to, kas, jų nuomone, yra svarbiausia. Kiekvienam dalyviui išdalijama po deimanto, susidedančio iš 9 rombu, kopiją. Tuos deimantus paprašoma užpildyti, viršutiniuose rombuose įrašant svarbiausias reikšmes, o apačioje – mažiausiai svarbias. Baigus pildyti individualiai, dirbama po du ir, palyginus bei aptarus įrašus abiejuose deimantuose, reikia priimti vieningą nuomonę. Susijungia trys poros. Šioje grupėje poros pasikeičia nuomonėmis ir priima vieningą sprendimą dėl svarbiausios ir mažiausiai svarbios reikšmės (jokiu būdu nereikalaukite, kad jie susitartų dėl visų devynių deimantų: tam gali neužtekti visos dienos). Baigus diskusijas, kiekviena grupelė išrenka atstovą savo sprendimui pareikšti, dar gali pakomentuoti, sunku ar lengva buvo priėti prie vieningos nuomonės.

Mokymosi bendradarbiaujant užduočių kūrimas. Ką užduotis turi turėti? Ji turi turėti daugiau nei vieną atsakymą arba daugiau nei vieną šaltinį į atsakymą; kelti kitus klausimus ar užduotis. Mokiniui

gali būti pasiūlomas pasirinkimas: iš daug klausimų pasirinkti, į kuriuos atsakyti; pasirinkti pristatymo būdą; klausimą suskaidyti į mažus elementus, kad būtų mokomasi neskubant. Užduotis turi suteikti galimybę keistis informacija, idėjomis, žiniomis, išmokyti pareikšti savo nuomonę, išmokyti išklausti kitą nuomonę. Kiekvieną veiklą galima paversti žaidimu, jei ją pateiksime kaip iššūkį. Svarbu, kad grupė turėtų tikslą, laukiamus rezultatus, aiškius vertinimo kriterijus, darbo pasidalijimą užduočiai atlikti ir refleksiją (grįžtamąjį ryšį).

Tiek mokytojams, tiek auklėtojams bendradarbiaujant su vaiku svarbu:

- Rodyti pagarbą, supratimą ir rūpestį.
- Pabrėžti jo stipriąsias savybes, sudaryti sąlygas patirti sėkmę.
- Padėti suprasti jo problemų priežastis.
- Paaikškinti pagalbos teikimo tikslus.
- Leisti klausti, atsakyti į visus vaiką dominančius klausimus.
- Sprendimus, kurie susiję su vaiku, priimti tik su juo pasitarus.
- Pastebėti net menkiausią pažangą ir apie ją pasakyti vaikui.
- Tikėti vaiko galimybėmis.
- Išlaikyti konfidencialumą.

Suprantama, kad kai kuriais atvejais taikyti mokymosi bendradarbiaujant metodus socializacijos centruose gali būti nelengva dėl vaikų problematiškumo, jų bendravimo įgūdžių stokos. Tačiau ir čia svarbu neapsiriboti instrukcijomis ir schemomis arba išankstiniais vertinimais ir pateiktus pavyzdžius vertinti kaip pasiūlymus. Gali būti, kad darbą grupėje keisime į darbą porose (nes grupės yra mažos), panaudosime kai kuriuos užduoties elementus, numatysime kitokias užduotis. Juk tas pats metodas, kaip ir bet kuris receptas, niekada netaikomas ir neveikia „paraidžiui“.

11.3. Aktyvaus mokymo(-si) metodai ugdymo procese

Skirtingų ugdymosi poreikių turintys mokiniai šiuolaikinėje bendrojo lavinimo mokyklos klasėje sukuria situaciją, kai mokytojui sunku klasikines didaktikos metodais organizuoti kokybišką mokymosi procesą, o pamokose tradicinėmis didaktinėmis veiklos formomis ne visada

galima tenkinti realius mokymo(-si) poreikius. Pastaruoju metu ypač akcentuojami aktyvaus mokymo(-si) metodai, kuriuos taikant iš esmės keičiasi mokinių ir mokytojų vaidmuo grupėse. **Aktyvaus mokymo(-si) metodais vadinami įvairūs grupinio darbo būdai, kuriais mokymosi dalyvis aktyviai įtraukiamas į diskusijas, svarstymus, dalijimąsi patirtimi.** Jais siekiama įtvirtinti dalyvių gautas žinias, suformuoti gebėjimus. Sąvoka „aktyvaus mokymo(-si) metodai“ – tai būdai perteikti žinias vaikui prieinama forma. Jie padeda mokytojams išdėstyti dalyko turinį taip, kad mokiniai lengvai jį įsisąmonintų. Šiuo atžvilgiu svarbu ne tik žinių suvokimo, bet ir tų žinių panaudojimo aspektas. Mokant aktyviais mokymo(-si) metodais, įgyjama ir žinių, ir gebėjimų (Garnelis, 1998).

Mokymo procese svarbu taikyti tuos aktyvaus mokymo(-si) metodus, kurie yra **orientuoti į šiuolaikinius ugdymo tikslus** (kritinio mąstymo, bendradarbiavimo, gebėjimo mokytis ugdymą) ir **formuoja pagrindines vertybines nuostatas** (rūpinimasis kitais, savigarba ir pagarba kitiems, atsakomybė, atvirumas kaitai).

Šiuolaikiniai ugdymo metodai gali būti sėkmingai pritaikomi ir vaikų socializacijos centruose, mokant asocialaus elgesio paauglius, stokojančius motyvacijos ir socialinių įgūdžių. Neretai emocinių arba elgesio sutrikimų turinčius moksleivius reikia specialiai mokyti ir socialinių įgūdžių. Kaip valdyti savo jausmus ir elgesį, kaip sugyventi su kitais žmonėmis – tai esminiai programos punktai daugeliui emocinių arba elgesio sutrikimų turinčių moksleivių. Negalima tikėtis, kad jie šiuos įgūdžius įgis be specialaus mokymo, nes aišku, jog natūrali socializacija neįvyko. Mokytojas, remdamasis aktyvaus mokymo(-si) metodais, gali palengvinti specialiųjų poreikių turinčių mokinių ugdymą(-si). Siekiant, kad specialiųjų poreikių vaikų integracija būtų sėkminga, labai didelę reikšmę turi pedagogų gebėjimas taikyti naujus mokymo metodus.

Mokiniai geriausiai išmoksta veikdami, t. y. kai jie yra aktyvūs. Efektyviausi mokymosi metodai yra tie, kurie skatina aktyvumą, t. y. kai diskutuojama, aptariama mokomoji medžiaga su kitais, praktiškai išbandoma ir kai mokomi kiti. Gerai žinoma, kad mokyti kitus – geriausias būdas išmokti pačiam. Kai mokomasi aktyviai veikiant, patiems keliant klausimus, gilinant supratimą ir sąmoningumą, nauji dalykai ne tik lengviau suvokiami, bet ir greičiau pritaikomi praktiškai.

Aktyvaus mokymo(-si) metodų pavyzdžiai

„**Minčių lietus**“. Šis metodas parankus mokinių mąstymo įgūdžiams ugdyti, naujoms idėjoms generuoti. Mokytojas, pateikęs klausimą ar pasiūlęs temą, paragina mokinius išvardyti kuo daugiau galimų atsakymų į pateiktą klausimą ar pareikšti kuo daugiau minčių pasiūlyta tema. Svarbu, kad mokytojas ar jo paskirtas mokinys kilusias mintis surašytų lentoje ar dideliame popieriaus lape. Sakant idėjas, reikia susilaikyti nuo vertinimų. Svarbu, kad mokiniai būtų konstruktyvūs: ne kritikuotų, o rekomenduotų, nenukryptų nuo temos, kalbėtų po vieną, aktyviai klausytųsi vieni kitų. Jeigu mokiniai siūlo nerealius problemų sprendimo būdus, mokytojui pravartu būtų surengti diskusiją pateiktų idėjų realumo tema.

„**Minčių lietus**“ (**proto mankšta**) **poromis**. Šio metodo esmė yra ta, kad du mokiniai tarpusavyje vardija, ką žino arba tariasi žinantys tam tikra tema (galima kelti ir klausimus). Tokiai veiklai pamokoje paprastai skiriama apie penkias minutes. Metodas ypač naudingas mokiniams, nelinkusiems skelbti savo minčių didelei grupei. Įpratus dalytis mintimis su partneriu, įgyjama pasitikėjimo kalbėti ir didesnei auditorijai. Šio metodo pranašumas yra tas, kad bendraujant poromis vienu metu gali kalbėti gerokai daugiau mokinių, nei diskutuojant visai klasei (grupei).

„**Blyksnis**“. Šis metodas gali būti taikomas siekiant išsiaiškinti mokinių lūkesčius, mokymosi problemas, pomėgius, įgūdžius ir kt. Jo principas yra toks: kiekvienas mokinys pasako savo nuomonę nagrinėjamu klausimu, tačiau jam leidžiama kalbėti ne ilgiau kaip pusę minutės. Pageidautina kalbėtis susėdus ratu. Galima naudoti „prakalbinimo“ kamuoliuką ar kokį kitą daiktą, kuris metamas pokalbį pratęsti turinčiam mokiniui. Tas, kuris nenori pareikšti savo nuomonės, perduoda teisę kalbėti kitam. Jeigu kalbėtojas viršija numatytą laiko limitą, mokytojas ir grupė turi teisę nuspręsti, ar nutraukti pokalbį, ar ne. Tarp atskirų pasisakymų diskutuoti neleidžiama.

„**Norų – nenorų**“ **metodas**. Ugdant gyvenimo įgūdžius labai svarbu, kad temos, apie kurias bus kalbama pamokose, būtų įdomios ne tik mokytojui, bet ir mokiniams. Jeigu mokytojas mato, kad „Minčių lietaus“, „Blyksnio“ ar kitais metodais jam nepavyko išsiaiškinti mokinių lūkesčių, kad mokiniai vangiai dalyvauja pokalbiuose, diskusijose, jis gali pasinaudoti „Norų – nenorų“ metodu. Kiekvieno mokinio

paprašoma parašyti, kokiomis temomis jis norėtų kalbėti ir kokių užsiėmimų formų pageidautų, bei kuo konkrečiau nurodyti, kokių temų jis nenorėtų liesti. Baigę individualiai formuluoti savo norus ir nenorus, mokiniai suskirstomi grupelėmis, ir dabar jau bendrai (raštu) formuluoja savo norus ir nenorus. Vėliau kiekviena grupelė išrenka po vieną atstovą, kuris visą klasę (grupę) supažindina su kolektyviniais grupelės pageidavimais.

Išklausius visų grupelių atstovus, galima aptarti bendras temas ir norus, galinčius sudaryti bendro darbo pagrindą. Jeigu buvo pareikšta tokių pageidavimų, kurių mokytojas negalės patenkinti, būtina kartu aptarti, kaip tuos norus galima įgyvendinti, pavyzdžiui, pasikviesti specialistą, surengti ekskursiją ar pan.

„**Burbulų dialogas**“, arba sakinių pabaigimo, metodas – tai veikla, padedanti atskleisti mokinių suvokimą ir nuostatas vienu ar kitu klausimu. „Burbulų dialogas“ ypač tinka aptariant emocinės sveikatos stiprinimo temas, kalbant apie įsitikinimus ir jausmus. Mokiniais padalijamos nebaigtų sakinių, užrašytų burbuluose, kopijos, šiuos sakinius jie turės pabaigti. „Burbulų dialogui“ geriausiai tinka prieštaringi teiginiai, kad mokinių nuomonės skirtųsi. Pavyzdžiui, modeliuojama situacija, kurioje vienas mokinys yra nepatenkintas savimi, savo gyvenimu, o kitas jam mėgina įrodyti, kad toks įsitikinimas nepagrįstas. Mokiniai turi pabaigti sakinius burbuluose, įrašydami tai, ką, jų nuomone, tie žmonės galėtų kalbėti. Jei nepakaktų vietos burbuluose, galima rašyti šalia jų. Pirmiausia mokiniai dirba individualiai, kad išryškėtų nuomonių įvairovė ir kiekvienas būtų išgirstas bei išklaustas. Vėliau galima dirbti grupelėmis (po 3–5 mokinius) – tuomet burbuluose įrašyti teiginiai jau bus kolektyvinio darbo rezultatas. Galiausiai aptariami atskirų grupių darbai. Šiai veiklai galima skirti apie 30 minučių.

Interviu. Mokiniai pateikia iš anksto parengtus klausimus savo klasės draugams arba kitiems pasirinktiems asmenims. Interviu tikslas – išsiaiškinti konkrečią nuomonę ar informaciją. Jeigu imamas ne vienas interviu, susidaro galimybė ne tik išsiaiškinti respondentų suvokimą ar žinias rūpimu klausimu, bet ir atlikti nuomonių analizę, sintezę bei vertinimą. Pasitelkę šį metodą mokytojas gali sužinoti, kokias temas mokiniai norėtų plačiau gvildinti, kokiomis temomis jie iš viso neturi informacijos ir pan. Interviu metodą galima taikyti ir norint patikrinti, kaip mokiniai atliko namų darbus. Tokiu atveju jiems pasiūloma interviu būdu paklausinėti vienam kitą. Siūlydamas klausinėti vyresnių

žmonių apie mitybos ir sveikos gyvensenos įpročius, mokytojas tikisi, kad interviu bus naudingas naujų žinių šaltinis. Pamokos pabaigoje taikomas interviu metodas gali suteikti mokytojui informacijos apie pamokos temos aktualumą ir informatyvumą.

Stebėjimo metodas. Mokytojas gali skirti stebėtojus, kurie, stebėdami ir fiksuodami stebėjimų lape grupelių darbą, turėtų atkreipti dėmesį į nežodinio bendravimo, bendravimo modelio ir sprendimų priėmimo ypatumus.

Nurodymai stebėtojams. Įvertinant nežodinį mokinių bendravimą, būtina atkreipti dėmesį į grupės sudėtį (ar joje yra lyderių, ar ši situacija keičiasi); į kūno padėtį (kaip mokiniai sėdi: pasilenkę, išsitiesę, sukryžiuavę rankas, rankas iškėlę virš galvos, atsukę nugaras); į judesius (ar sėdi ramiai, ar vaikšto, nenustygsta vietoje); į akis (kas į ką žiūri, kas stengiasi nežiūrėti į kitus); į būdus dėmesiui atkreipti; paramos išraišką; individualizmo apraiškas (ar grupėje esama žmonių, kurie norėtų užduotį atlikti vieni, be grupės pagalbos).

Norėdamas išsiaiškinti bendravimo modelio ypatumus, stebėtojas turi įvertinti bendrą grupelės veiklą: kurie mokiniai kalba daug, kurie mažai, o kurie apskritai tyli; ar jie dirba poromis; kas su kuo kalba; ar klauso vieni kitų; ar pastebima kokių nors kalbėjimo pokyčių (gal daug kalbėjusieji tampa ramesni ar ramesnieji guviau įsitraukia į diskusiją); kaip elgiamasi su pasyviaisiais (ar jie ignoruojami, ar stengiamasi ir juos įtraukti į pokalbį).

Vertindamas sprendimų priėmimo grupelėje specifiką, stebėtojas turi atkreipti dėmesį į šiuos ypatumus: kas siūlo sprendimus (ar vienas kuris nors mokinys, ar grupelės branduolys, aktyviausiai dalyvavęs diskusijoje); ar į visus pasiūlymus ir sprendimus kreipiamas dėmesys; ar priimant sprendimus atsižvelgiama į visų nuomonę; ar priėmus sprendimą pastebimas grupelės skilimas (jei taip, tai kokie santykiai klostosi tarp nugalėtojų ir nugalėtųjų).

Rašymas. Šio metodo pranašumai leidžia veiksmingiau mokyti bet kurios temos. Mokiniai lengviau išmoksta, kai prieš pradėdami tyrinėjimus apmąsto, ką žino ir ką norėtų sužinoti tam tikra tema. Per teikiant mintis rašytine forma, pirmiausia tenka pamąstyti, ką ir kaip parašyti: mokiniai įpranta labiau vertinti savo mintis, ne taip lengvai pasiduoda kitos nuomonės spaudimui.

Laisvasis rašymas. Mokinių paprašoma be perstojo penkias minutes rašyti viską, kas ateina į galvą, mąstant nurodytąja tema.

Praėjus skirtam laikui, duodama dar viena minutė užbaigti pradėtą mintį, o paskui tai, kas spėta užrašyti, perskaitoma partneriui.

Vėliau atskiros poros kviečiamos pasidalyti kilusiomis idėjomis su visa klase (grupe) arba mokinių paprašoma pabraukti labiausiai abejotinas mintis ir atkreipti dėmesį, ar diskutuojant (skaitant tekstą) tos abejonės išsisklaidys.

Penkių minučių esė. Šis metodas tinka pačioje pamokos pabaigoje, siekiant padėti mokiniams baigti mąstyti nagrinėjama tema, o mokytojams įvertinti klasės pasiekimų lygį. Per penkių minučių esė mokiniai turi atlikti dvi užduotis: parašyti vieną dalyką, kuri jį sužinojo iš šios temos, ir vieną klausimą, kuris jiems dar liko neaiškus. Surinkęs sąsiuvinius, mokytojas pagal mokinių esė gali planuoti kitos pamokos darbą, atkreipdamas dėmesį į tuos dalykus, kurie daugeliui mokinių dar liko neaiškūs.

„Trijų žingsnių“ interviu. Suskirsčius mokinius grupelėmis po tris, skiriama užduotis paeiliui klausti ir atsakyti į klausimus. Pirmiausia A mokinys klausinėja B mokinį. Tuo metu C mokinys svarbiausias mintis užrašo popieriaus lape. Paskui B mokinys pateikia klausimų C mokiniui. Dabar jau A mokinys užrašo jų mintis tame pačiame popieriaus lape. Galiausiai C mokinys imasi klausinėti A mokinį, o B mokinys užrašo jų dialogą. Tai puikus metodas, siekiant visus mokinius įtraukti į aktyvią veiklą: mokiniai turi atidžiai klausytis, kad neiškreipdami informacijos surašytų mintis, ir susikaupti, kad pateiktą klausimą draugui ar patys galėtų atsakyti.

Diskusijų metodai. Turininga ir dinamiška diskusija labai lengvai gali virsti mokytojo monologu. Kad šitaip neatsitiktų, mokytojui reikėtų pasirinkti kritiško padėjėjo vaidmenį.

Apskritai geriausias yra toks diskutavimas, kai mokinių smalsumas kreipiamas kryptingai. Taigi mokytojui tenka kritiškai vertinančio padėjėjo vaidmuo. J. T. Dillon (1988) rekomenduoja keturis žingsnius (ar metodus), kurių mokytojas turėtų imtis, siekdamas įtraukti mokinius į tokias diskusijas:

1. **T e i g i m a s.** Tai būdas parodyti savo reakciją, supratimą ar poreikį išsiaiškinti tai, kas ką tik buvo pasakyta. Paprastai teigimas nereikalauja tokio tikslaus atsakymo kaip klausimas ir inspiruoja laisvesnę reakciją. Galima pasakyti: „Jei aš teisingai supratau, tavo manymu, sveikas gyvenimo būdas – tai... „ arba „Palauk, palauk, tavo supratimu, nėra nieko smerktino, jei viešose vietose rūkoma, o štai Andrius ką tik sakė,

kad jam nemalonu, kai su juo kalbasi prisirūkęs...“. Arba „Ką gi – teks pasirinkti, į kokią kavinę eiti: į tokią, kurioje leidžiama rūkyti, ar į tokią, kurioje rūkyti uždrausta.“

2. **Klausi mai.** Savo pačių iškeltus klausimus mokiniai aptars kur kas entuziastingiau, nei pateiktus mokytojo. Štai kaip būtų galima juos paskatinti: „Kas iš to, kas pateikta tekste, vis tiek neaišku?“, „Kam pritariate, o su kuo nesutinkate?“, „Kas dar liko neaptarta?“

3. **Ženkla i.** Mokytojo komentarai neretai būna pernelyg su-reikšminami. Kur kas geriau, jei diskusiją jis palaikys ne žodžiais, o tam tikrais gestais ar ženklais. Nustebusi mokytojo veido išraiška gali paskatinti mokinį pagrįsti savo nuomonę. Iškeltos tarsi svarstyklės rankos paragins mokinius pasirinkti, ar jie pritaria vienam teiginiui, ar kitam. Draugiškas žvilgsnis padrąsins mokinį parinkti tinkamus žodžius savo idėjai apibūdinti.

4. **Tyla.** Pateikę klausimą, skirkite laiko atsakymui. Trijų, keturių ar penkių sekundžių pauzė bus puikus stimulus nutraukti tylą.

Apskritasis stalis. Šio metodo esmė yra ta, kad mokiniai pa-eiliui apibendrina tai, kas buvo nagrinėta pamokoje. Jei laiko nedaug, užduotis atliekama žodžiu. Tačiau daug veiksmingesnis šis metodas yra tuomet, kai suskirsčius mokinius mažomis grupelėmis paprašoma, kad kiekvienas grupės narys įrašytų apibendrinamąją mintį. Mokytojui tai suteikia galimybę kontroliuoti, ar visi mokiniai gerai suvokė nagrinėjamąją medžiagą.

Kriterijai, padedantys teisingai parinkti metodus. Me-todai turi sudaryti sąlygas atsipalaiduoti ir judėti. Vaikų socializacijos centruose besimokantiems paaugliams nelengva 45 minutes koncentruotai klausyti ir mokyti. Pamatuota kaita tarp įtampos ir atsipalaidavimo bei judėjimo ir ramybės skatina koncentraciją, gerina rezultatus bei savijautą. Tuo tarpu atmosfera, kai vienas dalyvis bendrauja su va-dovu, o visi kiti pasmerkti nieko neveikti arba vien tik klausyti, provo-kuoja nuobodulį ir trukdžius. Metodai turi aktyvinti dalyvių jau turimas žinias bei stiprybes ir padaryti jas naudingas grupei.

Taikomi metodai neturi parodyti nė vieno dalyvio spragų ži-niose, įgūdžiuose. Jeigu dalyvis pateks į situaciją, kurioje akivaizdžiai bus parodyta, kad jis neturi būtinų žinių, tai ši nesėkmė ne tik neigia-mai paveiks asmens savigarbą, bet pakenks ir jo socialiniam statusui. Mokymosi situacija dėl to bus neigiama ir atsiras užburtas ratas, kurį

sudarys mokymasis, stresas, mąstymo blokados ir nesėkmė. Kai metodų pagalba į mokymąsi aktyviai įtraukiama daug dalyvių, sudaromos sąlygos keistis nuomonėmis grupėje, kiekvienas gali parodyti savo turimas žinias, kai kuo jas papildyti ir praplėsti, atsiranda galimybė kurti atpalaiduojančią, motyvuojančią ir be baimės atmosferą. Metodai turi gerinti atmosferą grupėje. Teigiamas socialinis bendravimas yra viena iš sėkmingo mokymo(-si) prielaidų, nes socialinis klimatas yra lemiamas veiksnys, kuris veikia pasirengimą mokytis, darbo stilių ir mokymosi rezultatus.

11.4. Projektų metodo taikymas ugdymo procese

Pedagogikoje projektinis darbas traktuojamas kaip į procesą, į aktyvią veiklą orientuota visuomeninė ir kolegiali grupės darbo, mokymosi ir studijų forma. Šis metodas leidžia atsižvelgti į skirtingą moksleivių mokymosi aktyvumą, gebėjimus bei interesus. Mažiau dėmesio skiriama tradiciniam vadovėliui, labiau naudojami kiti įvairūs informacijos šaltiniai.

Projektų metodas leidžia mokytojams atsižvelgti į kiekvieno vaiko būdą, gebėjimus, poreikius, galimybes. To siekiama sudarant projektines grupes, formuluojant veiklos užduotis, sudarant galimybę vaikui pasirinkti tą veiklos pobūdį, kuris duos jam naudingiausios patirties.

Vaikų socializacijos centrai yra bendruomenės gyvenimo forma. Bendruomenei rūpintys socialiniai, doroviniai, visuomeniniai ir bendruomeniniai elementai turi būti įgyjami ne kaip žinios, o per gyvenimo patirtį. Dirbant projektų metodu, siekiama kuo glaudesnio ryšio su realybe, su tikru gyvenimu, su bendruomenės ir visuomenės rūpesčiais. Todėl pageidautina, kad mokymo procesas vyktų ne tik klasėje, bet ir įvairioje aplinkoje, įtraukiant į ugdymą įvairių specialybių ekspertus, aktyviai dalyvaujant bendruomenei. Tai didina ir moksleivių mokymosi motyvaciją, susidomėjimą mokymosi procesu.

Projektų metodo principai, privalumai, elementai. Svarbiausieji projektų metodo principai, kurie esmingai atskiria šį metodą nuo kitų, yra šie:

- orientuotas į problemą;
- vadovaujamas ir vykdomas pačių besimokančiųjų;
- rezultatai pristatomi viešai.

Bet koks projektas neturės pasisekimo, jeigu jo problematika nebus svarbi pačiam mokiniui.

Projektų metodo elementai ugdymo procese:

- žaislingumas;
- idėjų generavimas;
- ryšiai su visuomene;
- bendruomeniškumas;
- tolerancija;
- kolegialumas;
- saviugda;
- įkvėpimas;
- dinamiškumas;
- kaita;
- plėtotė;
- darbingumas;
- motyvacija;
- išteklių ieškojimas;
- idėjų bankas;
- empatija;
- saviraiška.

Projektinio darbo išeities taškas – problema. Svarbiausia vieta čia tenka konkrečioms problemoms, tik paskui pasitelkiamos teorinės žinios, kurios galėtų padėti tą problemą spręsti. Teorinių žinių informacijos ieškoma tuomet, kai kyla poreikis išsiaiškinti kokį klausimą ar problemą, būtent tuo metu sprendžiamą ar aktualią. Mokiniai patys jaučia paskatą plėsti turimas žinias. Skirtingi mokymo dalykai tampa tarsi įrankiai problemoms spręsti. Norint išspręsti problemą, būtina pabuvo-ti tose sąlygose, kuriose ta problema iškilo. Tokiu atveju projekto dalyvis realiai suvoks visumą, įgis gebėjimą pažinti ir pajauti aplinką, o pri-reikus pasirinkti tinkamus veiksmus. Projekto darbe susidūrus su įvai-riomis problemomis, sunkumais ir užduotimis, mokomasi juos spręsti, savarankiškai mąstyti, analizuoti. Ši veikla susijusi su greitu sprendimu, tam tikro dalyko ar atsakymo ieškojimu, aktyviu informacijos perdirbi-mu ir manipuliavimu, bendradarbiavimu, savęs kontroliavimu bei įvai-rių veiksmų analize.

Svarbiausia, kad patys mokiniai keltų ir formuluotų problemas. Keliami klausimai turi būti jiems įdomūs ir svarbūs, mokiniai turi jaus-tis proceso dalimi. Net jei problema keliami vieno mokomojo dalyko, tam tikros temos, ji turi būti iš realaus gyvenimo, natūrali. Tad projekti-niame darbe vadovaujantį vaidmenį atlieka ne mokytojas, o besimokan-tieji. Projekto tikslas ne perduoti protingesnių ir labiau patyrusių mo-kytojų žinias mokiniams, kuriems jų trūksta, o priešingai – pažinti kokį

nors pasirinktą tikrovės reiškinį, kartu ir save. Visi sprendimai turi būti priimami drauge. Taigi projektų metodas skatina besimokančiųjų iniciatyvumą, aktyvų dalyvavimą visuose mokymo ir mokymosi etapuose, savarankiškai įgyjant žinių, įvaldant reikiamus mokėjimus ir įgūdžius, tyrinėjant, savarankiškai „atrandant“ mokslo ir gyvenimo tiesas. Be abejo, toks mokymosi būdas padeda individui orientuotis sudėtinguose socialiniuose santykiuose, moko sėkmingai dirbti su kitais žmonėmis, suprasti ir gerbti jų interesus. Projektų metodas sudaro sąlygas bendravimui ir bendradarbiavimui. Grupinė veikla žadina socialinę vaizduotę, skatina ieškoti naujų idėjų sprendžiant iškilusias problemas. Kita vertus, lavina tokias svarbias asmens savybes bei gebėjimus, kaip komunikabilumas, tolerancija, savarankiškumas, savikritiškumas, pasitikėjimas ir kt. Mokiniai mokosi kelti problemas, jas identifikuoti, ieškoti atsakymų. Mokymasis yra veikla, kurios metu mokomasi ne tik specifinių žinių, profesijos, bet ir socialinių gebėjimų. Todėl projektai dažniausiai atliekami su mažomis 3 – 5 žmonių grupelėmis.

Projektai gali būti vykdomi pačiais įvairiausiais būdais, tačiau išskiriami pagrindiniai, tipiški raidos etapai:

1. Planavimas.
2. Įgyvendinimas.
3. Atsiskaitymas.

Kiekvieną etapą galima padalyti į žingsnius, kuriuos mokytojas su mokiniais turi nueiti.

16 lentelė. Projekto etapų ir žingsnių sąsajos

Projekto etapas	Projekto etapo žingsniai
Planavimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Įvadas 2. Temos pasirinkimas 3. Grupelių sudarymas 4. Problemų formulavimas 5. Darbo pasiskirstymas
Įgyvendinimas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Plano vykdymas
Atsiskaitymas	<ol style="list-style-type: none"> 1. Gautų rezultatų pristatymas 2. Vertinimo galimybės 3. Tolesnė veikla

17 lentelė. Besimokančiųjų ir mokytojo vaidmuo vykdant projektą

Projekto darbo etapai	Tipinės besimokančiųjų problemos	Tipiniai mokytojo uždaviniai
Įvadas	Netikrumas Nežinomybė Nesaugus socialinis klimatas	Supažindinti besimokančiuosius tarpusavyje. Supažindinti besimokančiuosius su projekto darbu. Sudominti besimokančiuosius projekto darbu. Padrašinti besimokančiuosius ir jiems padėti. Pasiūlyti besimokantiems idėjų, padėti surasti įdomesnių problemų ir jas pagrįsti. Nustatyti projekto ribas („rėmus“), t.y. kiek laiko ir kitų išteklių galima tam skirti.
Temos parinkimas	Besimokantieji turi pasirinkti jiems patinkančią, realią, objektyvią problemą.	Padėti besimokantiems pasirinkti temas. Padėti išsiaiškinti rūpimus dalykus.
Grupių sudarymas	Situacijos aiškinimasis: Koks mano vaidmuo, palyginti su kitais besimokančiais? Kur mano vieta? Ko iš manęs tikimasi? Kiek jėgų esu nusiteikęs aukoti šiai grupei? Kokios bus sąlygos ir galimybės įgyvendinti savo	Padėti besimokantiems formuoti grupes pagal jų norus ir pomėgius. Tam tikslui galima pasiūlyti besimokantiems parašyti 2–3 temas, kurias jie norėtų pasirinkti, ar pažymėti jas jau sudarytame temų sąrašė. Pagal tai galima būtų formuoti atitinkamas besimokančiųjų grupes. Padėti išvengti konfliktų. Padėti išspręsti grupėse kilusius konfliktus. (Grupėje visada būna vienas dominuojantis besimokantysis. Jei jų bus daugiau, tuomet gali kilti konfliktas.)

	siūlymus, koks elgesys bus laikomas priimtiniu?	
Problemų formulavimas	<p>Ieškojimas vietos vienas kito atžvilgiu: Kas kontroliuos? Kas darys įtaką? Kas imsis iniciatyvos? Galima kova grupėse dėl valdžios ir įtakos. Galimi nesutarimai diskusijų metu. Besimokantieji turės galimybę sužinoti, kas vyksta realiame gyvenime. Darbo tikslo aptarimas ir nustatymas.</p>	<p>Padėti spręsti rūpimus klausimus, išvengti konfliktų ir nesutarimų. Padėti grupei išsirinkti tikslą, išvengiant paviršutiniško suvokimo. Susiaurinti besimokančiųjų siūlomus tikslus ir padėti parinkti realesnius.</p>
Mokinių darbo planavimas	<p>Apgalvoti ir sudaryti darbo eigos planą. Pasiskirstyti darbus. Išsiaiškinti: Santykius grupėje. Kiekvieno nario elgseną. Veiklos motyvus ir poreikius.</p>	<p>Užtikrinti kiekvienos grupės darbo plano sudarymą. Prižiūrėti, kad sudaryti grupių planai būtų tikroviški, įgyvendinami. Padėti išvengti kylančių nepasitenkinimų, konfliktų.</p>
Plano vykdymas	<p>Nesklandumai, susiję su informacijos, žinių ieškojimu. Įvairių problemų, kylančių grupėse, sprendimas.</p>	<p>Sudaryti grupei galimybę aptarti susidariusias problemas ir padėti jas spręsti. (Problema, jei ne visi dirba ar laiku neatlieka skirtos užduoties.) Stebėti, kad besimokantieji nenukryptų nuo pasirinktos problemos. Padėti grupei spręsti vidinius nesutarimus.</p>

		Konsultuoti ir padėti renkant medžiagą bei kviečiant bendradarbiauti ką nors iš šalies.
Atsiskaitymas. Gautų rezultatų (galutinio produkto) pristatymas	Gautų rezultatų įvertinimas: kas planuota ir kas padaryta. Dėti pastangas, kad laiku būtų paruoštas galutinis produktas. Nuspręsti, kaip pateikti galutinį produktą.	Padėti besimokantiesiems įveikti praktines problemas. Nuraminti ir patarti. Padėti gautus rezultatus teorizuoti, apibrėžti sąvokas, paruošti rezultatus pateikimui.
Įvertinimas	Įvertinti kiekvieną savo grupės narį. Aptarti ir pateikti bendrą grupės įvertinimą kiekvienam jos nariui.	Padėti grupei susikurti realius lūkesčius.

Šaltinis: M. Teresevičienė, M. Barkauskaitė, A. Rauckienė, R. Pocevičienė, 2006.

Taigi projekte svarbiausias dalykas yra tas, kad visuomet analizuojamos/projektuojamos dominančios temos, kurios yra įprasminamos, problema sprendžiama aktyvia kūrybiška veikla, daug reikšmės teikiant pačiam komandiniam darbo procesui. Projektas nėra užduotis, teikiama atlikti visiems vienodai. Projekto idėja – stimulus veikti, paliekant kūrybos ir pasirinkimo laisvę. Tai mokytojo, auklėtojo inspiruota veikla, kurioje glūdi vaikui nematomi, tačiau mokytojo gerai apgalvoti mokomieji ir ugdomieji tikslai. Ši veikla turėtų padėti sudaryti ir įtvirtinti planuojamus mokėjimus ir įgūdžius.

Planuojant projektą pedagogui reikia apmąstyti jo sąsajas su pamokomis, dalykų ryšius, individualių ir kolektyvinių savarankiškų darbų specifika. Moksleiviams turi būti aiški projekto tema, tarpinės užduotys, pagrindinės idėjos ir problemos, klausimai. Jie turi gauti konkrečias instrukcijas, susipažinti su darbo eigos planais (schemomis) ir kita būtina informacija. Projektas nėra naujovė mokykloje, nes dažnai mėginama atlikti tam tikrą kolektyvinio pobūdžio darbą. Tačiau gana

retai ši veikla integruojama su kitais mokomaisiais dalykais, retai taikomos kalbos, matematikos, pasaulio pažinimo žinios ir įvairūs įgūdžiai.

Projektų skirstymas yra įvairus. Dažniausiai projektai yra skirstomi pagal trukmę, apimtį, paskirtį ir t.t. Pagal trukmę projektus galima skirstyti į trumpalaikius ir ilgalaikius. **Trumpalaikiai projektai** – kai dirbama visą pamoką ar visą dieną ir užduotys atliekamos per pamokas. Dažniausiai aptariama nedidelė mokymo programoje nurodyta tema, problema. Juose dalyvauja visi moksleiviai. Dirbama pagal mokytojo, auklėtojo scenarijų ir jo pasiūlytą darbo metodiką. Darbo rezultatas – vientisas kūrinys, išreiškiantis bendrą idėją. **Ilgalaikiai projektai** – kai dirbama visą savaitę, mėnesį, trimestrą ar metus. Šių projektų veikloje dalyvauti neprivaloma. Jų užduotys atliekamos dažniausiai po pamokų ir dirba nedidelė grupė, dažnai specialiai suformuota konkrečiam projektui. Darbo scenarijų sudaro patys moksleiviai. Jie pasirenka ir darbo metodiką. Paprastai tokie projektai sprendžia įvairesnes problemas, sudėtingesnius, nei numatyta mokymo programose, uždavinius. Rezultatas – individualus projektas arba individualių darbų rinkinys, suvienytas bendros temos ir idėjų.

Teminiai projektai – tai tokie projektai, kurie trunka tiek, kiek to reikia konkrečiai mokymo temai ar temų grupei išnagrinėti. Šie projektai gali trukti nuo dviejų iki keliolikos ar keliasdešimt pamokų, gali apimti popamokinę veiklą. Tokiuose projektuose dažniausiai dalyvauja nuolatinės projekcinės grupės arba konkrečiam projektui suformuotos grupės.

Edukaciniai projektai gali būti kuo įvairiausi. Jie gali apimti visus dalykus. Gali būti meninio, pilietinio, kraštotyrinio, ekologinio ugdymo projektai, be to, galimi projektai mokant matematikos, istorijos, geografijos, kalbų ir kitų dalykų. Svarbiausia, kad projektų metodas leidžia sėkmingai integruoti visų šių dalykų mokymąsi.

Darbas projektų metodu padeda kurti ir formuoti bendrąją mokyklos bei mokymosi kultūrą, kadangi projekcinė veikla, projektų pristatymai, bendruomenės įtraukimas į ugdomąjį darbą praturtina socializacijos centrų kasdienybę, ugdymo procesą daro reikšmingą ne tik jo dalyviams, bet ir visai centrų bendruomenei.

11.5. Interaktyvaus dalykų mokymo pavyzdžiai

Interaktyvus dalykų mokymas ir aktyvūs metodai, taikomi per pamokas ir popamokinėje veikloje, vis labiau pedagogų ir ekspertų pripažįstami kaip veiksmingi irankiai moksleivių ugdymo ir mokymo procese. Tai yra galimybė ne tik įdomiai ir patraukliai pateikti dalykų turinį ir per tai formuoti specialias dalykines kompetencijas (įsisavinti atskirų dalykų žinias, lavinti specialius gebėjimus), bet ir ugdyti moksleivių bendravimo įgūdžius grupėje, vertybes. Mokytojui tai gali būti tam tikras „tiltas“ lengviau priartėti prie mokinio, kurti su juo santykį. Kaip rodo patirtis, itin pasiteisina tokie metodai ir užduotys, kuriuos moksleiviai gali praktiškai patirti, apčiuopti, suskaičiuoti, išmatuoti, atrasti sąsajas su tikrove, su kasdieniu gyvenimu (asmeninio biudžeto skaičiavimas, patalpų ar aplinkos matavimai, skaičiavimai, kiek dažų reikia kambariui išdažyti, landšafto tyrimas, galerijos kūrimas, glazūravimo procesas, rūbų kūrimas ir demonstravimas ir pan.). Tokiose užduotyse gali jungtis ir perspinti keli dėstomi dalykai.

Be abejonės, ne visada lengva derinti šiuos metodus su klasės drausme, tokie „eksperimentai“ išties gali įnešti chaoso, netikėtų moksleivių reakcijų, o kai kuriais atvejais mokytojas rizikuoja net paleisti kontrolę iš rankų (pvz., kai skiriamos savarankiškos užduotys porose arba grupelėse). Iš pedagogo tai pareikalaus ne tik kūrybiškumo, bet ir lankstumo, atvirumo priimti tai, kas nenumatyto gali įvykti. Pagaliau ir organizuojant darbą pamokų metu svarbu atrasti pusiausvyrą tarp mokymo metodų ir turinio, kad pastarasis nenukentėtų. Tačiau čia vėl greičiausiai nepateiksime teisingos instrukcijos, tik viena aišku, kad, kaip ir kitose situacijose, svarbu pasitikėti, nebijoti rizikuoti ir mokytis iš proceso. Bet kuriuo atveju toks „nestandartinis“ buvimas su auklėtiniais gali labai praturtinti pedagogo darbą ir patirtį.

Apie aktyvaus ir kūrybiško mokymo bei ugdymo patirtis veikiausiai būtų galima parašyti atskirą vadovėlį. Įsitikinome, kad socializacijos centruose yra nemažai kūrybiškai dirbančių pedagogų, tačiau visų patirčių neįmanoma aprašyti, juolab atskleisti jų išsamų turinį. Atrinkome keletą interaktyvaus mokymo gerosios praktikos pavyzdžių, tikėdamiesi, kad jie bus akstinas ieškoti naujų idėjų ir kūrybos dirbant su socializacijos centrų auklėtiniais, pasidomėti apie jų įgyvendinimą tuose centruose. Dėkojame pedagogams, kurie sutiko pasidalyti savo patirtimis ir medžiaga, kuri čia apibendrintai pateikiama.

Vilniaus vaikų socializacijos centro projektas „Viduramžiai“

Ar socializacijos centras gali virsti viduramžių miestu? Pasirodo, taip. Vilniaus vaikų socializacijos centre mokiniai drauge su mokytojais nusprendė mokyklą paversti viduramžių miestu. Taip gimė projektas „Viduramžiai“.

Projekto tikslas – supažindinti mokinius su paslaptingu viduramžių miestu, jo tradicijomis ir kultūra. Projekto įkvėpėjos ir režisierės: lietuvių kalbos mokytoja Ž.Čuivdienė, anglų kalbos mokytoja J. Gričienė, dailės – technologijų mokytoja V. Abromaitienė.

Dalyviai projektui rengėsi iš anksto. Su technologijų mokytoja V. Abromaitiene mokinės gilinasi į viduramžių drabužių siuvimo bei dekoravimo paslaptis. Užsiėmimų metu pagal parengtus kostiumų eskizus su mokytojos pagalba moksleivės siūdinosi istorinius drabužius. Su J. Gričiene mokiniai gilinasi į viduramžių miesto architektūros subtilybes. Moksleiviai pagal viduramžių miesto planus suprojektavo ir pagamino viduramžių miesto dekoracijas. Mokytojai dalykininkai rengėsi pamokoms viduramžių tema.

Projekto rezultatas – teatralizuota viduramžių programa. Veiksmas vyko viduramžių miesto centre – erdvi mokyklos fojė virto turgaus aikšte. Iš pradžių vyko trys netradicinės pamokos: šokio (Ž. Čuivdienė); meno (J. Gričienė, V. Abromaitienė); matematikos (J. Aksionova); astrologijos (G. Braškus); medicinos (A. Volkova).

Po pamokų visa bendruomenė sugužėjo į turgaus aikštę. Šurmuliuojančioje mugėje netrūko pardavėjų, siūlančių savo prekes; keramikos būrelio nariai kartu su vadove J. Elmansor pristatė viduramžių molio dirbinius. Viduramžių mieste įstatymų vykdymą ir tvarką prižiūrėjo miesto burmistras mokytojas G. Braškus. Muzikos mokytoja I. Maschina giedojo viduramžių giesmes. Turgaus aikštės pakraštyje stovėjo nenaudėliams bausti skirtas gėdos stulpas, trinka, rykštės ir kiti budelio kankinimo įrankiai. Turgaus prekeiviai ir pirkėjai turėjo galimybę stebėti viešą „nusikaltėlių“ (elgetų, vagies ir raganos) egzekuciją. Budeliu tapo auklėjamosios dalies vedėjas A. Burba, kuris, pasigailėjęs raganos, turėjo ją vesti. Visi turgaus dalyviai buvo pakviesti į budelio ir raganos vestuves, kuriose technologijų mokytoja L. Vasiliauskienė vaišino skalsia, tiršta, įvairių grūdų ir juodos duonos sriuba. Kiekvienas projekto dalyvis gavo dubenėlį karšto viralo.

Projekto finalas vyko mokyklos aktų salėje, kuri virto pirklio namų mene. Mokiniai drauge su mokytojais bei projekto svečiais šoko viduramžių

šokius, kuriuos išmoko šokių pamokoje. Menų mokytojai eksponavo moksleivių tapybos darbus – Šv. Pranciškaus gyvenimo epizodus. Renginio pabaigoje mokiniai su dideliu džiaugsmu žaidė viduramžių žaidimus.

Šis projektas buvo iššūkis centro bendruomenei, tačiau apie jo sėkmę norėtume pacituoti svečių iš Mokytojų tobulinimosi centro po renginio pasakytus žodžius : „*Mums, Mokyklų tobulinimo centro komandai, netikėtai tapusiems šventės svečiais dalyvių teisėmis, šventė paliko gilius įspūdžius, ir ilgam. Liekame dėkingi centro šeiminiškams už įspūdingą šventę ir galimybę MTC darbuotojams geram pusdieniui panirti į viduramžių laikmetį, pajauti viduramžių nuotaikas kasdienybėje ir per šventes, patirti viduramžių mokyimo dvasią mokykloje.*“

Parengė lietuvių kalbos vyr. mokytoja Ž. Čuivdienė

Kauno vaikų socializacijos centro „Saulutė“ projektas „Daugialypė simetrija“

Projektas, kuriame dalyvavo 6–10 kl. mokinės ir socializacijos centro mokytojai (koordinatore – direktoriaus pavaduotoja N. Skirgailienė, vykdytojai – mokyt. L. Angulova ir kt.), skirtas stiprinti mokinių mokymosi motyvaciją ir įsitraukimą taikant aktyvius ir kūrybiškus metodus, taip atskleidžiant patrauklias įvairių mokomųjų dalykų interpretacijas. Be to, projektu siekta formuoti mokinių požiūrį į mokymąsi, kaip į įdomią, teigiamų išgyvenimų ir prasmingų atradimų teikiančią veiklą, kaip į problemų sprendimo, bendravimo ir bendradarbiavimo įgūdžių tobulinimo įrankį: ugdyti pažinimo, iniciatyvumo ir kūrybingumo kompetencijas; parodyti mokomųjų dalykų svarbą visuomenės gyvenime, jų pritaikomumą įvairiose žmonių praktinės veiklos srityse. Taip pat svarbu buvo ugdyti mokinių pasitikėjimą savo jėgomis.

Projekto metu buvo atliktos įvairių mokomųjų dalykų – geografijos, matematikos, lietuvių k., dailės, fizikos, rusų k., technologijų – praktinio pobūdžio užduotys, kūrybiniai darbai, bandant atskleisti simetriją kiekviename dalyke ir parodant jos svarbą bei taikymo galimybes gyvenime. Projekto pabaigoje mokinės su mokytojais atrinko informaciją ir parengė parodą, kurią viešai pristatė centro bendruomenei ir svečiams. Informacija apie projektą buvo skelbta centro interneto svetainėje.

Svarbus projekto rezultatas – mokinės patyrė pažinimo džiaugsmą, buvo stiprinamas jų pasitikėjimas savo jėgomis, ugdytos komunikavimo, pažinimo, iniciatyvumo, kūrybingumo bei asmeninės kompetencijos.

Parengta pagal Kauno vaikų socializacijos centro „Saulutė“ direktoriaus pavaduotojos N. Skirgailienės medžiagą

Kauno vaikų socializacijos centro projektai

Integruotas lietuvių kalbos ir literatūros,
informacinių technologijų ir dailės projektas

„Poezijos minčių mozaika“

Buvo pasirinktas lietuvių poetas Maironis, prisimenant, kad 2012 metai – 150-osios jo gimimo metinės. Dalyvaudami projekte, mokiniai rinko medžiagą apie poeto gyvenimą, kūrybą, klausėsi nusipelnusių Lietuvai žmonių deklamuojamos ir dainuojamos jo poezijos, mokėsi deklamuoti ar giedoti patys, aplankė poeto muziejų ir paminklą, analizavo Maironio poeziją, atpažįstant savo krašto istoriją bei peizažą. Taip pat iliustravo poeziją, parengė pranešimus, skaidres Maironio gyvenimo bei kūrybos temomis. Skatinti mokinių saviraišką, kūrybiškumą padėjo ne tik poezijos skaitymas, tekstų analizė, bet ir žodinės bei vizualinės raiškos sąsajos, skirtingų dalykų bei priemonių (literatūros, informacinių technologijų ir dailės) dermė.

Veiklos planas:

1. Ieškoma biografinės medžiagos apie Maironį literatūroje, internete.
2. Atrenkama tinkama medžiaga, apibendrinama ir sisteminama.
3. Organizuojamos poezijos klausymo valandėlės.
4. Skaitoma Maironio kūryba, interpretuojama, mokomasi atpažinti istorinius kontekstus poezijoje. Skaitoma ir iliustruojama poezija.
5. Atmintinai išmokstamas pasirinktas eilėraštis.
6. Aplankomi Maironio muziejus ir paminklas.
7. Apibendrinami kūrybiniai rezultatai ir įgyta patirtis. Pristatoma ir aptariama veikla, rengiami darbai ekspozicijai.
8. Pristatomi kūrybiniai rezultatai mokyklos bendruomenei (Maironio poezijos iliustracijų paroda, skaidrių pateiktys).

Šiame projekte svarbu buvo tai, kad mokiniai pasiskirstė grupėmis pagal pomėgius, bendrus interesus, kiekviena grupė sudarė veiklos planą ir jį įgyvendino, drauge įvertino bendrą darbą ir kiekvieno indėlį, pristatė

parengtą medžiagą (poezijos iliustracijų parodą, skaidres) mokyklos bendruomenei. Galima pasakyti, kad projektas ne tik neabejotinai suteikė galimybę įgyti naujų žinių, mokytis ieškoti, atrinkti tam tikrus klausimus, temas, kurti, naudojant informacines technologijas, lavinti meninius raiškos gebėjimus, bet taip pat padėjo ugdyti bendravimo įgūdžius, plėtoti praktinius gebėjimus, kurių gali prireikti ateityje. Suprantama, darbą grupėse nėra paprasta įgyvendinti, bet toks būdas iš tikrųjų gali būti pagalba mažai motyvuotiems mokiniams įsitraukti ir skatinti bendradarbiavimo įgūdžius, pasitikėjimą savimi. Projekto pagrindu buvo pasirinkta Maironio kūryba, tačiau gali būti ir kiti autoriai arba dalykai, kurių įsisavinimą gali palengvinti taikomi integruoti metodai ir priemonės.

Projektas „**Auksinių žuvelių paslaptis**“,
arba **trumpi pasakojimai sielai**

Skaityti, suvokti ir analizuoti tekstą nėra lengva visiems moksleiviams, juolab socializacijos centrų auklėtiniams. Dažnas, kad ir kiek skaitytų tekstą, bet į „tašką“ taip ir nepataiko. O teksto analizei reikia mokėti įdėmiai skaityti, rasti bendrus rašytojo kūrybos, žanro, literatūros epochos, krypties ar srovės požymius, reikia suvokti teksto problematiką ir vertybes, pastebėti ir suvokti meninių raiškos priemonių vaidmenį tekste, mokėti suprasti ir atskleisti konkretų ir vaizdinį teksto sluoksnį: pasakotojo ir veikėjų santykį, kompozicines ypatybes, erdvės ir laiko kaitą ir t.t. Todėl ne menkesnė tokių užduočių reikšmė ir lavinant teksto analizės, interpretacijos įgūdžius. Vėlgi aktyvūs mokymo metodai, kūrybiškos užduotys gali talkinti šiame procese. Mokytojas siūlo įvairias užduotis grupelėse (arba porose), numato ir rengia diskusijas, padeda susisteminti atliktas užduotis. Jis gali naudoti dalijamąją medžiagą, informacines technologijas, priemones, skirtas dailei. Be to, mokytojas gali parinkti ir pasiūlyti tekstus, kuriuose mokiniai atrastų sąsajas su jiems aktualiomis patirtimis ir problemomis (apie išgyventus jausmus, meilę, draugystę, santykius), galėtų atpažinti ir ugdyti bendražmogiškąsias vertybes. Tekstai gali būti nedidelės apimties, tačiau svarbu, kad būtų prasmingo ir ugdomojo turinio (pavyzdys galėtų būti Bruno Ferrero apsakymų ciklas „Trumpi pasakojimai sielai“).

Atsiskaitymo formos: pasisakymai diskusijose, apibendrinamieji pasisakymai, analizės. Tad taikant tokius mokymo metodus ir priemones mokiniai ne tik gali mokytis analizuoti ir interpretuoti tekstą, bet taip pat ir pasitikėti savo jėgomis, gerbti kitų nuomonę, ugdyti gebėjimą dirbti grupėje.

Integruotos lietuvių ir anglų kalbų, geografijos,
informacinių technologijų, dailės pamokos ir renginys
„Europos kalbų savaitė“

Pamokų ir renginio tikslas – sudaryti prielaidas mokiniams ugdytis komunikavimo ir kultūrinę kompetencijas.

Naudojamos įvairios vaizdinės priemonės: žemėlapiai, žodynai, lankstinukai, informacija internete, dailės priemonės, stalo žaidimai.

Integruotų pamokų metu mokiniai „žaidė“ Europą – geografiškai atrasdami valstybes ir jų sostines, upes, kalnus, salas, spalvindami valstybių vėliavas, spręsdami kryžiažodžius.

Surengoje viktorinoje moksleiviai turėjo galimybę istoriškai keliauti laiku ir nusikelti pas senovės graikus, romėnus, keltus, germanus, slavus ir kt., susipažinti su tautų kultūriniu paveldu, meno ir mokslo žinių lobynais. Be to, buvo parengti šalių standai, pateikiant informaciją ir iliustruojančią medžiagą apie pasirinktas šalis. Visą savaitę skirtingomis kalbomis šnekančiuosius vienijo muzika, senųjų ir dabartinių kompozitorių bei dailininkų kūriniai.

Savaitės kelionę moksleiviai baigė prie rusų kultūrą atspindinčio vaišių stalo, kalbėjo rusiškai ir skyrė sveikinimus tą dieną gimtadienį švenčiančiam draugui.

Parengta pagal lietuvių kalbos vyr. mokytojos
G. Zuzevičienės medžiagą

Matematikos ir kitų tikslųjų dalykų mokymas mokytojams socializacijos centruose kelia išties nemažai iššūkių. Tad aktyvių metodų taikymas ir užduotys, matematiką siejant su konkrečia kasdiene patirtimi, gali padėti labiau įtraukti auklėtinius į mokymo procesą, sudominti dalyku, kuris gali atrodyti abstraktus ir sunkiai suprantamas, taip palengvinant turinio įsisavinimą, gerinant psichologinę atmosferą klasėje, bendravimą. Pateikiame keletą gerosios praktikos pavyzdžių, kurie gali paskatinti ir kitus naujoms idėjoms bei kūrybai.

„Matematika buityje“

Projektas pagrįstas matematikos ir informacinių technologijų integracija, siekiant ugdyti moksleivių gebėjimus taikyti teorines žinias kasdieniame gyvenime, sieti jas su profesijos pasirinkimu, mokyti vertinti savo ir kitų veiklą, ją pristatyti savo bendramoksliams.

Pamokos „Matematika gamtoje“

Pamokos skirtos gilinti matematikos-fizikos žinias ir jas taikyti gyvenime, susieti su fizika, gamta, biologija, etnokultūra, parodyti teorinių žinių svarbą. Tokiu būdu siekiama lavinti mokinių pastabumą, vaizduotę, išmokyti netradiciškai pažvelgti į matematikos dalyką. Taikomi metodai: individualus darbas, darbas grupėse, praktikos darbas, pokalbis, apibendrinamoji diskusija.

Mokinių prašoma atlikti tokias užduotis (lape pateikiama užduotis su nuorodomis):

1. Išmatuoti atstumus nuo draugo viršugalvio iki grindų ir padalyti iš atstumo nuo bambos iki žemės. Išmatuoti atstumą nuo draugo peties iki pirštų galiukų ir padalyti iš atstumo nuo alkūnės iki pirštų galiukų. Atlikę užduotis, mokiniai apibendrina gautus duomenis ir padaro išvadas. Įsitikinama, kad kiekvienas gavo vienodą skaičių $\approx 1,61$. Matome, kad žmogaus kūne kaulų struktūros proporcingos 1,61 karto. Šis skaičius vadinamas Fi. Leonardas da Vinči šį skaičių vadino „aukso pjūviu“.

2. Aptarti, ką reiškia posakiai: „nustačiau iš akies“, „išmatavau be įrankių“. Prisiminkite, ar jūs ir jūsų artimieji esate pakliuvę į situacijas, kai, kažką matuojant, teko apsieiti be matavimo prietaisų?

3. Pasirinkti mokyklos kieme keturis nedidelius daiktus. Iš akies įvertinti šių daiktų ilgį, o paskui išmatuoti, pasinaudojus savo kūnu / kūno dalimis kaip sąlyginį matu, liniuote, metru.

Spėjimo ir matavimų rezultatus mokiniai užrašo lentelėje:

Daikto pavadinimas	Spėjimas iš akies	Matavimas kūno dalimis (plaštaka, žingsniu)	Matavimas (liniuote, metru)	Skirtumas tarp spėjimo iš akies ir matavimo kūno dalimis rezultatų (nustatyti dešimtosios tikslumu)

4. Apskaičiuokite ir piešinyje pavaizduokite tvoros ir gyvatvorės aukštį, kai žinomas piešinio mastelis 1:20 (išmatuokite tikrovėje tvoros ir gyvatvorės aukštį, ilgį).

Atlikus užduotis, pristatomi darbai, aptariamas darbas grupėse, išrenkami geriausi patarimai.

Matematikos, biologijos, lietuvių kalbos ir dailės integruotas projektas „Paukštis matematikoje“ iš projekto „Koks aš paukštis“

Projektas pagrįstas matematikos, biologijos, lietuvių kalbos ir dailės dalykų integracija, taikant įvairių dalykų žinias, atliekant praktinius darbus bei sprendžiant uždavinius, naudojantis įvairiais informacijos šaltiniais. Medžiaga buvo naudojama 5–8 kl. matematikos pamokose.

Atsižvelgiant į paukščių ypatybes, galima pasiūlyti įvairių užduočių, jungiant matematinius skaičiavimus su biologijos, geografijos ir lietuvių kalbos žiniomis, dailės priemonėmis. Mokiniai gali pavaizduoti duomenis, atlikti įvairius matavimus, skaičiuoti procentus, dėlioti taškus koordinacių plokštumoje, braižyti diagramas pagal duomenis apie paukščius.

Projektai „Ką žinau apie dabartinius matavimo vienetus“ ir „Senoviniai matavimo vienetai“

Šis mokymas apie fizikos ir matematikos programos dalį – matavimo vienetus. Juo siekiama sisteminti žinias apie matavimo vienetus, taikyti juos praktinėje veikloje, spręsti užduotis, kuriose jie yra naudojami. Tai suteikia galimybę atskleisti matematikos grožį, ryšį su kitais dalykais, ugdyti darbštumą, gilinti matematikos žinias, mokyti naudotis įvairiais informacijos šaltiniais. Projekto medžiaga galima naudotis matematikos ir fizikos pamokose, ji naudinga tiek įsisavinant žinias, tiek jas kartojant.

Užduotis: prisiminkime senovinius matavimo vienetus naudodamiesi lentele:

SIEKSNIS	
JARDAS	UOLEKTIS
COLIS	
SPRINDIS	PLAŠTAKA
1 SIEKSNIS = = 4 UOLEKTYS	1 SIEKSNIS = = 7 PĖDOS
1 UOLEKTIS = = 2 SPRINDŽIAI	1 JARDAS = = 3 PĖDOS
1 SPRINDIS = = 3 PLAŠTAKOS	1 PEDA = = 12 COLIŲ
1 PLAŠTAKA = = 4 PIRŠTAI	1 ŽINGSNIS = = 2 UOLEKTYS

Pav. Senoviniai matavimo vienetai (prieiga internete: http://muziejus.moletai.lt/educacine_veikla.html)

Raskite savo:

- sieksnį;
- jardą;
- pėdą;
- uolektį.

Projektas „Senoviniai matavimo vienetai“ yra gera proga mokiniams susipažinti su senoviniais matavimo vienetais, atlikti praktines užduotis, ieškoti būdų juos taikyti praktikoje, pamokose. Bent mintimis nukeliauti į praeitį, įsivaizduoti tada gyvenusius žmones, naudojusius senovinius matavimo vienetų savo buityje.

Projektas „Skaičius“

Projektas pagrįstas matematikos, informacinių technologijų ir lietuvių kalbos dalykų integracija. Mokiniai skatinami daugiau domėtis skaičiais, susipažinti su jų istorija, matematikos savybėmis ir įdomybėmis. Jie turi parengti pristatymą draugams siekiant, kad matematika taptų įdomesnė, artimesnė. Taip pat siekiama skatinti mokinių visuminį

suvokimą, pastabumą, kūrybiškumą, žinių sąsajas su matematika, įtraukti mokinius į aktyvią ugdymosi veiklą.

Parengta pagal matematikos vyr. mokytojos
S. Sirutienės medžiagą

Integruota matematikos-informacinių technologijų pamoka „Statistinių duomenų rinkimas ir tvarkymas“

Pamoka siekiama gilinti matematikos ir informacinių technologijų žinias, gebėti įgytas žinias taikyti gyvenime, parodyti teorinių žinių svarbą, praktiškai tvarkyti surinktus duomenis kompiuterio pagalba, tobulinti darbo kompiuteriu įgūdžius.

Taikomi darbo metodai: frontali apklausa, individualus darbas kompiuteriu (MS Word, Excel, Power Point aplinkos), darbo pristatymas, apibendrinamoji diskusija.

Užduotis: sutvarkyti statistinius duomenis: matematikos pažymius; mokiniai taip pat turi užrašyti variacinę eilutę, dažnių lentelę, imties dydį, didžiausią ir mažiausią duomenį, plotį, duomenų vidurkį, imties medianą, modą. Nubraižyti taškinę, stačiakampę, stulpelinę ir skritulinę diagramas.

Vadovaujantis šiais duomenimis mokinys turi atlikti duomenų tvarkymą kompiuteriu (MS Word, Excel, Power Point aplinkos), konsultuojantis su informacinių technologijų mokytoju. Po to vyksta darbų pristatymai ir diskusija, kurios metu įvertinama, kaip pavyko atlikti užduotis.

Projektas „Matematika buityje“

Projektas pagrįstas matematikos ir informacinių technologijų integracija, siekiant ugdyti moksleivių gebėjimus taikyti teorines žinias kasdieniame gyvenime, sieti jas su profesijos pasirinkimu, mokyti vertinti savo ir kitų veiklą, ją pristatyti savo bendramoksliams.

Parengta pagal matematikos mokytojos S. Sirutienės ir informacinių technologijų mokytojos D. Eviltienės medžiagą

Integruota pamoka „Tikslūs ir greitai“

Pateiksime pamokos pavyzdį, kaip įgytas matematikos žinias integruoti į fizinio ugdymo procesą. Tokia pamoka taip pat siekiama skatinti pagarbą mokinių tarpusavio bendradarbiavimą.

Taikomi mokymo(-si) metodai: komandiniai ir poriniai.
Dalyvauja 10 ir 7–8 klasių mokiniai.

Užduotys, kuriose matematikos žinios derinamos su fiziniais pratimais:

Užduotis. Dalyvauja dvi komandos. Abi komandos bėga nurodytą atstumą su kliūtimis, atlieka matematinę užduotį (pažymi lape sukinius ir briaunainius) ir toliau tęsia bėgimą. Laimi ta komanda, kuri teisingai atlieka užduotį ir pirma pasiekia finišą. Trukmė – 5 min.

Užduotis „Surakintos pėdos“. Komandos nariai išsirikiuoja šalia starto linijos vienas greta kito ir suglaudžia pėdas su šalia stovinčio mokinio pėdomis. Užduotis: nueiti visiems kartu iki finišo linijos, neatitraukiant savo pėdų nuo kaimyno (reikia žingsniuoti koja kojon su kaimyno suglausta koja). Laimi ta komanda, kuri per trumpesnę laiką teisingai atlieka užduotį. Trukmė – 5 min.

Užduotis. Komandos išsirikiuoja, kiekvienos komandos narys iš eilės išsitraukia loginio mąstymo užduotį. Pagal gautą atsakymą turi atlikti fizinius pratimus (atsilenkimus, šokti per kliūtį, mesti į krepšį ir kt.). Laimi komanda, kuri užduotį atlieka per trumpesnę laiką. Trukmė – 15 min.

Užduotis. Komandos gauna po matematinę užduotį: „Išspręskite užduotį. Atsakymų rezultatus pakeiskite nurodytomis raidėmis ir užrašykite patarlę“. Laimi komanda, kuri pirma atlieka šią užduotį. Trukmė – 10 min.

Užduotis „Atspėk minutę“. Kiekviena komanda atsitupia ratu. Po signalo mokiniai skaičiuoja iki 1 min. ir atsistoja. Laimi ta komanda, kuri tiksliausiai nuspėja minutės trukmę ir atsistoja. Trukmė – 2 min.

Pabaigoje svarbu apibendrinti, susumuoti rezultatus, paskelbti, kuri komanda laimėjo, reflektuoti patirtį.

Parengta pagal fizinio lavinimo mokytojo metodininko R. Jagentavičiaus ir vyr. matematikos mokytojos S. Sirutienės medžiagą

Vilniaus universiteto Matematikos fakulteto studentė Elena Sutkutė parengė informaciją apie lego robotus. Praėjusiais metais Lietuvoje šis projektas pradėtas vykdyti mokyklose, galbūt jis sudomins ir socializacijos centrų matematikos, fizikos ir informatikos mokytojus, nes tokį darbo metodą taip pat galima įtraukti į rengiamus projektus.

Lego robotai

Puikiai mokinius įtraukia *Lego education* sukurti robotai. Tai robotai, kurie konstruojami iš lego kaladėlių, jie turi procesorių ir jutiklius. Šie robotai programuojami pradinio ugdymo moksleiviams suprantama grafine programavimo kalba (grafinės figūros reprezentuoja veiksmus). Lego robotai gali būti konstruojami ir programuojami pamokose, gali padėti aiškinant fiziką (pvz., kalbant apie šviesą galima išsiaiškinti, kaip veikia šviesos jutiklis, ir atlikti užduotį su juo), matematiką, informacines technologijas (programuojant suprantama grafine kalba ir išbandant roboto veikimą galima lengvai supažindinti su ciklu, sąlygomis). Robotais itin patogu mokyti tiek paprasčiausių programavimo ir fizikos elementų, tiek sudėtingų dirbtinio intelekto ir optimizacijos algoritmų, pvz., neuroninių tinklų principų. Lego robotai moko ieškoti naujų sprendimo būdų, ugdo kūrybinį mąstymą, kruopštumą ir bendravimo įgūdžius, nes dažniausiai siūloma dirbti komandose.

Daugiau informacijos: www.bora.lt

11.6. Auklėtojo vaidmuo vaikų socializacijos centruose

Auklėtojas atlieka išskirtinį vaidmenį socializacijos centro ugdytinių gyvenime. Kaip buvo minėta, kiekvieno socializacijos centro darbuotojo veikloje atpažįstama ugdymo dimensija, tačiau auklėtojas, praleisdamas daugiausia laiko su jaunuoliais ir būdamas arčiausiai jų, yra pirmasis ir bene svarbiausias ugdytojas, žmogus, į kurį pagalbos ir atramos kreipiamasi pirmiausia, į kurį suteka visa informacija apie tai, kuo gyvena kiekvienas jaunuolis, kas vyksta centre.

Galima išskirti tokias auklėtojo veiklos sritis:

- grupinė ir individuali auklėjamoji veikla; bendradarbiavimas su klasės mokytojais;
- bendradarbiavimas su auklėtinių tėvais ir visuomene;
- veiklos planavimas;
- mokinių auklėjimo perspektyvų nustatymas ir auklėtinių veiklos organizavimas.

Paminėtinos šios pagrindinės darbo su globotiniais funkcijos: siekimas sukurti saugią aplinką, suteikti reikiamą pagalbą vaikui, ugdyti įgūdžius, būtinus sėkmingai resocializacijai. Taigi matome, koks yra įvairus vaikų socializacijos centro auklėtojo vaidmuo.

Vaikų socializacijos centro auklėtojo atliekami vaidmenys

Įvardyti vaikų socializacijos centro auklėtojo vaidmenys iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti ganėtinai formalūs, tačiau jų gausa parodo auklėtojo atsakomybę ir reikšmingumą ne tik konkretaus auklėtinio, vaikų socializacijos centro bendruomenės lygmeniu, bet ir jaunosios kartos ir visos visuomenės kokybiškos kaitos lygmeniu. Vadinasi, auklėjamoji veikla neabejotinai yra labai svarbi ugdant jaunimą, stokojančių socialinių įgūdžių, motyvacijos ir t.t., kadangi auklėjamosios veiklos esmę sudaro ugdytojo ir ugdytinio bendravimas, kuris turi didelės įtakos sėkmingam vaiko formavimuisi, atsižvelgiant į tai, kad centruose gyvena, mokosi ir socializuojasi skirtingo amžiaus bei patirties vaikai.

Auklėjamosios veiklos esmę sudaro pedagoginis, socialiai orientuotas auklėtojo ir ugdytinio bendravimas. Jis turi didžiulę įtaką sėkmingam auklėtinųjų dvasinių poreikių formavimuisi. Čia ypač akivaizdi auklėtojo funkcijos bendrauti su vaiku svarba, siekiant sukurti gerus ir empatiškus santykius, abipusę pagarbą, pasitikėjimą, paklusnumą, drausmingumą ir pan. Neabejotinai svarbi ir auklėtojo pagalba vaikui, adaptuojantis naujoje aplinkoje.

Auklėjimo proceso sėkmę lemia auklėtojo skiriamas dėmesys ugdytinio motyvų sferai (dvasiniams poreikiams, nuostatoms, įsitikinimams) ir pozityviems emociniams išgyvenimams. Tai įgyvendinama per individualų auklėtojo ir auklėjamojo bendravimą, aptariant su vaiku jo lūkesčius, jį motyvuojant ir pan.

Kadangi socializacijos centro auklėtojas paprastai rūpinasi ne tik vienu ugdytiniu individualiai, bet didesne ar mažesne ugdytinių grupe, tad šią grupę galima traktuoti kaip bendruomenę. Todėl auklėtojo darbas, nukreiptas į bendruomenės sutelktumą, yra nepaprastai svarbus, kartu neatskiriamas ir nuo individualaus bendravimo su ugdytiniais. Auklėtinių bendruomenės sutelktumas yra pagrįstai mokslininkų įvardijamas vienu iš auklėjimo principų. Tokiu būdu auklėtojo veikla darbo su grupe srityje būtų:

- stebėti ir analizuoti grupę kaip visumą (požiūrį į mokymąsi, laisvalaikį, darbingumą, vyraujančias nuostatas, motyvacijas, jautrumą, atskirų pogrupių įtaką ir pan.);
- parengti su grupe vidaus taisykles, siekiant, kad grupės bendruomenė būtų demokratijos modelis;
- kontroliuoti grupės taisyklių laikymąsi;
- sudaryti sąlygas visiems vaikams grupėje jaustis reikšmingais ir gerbiamais;
- įtraukti į grupės gyvenimą uždarus, sunkiai auklėjamus vaikus;
- kurti grupės tradicijas (parodų, muziejų, teatrų lankymas, išvykos, kelionės, šventės, tradicijos ir kt.)

Kadangi vaikai gyvena grupėmis, kurios yra skirtingo amžiaus, įvairios patirties, tad neišvengiamai kyla konfliktai, kuriuos spręsti tenka auklėtojams. Taigi konfliktinės situacijos turi būti aptariamose grupėse, ieškant tinkamų sprendimo būdų, kai patys vaikai įtraukiami į tų sprendimo būdų paieškas. Tokiu būdu konstruojama pačių auklėtinių savikontrolė ir atsakomybė grįsta elgsena, skatinamas pozityvus elgesio palaikymas ir mokymasis veikiant.

Remiantis J. Sivec (2005) atliktu tyrimu galima išskirti auklėtojų pedagoginės veiklos edukacinius aspektus:

Darbo su ugdytiniu ir su ugdytinių grupe srityje:

- Bendrauti su vaiku, siekiant sukurti gerus santykius, abipusę pagarbą, pasitikėjimą, empatiškus santykius, paklusnumą, drausmingumą.
- Leisti vaikui išgyventi kaltės ir kitus jausmus, kurie gali atsirasti dėl išsiskyrimo su tėvais.
- Padėti vaikui adaptuotis naujoje aplinkoje.
- Padėti vaikui išlaikyti ryšius su tėvais ir giminėmis.

- Supažindinti vaiką su jo teisėmis ir pareigomis.
- Rūpintis vaiko sveikata ir saugumu.
- Prireikus teikti medicinos pagalbą ir priežiūrą.
- Analizuoti duomenis apie vaiką (stebėjimais, pokalbiais, anketa-
vimais, psichologine analize ir pan.), siekiant išsiaiškinti, kokios
vidinės ir išorinės priežastys trukdo sėkmingai socializacijai; nu-
matyti priemones elgesiui koreguoti.
- Organizuoti auklėjamąją veiklą protiniam, techniniam ir fiziniam
lavinimui, doriniam, darbiniam ir estetiniam ugdymui.
- Paskirstyti darbus ir užduotis.
- Skatinti ir kontroliuoti ugdytinio buitinių gyvenimo įgūdžių for-
mavimąsi: pamokų ruošimo, namų ir aplinkos tvarkymo, maisto
gaminimo, asmeninės higienos, drabužių ir avalynės priežiūros
ir kt.
- Padėti vaikui kurti moteriškumo ir vyriškumo, šeimos modelius.
- Organizuoti veiklą ugdant poreikius grožiui, tiesai, gėriui, atsaka-
komybę visuomenei, pagarbą šeimai ir grupei, pagarbą vyresnie-
siems, pagalbą silpniesiems.
- Sudaryti sąlygas vaiko galių ir galimybių plėtrai (pvz., organizuo-
ti auklėtinio laisvalaikį, atsižvelgiant į jo poreikius ir galimybes,
skatinant sportą, kūrybinę veiklą): pažintinių interesų, sporto,
kūrybingumo, tautiškumo ir kt.
- Diagnozuoti vaiko elgesį, savijautą ir santykius grupėje.
- Aptarti su vaiku jo lūkesčius ir jį motyvuoti.
- Aptarti su ugdytiniu jo vystymosi planus, jų įgyvendinimo gali-
mybes.
- Atsakomybės ugdymą grįsti gimtosios ir pasaulio kultūros verty-
bėmis.
- Organizuoti individualių vaiko gyvenimo režimo įgūdžių forma-
vimąsi.
- Rūpintis profesiniu ugdytinio orientavimu.
- Stebėti ir analizuoti grupę kaip visumą: požiūrį į mokymąsi, po-
žiūrį į laisvalaikį, darbingumą, vyraujančias nuostatas, motyvaci-
ją, jautrumą, atskirų vaikų ar pogrupių įtaką.
- Parengti su grupe vidaus taisykles.

- Administruoti vidaus elgesio taisykles ir kontroliuoti grupės taisyklių laikymąsi.
- Sudaryti sąlygas visiems vaikams grupėje jaustis reikšmingais ir gerbiamais.
- Kurti grupės tradicijas: kino filmų, TV laidų, knygų, parodų ir pan. aptarimai; parodų, muziejų, teatrų ir pan. lankymas; išvykos, kelionės; šventės ir tradicijos; kūrybiniai žaidimai; sportiniai žaidimai; etiniai pokalbiai, disputai ir kt.

Šis ilgas užduočių sąrašas rodo, kad auklėtojas praktiškai atsakingas už viską, kas vyksta socializacijos centre, kuo gyvena ir užsiima kiekvienas jaunuolis, jis turi rūpintis santykiais, tvarka ir atmosfera. Išvardijimas gali pasirodyti gana formalus, tačiau kaip minėta ankstesniuose skyriuose, pats didžiausias ugdomasis darbas – būti santykyje su kiekvienu jaunuoliu, gyventi kartu su juo, dalytis savo patirtimi. Tai įgyvendinama ne tik per turiningus ir kūrybiškus užsiėmimus ar išskirtinius įvykius, bet ir per paprasčiausius kasdienius buitinius darbus, valgymą kartu, tvarkymąsi, pašnekesius, nors ir labai banalius.

Apskritai socializacijos centrų veikla ir kasdienė dienotvarkė atrodo pakankamai schematiška ir „rutiniška“, ypač aprašymuose, dokumentuose: taisyklės, drausminimo priemonės ir nuobaudos jas pažeidus, mokymasis mokykloje, amato ar profesijos mokymasis, neformalaus ugdymo veiklos, projektai. Auklėtojui ir kitiems darbuotojams nemažai laiko atima veiklos dokumentavimas, ataskaitos, raštai. Nekyla abejonių, kad struktūra, gairės ir planavimas yra būtina profesinės veiklos dalis, tačiau kartu iškyla rizika būti priklausomiems nuo schemų ir jas „pritempinėti“ prie kiekvieno jaunuolio, taip išleidžiant iš akiračio individualius jaunuolio poreikius ir santykį su juo. Pagal reikalavimus reikia sudaryti ilgalaikius darbo su jaunuoliu planus, tačiau visiems akivaizdu, kad net per kelias valandas situacija gali iš esmės pasikeisti, todėl iš tikrųjų reikalingas lankstumas ir atvirumas tam, kas vyksta tikrovėje, ir susitarimas (kartu su vadovais, administracija, kolegomis), kad esame pasiryžę atsakyti į tai, kas vyksta „čia ir dabar“. Ir kaip rodo patirtis, kuo labiau patyręs ir santykiais užtikrintas darbuotojas, tuo daugiau jis gali būti laisvas nuo schemos ir kūrybiškas pačiame santykyje su jaunuoliu.

Auklėtojams nemažai įtampos kelia tai, kad jų dienotvarkė labai apkrauta ir aiškiai struktūruota, todėl nelieka laiko individualiam pokalbiui su vaiku. Tačiau pokalbiams, kad ir labai trumpiems, gali būti

skiriamas bet koks laikas – kartu nešant šiukšles ar kabinant užuolaidas. Pokalbiui nebūtinai reikia specialiai tam skirtos patalpos. Tai priklauso nuo situacijos, nuo siektinų tikslų. Tačiau kartais „neformali“, nestandartinė aplinka ir natūrali situacija (einant į parduotuvę, stadione ar žygyje) jaunuoliui gali padėti jaustis laisviau ir patogiau su auklėtoju, paskatinti atvirą bendravimą. O auklėtojui tai yra geras būdas sužinoti apie vaiko poreikius ir rūpesčius, kurti draugišką santykį su juo. Svarbu, kad vaikas su darbuotoju visada jaustųsi saugus ir kad būtų laikomasi konfidencialumo principo – tai yra pasitikėjimo su vaiku pagrindas. Dėl to kyla nemažai dilemų, nes informacija auklėtojas turi pasidalyti su kitais darbuotojais. Tad tikrai labai svarbu dirbant komandoje aptarti konfidencialumo ribas ir jų laikytis. Kiekvienas pokalbis su vaiku, kaip ir santykis, yra unikalus ir išskirtinis, jame visada atsitiks nenumatytų, neplanuotų momentų, rezultatas taip pat gali nustebinti tiek teigiamai, tiek neigiamai prasme. Svarbu turėti omenyje, kad pokalbiai su vaikais yra skirtingi, atsižvelgiant į jų amžių, savybes ir ypatybes, ir kad mes taip pat kiekvienu atveju esame skirtingi, tad gerai, kai liekame atviri ir nuolat leidžiamės nustebinami to, kas vyksta per susitikimą su vaiku, kai išnaudojame visas progas būti kartu ir pažinti vieni kitus.

Kaip buvo minėta, socializacijos centre vaikai gyvena labai struktūruotoje aplinkoje, jų dienotvarkė apibrėžta daugeliu taisyklių. Be abejo, tvarka ir taisyklės parengtos ne tik dėl darbuotojų patogumo valdyti situaciją ir išvengti nemalonių įvykių, bet, kaip teigia S. Cattarina (2011), ir norint ugdyti jaunuolius – jiems reikia žinoti ribas, bet pirmiausia jas jaunuolis turi atrasti ir išgyventi santykyje su darbuotoju. Todėl jei jis nusižengia tvarkai, svarbu akcentuoti, kad pirmiausia pažeidė santykį su darbuotoju.

M. Dupuis, M. Figini (2005) iš asmeninės patirties pastebi, kad centras tokiems jaunuoliams yra vieta, kurioje turi būti rodoma kuo daugiau tikrų tėvystės ir motinystės gestų. Ir pirmiausia tai yra auklėtojų užduotis. Kokia prasme tėvystė ir motinystė ir kodėl tai svarbu? Žvelgiant į jaunuolių, gyvenančių šiuose centruose, charakteristikas, akivaizdu, kad labiausiai jie stokoja buvimo sūnumi ar dukra patirties, kuri būtina psichologinei žmogaus brandai ir asmens tapatybei. Būtent specialistas gali jiems atstoti tėvą ir motiną. Jis nėra tėvų pakaitalas ir juo negali būti, bet atlieka tokią funkciją. Anot M. Dupuis, tėvystė ir motinystė yra vienintelis taškas, kuriame ontologiškai formuojamas ugdomasis santykis. Ir savyje auklėtojas turi pripažinti tėvystę ar motinys-

tę, kalbėti apie ugdymą, antraip darbas su jaunuoliais yra tik socialinių paslaugų teikimas, instrukcijų perdavimas ar moralizavimas, siekiant savęs įtvirtinimo. Autorius teigia, kad tėvystė nėra rūbas, kurį apsivelkame, veikiau tai yra santykio su kitu poreikis. „Ką aš galiu padaryti dėl tavęs?“ – tai yra kiekvieno normalaus tėvo dramatiškas klausimas, taigi ir specialisto. Mylintys tėvai visų pirma tiki savo vaiko gėriu ir jei suklysta ugdydami, yra laisvi, nes tiki, kad santykius galima pradėti iš naujo, galima atstatyti tai, kas sugriauta, surišti tai, kas nutraukta. Todėl jie nebijo rizikuoti, nuolat ir nuolat pradėti iš pradžių. M. Dupuis teigimu, tokia laisvė jiems padeda būti ugdytojais. O jei auklėtojas yra tik susirūpinęs atlikti teisingą intervenciją, jis neauga, netobulėja profesine prasme, nes bijo rizikuoti santykiyje su jaunuoliais. Ir kai jo yra paprašoma tiesiog būti su jais, kartu atlikti tam tikrus darbus, jis nebemoka to daryti.

Auklėtojas rūpinasi ne tik ugdytiniu gyvenimu socializacijos centre, jis bendrauja su jų tėvais ir kitais artimaisiais, palaiko ryšius su mokykla. Todėl galima būtų taip apibūdinti auklėtojo užduotis r y š i ū s u šeima ir mokykla srityje:

- Teikti informaciją tėvams jiems rūpimais klausimais (apie vaiką).
- Organizuoti tėvų bendravimą su vaiku, jei tai nekelia jam grėsmės: leisti vaikui pasisvečiuoti pas tėvus ar globėjus; leisti tėvams (globėjams) aplankyti vaiką socializacijos centre.
- Vykdyti edukacinį tėvų švietimą: telefoniniais pokalbiais, laiškais, individualiais pokalbiais.
- Kaupti žinias apie ugdytinių tėvus, globėjus, brolius, seseris ir artimuosius, pas kuriuos gali išvykti ugdytiniai, apie jų buitines gyvenimo sąlygas, adresus, telefonus.

Ryšius su visuomeninėmis ir kitomis išorinėmis organizacijomis srityje:

- Bendradarbiauti su socialinėmis tarnybomis.
- Tarpininkauti, kad vaikas grįžtų į šeimą.

Komandos veiklos srityje:

- Dalyvauti sudarant ir įgyvendinant vaiko vystymosi ir ugdymo planą (kartu su kitais institucijos darbuotojais, atsižvelgiant į gydytojų, psichologų, mokytojų, galbūt ir tėvų rekomendacijas).
- Rūpintis priemonių ir inventoriaus tausojimu.

- Organizuoti savalaikes paieškas, dingus (pabėgus) ugdytiniui.
- Sekti kiekvieno ugdytinio mokymosi pažangumą (pvz., turėti visų ugdytinių pažangumo ir lankomumo suvestinę).

Reikia pasakyti, kad auklėtojams ar kitiems socializacijos centro specialistams ne visada lengva dirbti su ugdytinių tėvais ir kitais šeimos nariais dėl pastarųjų problematiškumo, silpnos motyvacijos, o kartais ir negebėjimo bendrauti ne tik su darbuotojais, bet ir su pačiu jaunuoliu. Papildomų sunkumų kyla ir dėl to, kad centras toli nuo gyvenamosios vietos, trūksta lėšų transportui ir pan. Tačiau kokios bebūtų situacijos, labai svarbu ieškoti būdų palaikyti ryšius su ugdytinio šeima, imtis iniciatyvos nelaukiant, kol šeima susirūpins. O būdų yra įvairių: pavyzdžiui, jei yra sunku susitikti su tėvais, galima bendrauti telefonu, laiškais, el. paštu, naudojantis šiuolaikinėmis technologijomis (pvz., skype programa).

Labai svarbu tėvus ir kitus šeimos narius kviesti į socializacijos centro renginius, šventes (pvz., Kalėdų, Velykų šventės, Motinos diena). Tokių susitikimų, nors ir trumpalaikių ar vienkartinių, patirtys gali būti labai reikšmingos. Apskritai pasakytina, kad darbuotojų bendravimas su tėvais yra vertingas ne tik ugdytiniui, bet ir patiems tėvams. Kalbėjome, kad pirminiai ryšiai yra kiekvieno savasties dalis ir kokie jie yra svarbūs, nors ir labai skurdūs ar problematiški. Jaunuoliui tai gali būti proga pozityviai pažvelgti į savo istoriją, ištakas, kaip duotybę. Ir tai gali prisidėti prie jo tapatybės formavimo bei stiprinimo. Tačiau kad taip įvyktų, auklėtojas ar kiti specialistai turi tarpininkauti bendradarbiaujant šeimai ir ugdytiniui, išklaudyti ir padėti vertinti santykius, poelgius, emocines reakcijas, jas priimti, įvardyti stipriąsias ir silpnąsias puses, atpažinti pozityvumą situacijoje, padrąsinti, mokyti bendrauti, padėti priimant sprendimus. Kaip rodo auklėtojų patirtis, tėvus galima įtraukti rengiant ugdytinio išėjimą iš socializacijos centro: numatyti, kaip tėvai gali prisidėti prie jo integracijos išėjus iš centro, aptarti, kaip bendrauti, elgtis su vaiku jam grįžus namo, kaip spręsti galimas konfliktines situacijas. Auklėtojai tėvams gali suteikti vertingos informacijos, papasakoję, koks bendravimas su jų sūnum ar dukra padeda šiam nusiraminti supykus, įgauti motyvacijos veiklai, pasiryžti ką nors daryti ar pan.

Taigi auklėtojas, organizuodamas visų tipų veiklą ir nenukrypdamas nuo visuminio (kompleksinio) ugdymo sistemos, turi įgyvendinti pagrindinį uždavinį – netiesiogiai vadovauti ugdytinių veiklai, subtiliai

pasiūlydamas idėjų, išsekus mokinių sumanymams arba jiems kryptant netinkama kryptimi, sudominti, skatinti ir t. t., bet neprimesti savo valios, kad mokiniai nepasijustų ir nesijaustų griežtai suvaržyti, priklausomi. Taip organizuojant veiklą didėja mokinių motyvacija veiklai, skatinamas jų aktyvumas, noras sužinoti, išmėginti, patyrimu pasidalyti su kitais. Svarbu pasiūlyti (netiesiogiai ar išnaudojant patogią situaciją) mažiau ar visai neišbandytas veiklas: pavyzdžiui, kurti receptų knygas, eilėraščių rinkinius (savų ir mėgstamų), sportininkų, menininkų, nuotykių rinkinius, kelionių-nuotykių knygeles ir kt.

Buvo kalbėta apie tai, kaip svarbu turėti omenyje, kad darbuotojas bendrauja su labai trapiais žmonėmis, o jų trapumas dar labiau pasireiškia ir dėl to, jog jie priverstinai gyvena socializacijos centre. Ir norint pasiekti sėkmę, mokymo(-si) motyvaciją, būtina, kad ugdytiniai pedagoginiame procese neišgyventų (arba išgyventų kuo mažiau) nesėkmės jausmo. Svarbu, kad ugdytiniai jaustųsi saugūs, gerbiami, būtų nevaržomi stereotipinių draudimų, kritiškų palyginimų vienas su kitu. Be to, reikia pasakyti, kad negalima šaipytis iš jaunuolių būdo kalbėti, rašyti, iš jų klaidų, iš negebėjimo atlikti tam tikrų užduočių, pagaliau iš jų praeities, blogai kalbėti apie jų tėvus ar kitus artimuosius ir jiems brangius žmones. Kartais auklėtojas arba kiti darbuotojai taip elgiasi iš beviltiškumo ir silpnumo, siekdami įtvirtinti savo autoritetą, tačiau reikia atkreipti dėmesį, jog tai labai žeidžia jaunuolių orumą, nors jie to gali ir neparodyti, ir kliudo kurti gerus santykius.

Auklėtojas, koordinuodamas vaiko elgseną, neformalius užsiėmimus po pamokų, turi siekti, kad tiesioginio ugdymo metu mokinio įgytos žinios, išgyvenimai, turima patirtis ir kt. būtų jungiama su auklėtojo koordinuojama veikla. Glaudus mokytojo ir auklėtojo darbas (perkeliant neformaliojo mokymo veiklas į formalųjį mokymą, pvz., piešiniai, akcijos, projektai) skatina prisiimti atsakomybę už veiklas, atveria galimybes įvairesniems mokymo(-si) būdams ir metodams, skatina motyvaciją (kai atliktas darbas, surinkta informacija panaudojama įvairiose situacijose, pamokose ir už tai gaunamas atlygis, įvertinama). Taigi siekiant bendrų ugdomųjų tikslų labai svarbu:

- įvairios informacijos apie mokinius kaupimas ir dalijimasis;
- ugdomųjų tikslų koordinavimas ir derinimas;
- bendrų ir individualių veiklos sričių aptarimas, dalijimasis, atsakomybės prisiėmimas, poveikio priemonių derinimas;
- pokyčių, sėkmės ar nesėkmės analizė ir sistemingas aptarimas;

- principinės nuostatos – pozityvaus, visybiško požiūrio į mokinių visuotinis prisiėmimas ir įsipareigojimas jo laikytis;
- ypatingas dėmesys elgesio korekcijoms, bendravimo įgūdžių lavinimui, konfliktų sprendimui bei saugios ir darbingos aplinkos kūrimas.

Administracijos vaidmuo organizuojant auklėtojų darbą. Kaip jau ne kartą buvo minėta, socializacijos centre labai svarbus funkcijų ir užduočių pasiskirstymas tarp specialistų. Auklėtojas bene daugiausia turi derinti savo darbą su kitais, nes apimtys yra nemažos, užduotys kompleksiškos ir aiškiai persipinančios su kitų darbuotojų veikla. Iškyla dilema derinant kai kurias užduotis. Pavyzdžiui, kaip auklėtojas dalyvauja rengiant planus ar bendraujant su vaikų tėvais, jei tai daro ir kiti darbuotojai? Kaip susitarti, o svarbiausia – nedubliuoti darbų? Paskirstant auklėtojų ir kitų darbuotojų veiklą ir ją koordinuojant svarbų vaidmenį atlieka administracija. Anot Gruzdžių VSC direktoriaus, ir šiame procese svarbus kūrybiškumas: pavyzdžiui, atrinkti auklėtojus taip, kad jie būtų skirtingi, papildytų vienas kitą, būtų vyras ir moteris, su skirtingais pomėgiais ir stiprybėmis (pvz., kuris labiau linkęs į sportinę veiklą, kuris – į meno, užimtumo, laisvalaikio organizavimą). Ypač tai aktualu savaitgaliais, nes vienam yra lengviau visą dieną praleisti su vaikais organizuojant veiklas, o kito stiprybės pasireiškia kitu metu. Naudinga keisti darbus, tačiau ir neskirti jaunuoliams tų darbų, kurių jie negali atlikti. Svarbu, kad auklėtojas su vaikais atliktų darbą kartu, o nebūtų tik prižiūrėtojas ir nurodinėtojas. Veikimas kartu keičia santykį su vaikais ir stiprina ugdymo procesą.

Nemažai kalbėta apie tai, kokiomis savybėmis turėtų pasižymėti centre dirbantys pedagogai. Dera taip pat pasakyti, jog neturima galvoje, kad šis darbas skirtas tik ypatingoms ar išskirtinai charizmatinėms asmenybėms, pajėgioms „valdyti“ probleminio elgesio jaunuolius. Suprantama, kad toks darbas yra pašaukimas ir bet kas jo negali dirbti. Tačiau savotiškas testas yra klausimas, ar mums nuoširdžiai rūpi vaikas ir jaunuolis, pagaliau ar jį mylime. Nuo to priklauso, kaip mes žiūrime į savo darbą – kai tai nėra formalus „paslaugos teikimas“, prievolė ar tiesiog „čia ir dabar“ išeitis, kai nėra kitų galimybių. Žinome, kad jaunuoliai turi išsiugdę specialius „detektorius“ ir jaučia, kokia mūsų pozicija jų ir darbo atžvilgiu.

S. Cattarina (2011) nuomone, tokiam centre dirbantis darbuotojas turi išsiskirti dviem savybėmis: būti daugiau artistu, gebančiu kurti,

improvizuoti, laviruoti, pagaliau ironizuoti, nei būti profesionalu; kita savybė – turėti didelį žmogiškąjį potencialą, kuriuo jaunuoliai galėtų pasinaudoti ir į kurį galėtų atsiremti. Akivaizdu, kad potencialas turi būti nuolat stiprinamas ir atnaujinamas – kaip šulinys, iš kurio būtų galima semtis vandens: reikia, kad požeminiai šaltiniai jį nuolat papildytų, kad jis neišsektų.

Ugdymas grožiui ir per grožį

Ugdymas grožiui ir per grožį prasideda nuo namų, kuriuose ugdytiniai gyvena, nuo jų priežiūros ir tvarkos. Todėl neatsitiktinai užrašas su garsiais F. Dostojevskio žodžiais „Pasaulį gelbėja grožis“ pasitinka Italijos „Imprevisto“ socializacijos centre. Šiame centre iš tikrųjų į akis krenta skoningai ir kūrybiškai tvarkomos patalpos ir lauko aplinka, stebina tvarka, ir akivaizdu, jog tai nėra išorinis fasadas lankytojams rodyti, bet pasirinkimas, kad centras būtų ne tik laikino gyvenimo vieta, bet tikri namai juose gyvenantiems ir dirbantiems, o ugdymas grožiui ir per grožį yra svarbus šio centro akcentas ir savotiškas moto. Pasirodo, namai neturi pagalbinio personalo, sodininkų aplinkai tvarkyti, visus darbus atlieka darbuotojai kartu su jaunuoliais.

Dažnai skundžiamės, kad Lietuvoje socializacijos centrams ne visada skiriami gražiai įrengti namai ir patalpos, kokius mes matome užsienyje, trūksta lėšų remontui ir geresniems baldams, bet taip pat pravartu pasakyti, kad grožį kuria ne tik išorė.

Štai S. Catterina (2011) teigia: *„Namai, kuriuose gyvena jaunuoliai, yra gražūs, nes tai yra vieta, kur jiems turi būti padedama pažinti tikrovę, ugdyti gyvenimo grožiui. Bet daugiausia, kas apibrėžia namus, yra atmosfera, kuria rūpinasi vadovai, ir tikslas, kurio jie siekia. Tai turi būti namai ir vadovams, specialistams (ne tik paslaugų teikimo vieta), nes kaip padėsi jaunuoliui, kaip jį išjudinsi, jei neatsispirsi tokiam namų supratimui? Mūsų namai yra priėmimo ir atleidimo namai, taip pat ir mums, specialistams“.*

Kaip ugdymo grožiui būdus norėtume pasiūlyti keletą metodų, vadinamų „kūrybinės arba išraiškos terapijomis“. Šie metodai gali būti naudingi ir paveikūs dirbant su socializacijos centro jaunuoliais, tačiau reikia iš karto pasakyti, kad norėdamas diegti kai kuriuos iš jų (pvz., meno terapijos), darbuotojas turės specialiai mokytis arba į centrą kviestis veiklas vesti pasirengusius specialistus. Galbūt šis glaustas pristatymas bus akstinas tokiam žingsniui.

Menų terapijos metodai

Šiandien vis daugiau taikoma *menų arba meno terapijos metodų* (angl. – *art therapy*) socialinio darbo, ugdymo ir psichologinės pagalbos srityse. Tai yra tam tikrų meno elementų (muzikos, dailės, šokio ir judesio, dramos) taikymas kartu su tradiciniais pagalbos metodais. Tokie būdai ir priemonės taikomi ir dirbant su socialiai pažeistais, probleminio elgesio asmenimis. A. Brazauskaitės teigimu (<http://www.artmusictherapy.lt/daile/meno-terapija/>), *meno terapija gali turėti gydomąjį poveikį, padėti išreikšti jausmus, lavinti kūrybiškumą ir savęs pažinimą, skatinti geriau suvokti problemas ir jas spręsti. Tai nėra šių dienų atradimas – pasirodo, jau pirmykštėse kultūrose pastebėta, kad piešimas, vaidyba ir muzika buvo pirmieji gydymo, bendravimo su gyvūnų, dievų pasauliu būdai. Psichologai ir psichoterapeutai, atradę meno priemonių galią, kūrė ir adaptavo šiuos metodus darbe su įvairių grupių klientais ir pacientais. Todėl iki šiol šiems metodams būdinga psichologinė pakraipa.*

Dailės terapija yra vienas iš bene labiausiai išplitusių meno terapijos metodų Lietuvoje. A. Brazauskaitė (<http://www.artmusictherapy.lt/daile/meno-terapija/>) atkreipia dėmesį, kad *dailės terapijos* terminą pirmą kartą pavartojo dailininkas Adrian Hill ir psichoterapeutė Irene Champernowne apie 1940 m. Anglijoje. A. Hill, kad laikas neprailgtų ligoninėje, pradėjo piešti. Vėliau skatino ir kitus tuberkulioze sergančius ligonius imtis kūrybos. Piešimas pasirodė labai veiksminga priemonė išreikšti nerimą kariams, dalyvavusiems Antrajame pasauliniame kare. I. Champernowne rėmėsi K. G. Jungo teorija ir 1942 m. įsteigė centrą, kuriame dirbo dailininkai, šokėjai, muzikantai šalia medicinos specialistų. Tik XX a. aštuntojo dešimtmečio pradžioje Anglijoje ir JAV susiformavo dailės terapijos profesija. Šiandien dailės terapeutai rengiami daugelyje pasaulio universitetų.

Anot A. Brazauskaitės, dailės terapijos metodai yra susiję su kiekviename žmoguje glūdinčiu gebėjimu projektuoti savo vidinius konfliktus į vizualines formas. Jie padeda lavinti emocijų raišką ir komunikavimo įgūdžius, kūrybiškumą, savivoką. Nereikia mokėti piešti, dalyvaujantis piešimo procese žmogus išsitraukia į spalvų ir dailės technikų žaidimą. Tačiau atkreiptinas dėmesys, kad dailės terapijos procesas nėra tik pats piešimo momentas, jo pagrindas – tai kūrėjo, meninio produkto ir dailės terapeuto sąveika. Svarbu, kad piešinio kūrėjas aptaria savo darbo rezultatą kartu su terapeutu, kuris vadovauja procesui, tokiu

būdu vyksta ir ugdymas. Tad svarbu pakartoti, kad vien technika ir priemonės, nors ir labai išraiškingos, nepakeičia santykio su ugdytoju, o tik gali padėti jį kurti, stiprinti.

Šokio judesio terapijos metodas – laisvas šokis ir judėjimas, kurio metu žmogus šokdamas ir judėdamas gali kūrybiškai įsitraukti į procesą, išplečiantį jo emocinius, kognityvinius, socialinius ir fizinius gebėjimus. Pasak ekspertų, šis metodas grindžiamas principu, kad judėjimas atspindi mąstymo ir jausmų modelius. Jis leidžia atskleisti savąjį „aš“, pažinti save, savo ypatingas individualiąsias savybes, išreikšti nuotaiką, jausmus, padeda pasąmonėje glūdinčius dalykus perkelti į sąmonės lygį (<http://psichologijosnamai.lt/paslaugos/sokio-judesio-terapijos-uzsiemimai/>).

Muzikos terapija – dažnai psichologinio gydymo ir relaksacijos tikslais taikomas metodas, kuriame persipina muzikos, mokslo ir bendravimo procesai (Aleksienė, <http://www.muzikoterapija.lt/muzikos-terapijos-raida-lietuvoje>).

„*Muzikos terapija – tai sistemingas, tikslingai organizuojamas procesas, kurio metu muzikos terapeutas, kaip pokyčio priemonę naudojantis muzikos poveikį bei užsimezgusius tarpasmeninius santykius, padeda klientui palaikyti ar atgauti fizinį ir dvasinį sveikatingumą*“ (Bruscia, 1998, p. 20, cit. Aleksienė). G. Gudaitė, tyrinėjusi ir taikiusi šį metodą, teigia, kad „atrinkus tinkamus muzikos kūrinus, galima padėti pacientui prisiminti malonius gyvenimo patyrimus, o dėl to pacientas tampa atviresnis sau ir kitiems“ (Gudaitė, 1988, p. 61-62, cit. Aleksienė, <http://www.muzikoterapija.lt/muzikos-terapijos-raida-lietuvoje>).

Dramos terapija – teatralizuota meninė raiška pasitelkiant improvizaciją, istorijų pasakojimus, vaidmenų žaidimus, pantomimą, lėlių teatrą, psichodramą ir kt. Šiuo metodu per vaidinamo personažo vaidmenį mokoma išreikšti jausmus, naujai pažvelgti į žinomus dalykus, kūrybingai mąstyti, bendrauti (<http://www.priekavos.lt/dramos-terapija-kenciantiems-nuo-psichologiniu-traumu/>). Dramos terapijos užsiėmimus gali vesti ne tik profesionalūs aktoriai, bet ir pedagogai, kiti specialistai.

Socializacijos centrums rekomenduotinas pakankamai paprastai įgyvendinamas *kino terapijos* (<http://www.sveikaszmogus.lt/Terapijos-2330-Filmu-terapija-%E2%80%93-pagalba-is-ekrano>) metodas. Jo esmė gana paprasta: pasirinktą ugdomojo turinio filmą žiūri visa grupė kartu su auklėtoju. Tokia peržiūra gali būti ir proga glaudesniai

kontaktui su jaunuoliais užmegzti. Po filmo peržiūros rengiama diskusija, kuriai auklėtojas turi iš anksto pasiruošti. Diskusijos metu jaunuoliai turi galimybę įvertinti herojus, susitapatinti su jais arba atmesti, kritikuoti, taip per herojų vaidmenis paliesti aktualias, su jų gyvenimu susijusias temas – santykius, meilę, draugystę, teigiamus ir neigiamus jausmus, nuostatas, įsitikinimus ir kt. Todėl šis metodas yra geras būdas siekti ugdomųjų tikslų.

Patyrimų pedagogikos metodai

Patyrimų pedagogika (<http://www.lijot.lt/lt/i-pagalba-jnvo/metodiniai-leidiniai/finish/28-metodiniai-leidiniai/403-patyrimo-pedagogika-ir-jos-taikymas-praktinis-vadovas-jaunimo-darbuotojams>) yra traktuojama kaip neformalaus ugdymo sritis ir plačiai taikoma darbe su įvairių socialinių grupių jaunimu. Paprastai jaunuolių ji labai mėgstama. Užsienio kolegų patirtis rodo, kad šis metodas dažnai taikomas ir socializacijos centruose – gana paprastai įgyvendinamas, įtraukiantis ir paveikus. Patyrimų pedagogikos pagrindas yra išgyventa patirtis, nebūtinai išbandymai gyvenant ekstremaliomis gamtos sąlygomis ar įveikiant pavojus. Lemiamas veiksnys čia ne pats patyrimas, bet jo įvertinimas, noras apmąstyti, keisti savo poelgius ir veiksmus. Per patyrimą gamtoje, išvykose, žygiuose, varžybų ir žaidimų metu siekiama ugdyti tokias asmenines ir socialines kompetencijas, kaip pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, drąsa, spontaniškumas, atsakomybė, savarankiškumas, gebėjimai ir įgūdžiai būti grupėje ir bendrauti. Šis metodas padeda stiprinti savivertę. Patyrimų pedagogika orientuojasi į grupinę veiklą, bet nebūtinai joje turi dalyvauti visi socializacijos centro grupės jaunuoliai. Žygyje ar kitoje veikloje gali dalyvauti ir vos keletas jaunuolių, gali būti organizuojama ir individuali darbuotojo (ar darbuotojų) iškyla. Patyrimų pedagogikos gairių ir taikymo galimybių, įvairių žaidimų, užsiėmimų pavyzdžių galima rasti metodinėje priemonėje „Patyrimo pedagogika ir jos taikymas“ (<http://www.lijot.lt/lt/i-pagalba-jnvo/metodiniai-leidiniai/finish/28-metodiniai-leidiniai/403-patyrimo-pedagogika-ir-jos-taikymas-praktinis-vadovas-jaunimo-darbuotojams>). Svarbu atkreipti dėmesį, kad vienas iš pagrindinių šios pedagogikos aspektų yra refleksija, t.y. grupės proceso aptarimas, įgytos patirties įvertinimas kartu su proceso dalyviais, siekiant ugdomojo poveikio jaunuoliams.

Priedai

---

1 priedas. Paauglystės etapų apibūdinimas

Paauglystės tarpsnis dažnai yra skirstomas į etapus. Pavyzdžiui, CH. Buler (cit. Sturlienė, 2007) skyrė:

Ankstyvoji paauglystė – 11–14 m. (berniukams gali trukti iki 16 m.). Pradžia – kai išryškėja paauglystės požymiai. Šio etapo pabaiga paprastai sutampa su kūno brendimo pabaiga.

Požymiai:

- nesulaikomas,
- linkęs peštis,
- vaikų žaidimai nebeįdomūs, o vyresniųjų žaidimai dar nesuprantami,
- padidėjęs jautrumas,
- dirglumas ir nerimastingumas, greitai susijaudinama,
- jaučiamas fizinis ir dvasinis diskomfortas,
- nepasitenkinimas savimi ir savo aplinka, kartais net nekenčia savęs ir aplinkos,
- sumažėja darbingumas, jie izoliuojasi arba aktyviai reiškia savo priešišumą aplinkiniams,
- jaučiasi vieniši, svetimi ir nesuprantami kitiems,
- dažniau akcentuoja negatyvius dalykus, o tai verčia paauglius arba agresyviai gintis, arba jie tampa pasyviais melancholikais,
- egocentiški, todėl tiki savo absoliučiu unikalumu ir amžinumu (toks egocentrizmas daugeliui paauglių sumažėja apie 15–16 metus.

Tada jie supranta, kad aplinkiniai į juos nekreipia tiek daug dėmesio, kiek reikėtų).

Šis periodas pasižymi intensyviu lytiniu ir biologiniu brendimu. Suaugusieji su juo elgiasi kaip su vaiku, tačiau paaugliui jau atsiranda „suaugusiojo jausmas“. Tai pasireiškia stipriu noru būti nepriklausomu ir padidėjusia bendraamžių grupės įtaka. Todėl padaugėja konfliktų su tėvais, suaugusiais, paaugliai demonstruodami savarankiškumą gali rizikuoti ir taip išskyla socialinių problemų.

Ankstyvosios paauglystės pabaiga – 15–18 m. Pasibaigia fizinė ir lytinė branda, gerokai sulėtėja augimo tempas, įgyjama daugiau suaugusiesiems būdingų bruožų.

Pozityvūs požymiai:

- emocijos tampa stabilesnės ir labiau diferencijuotos,
- pagerėja savikontrolė ir savireguliacija,
- pagerėja savęs suvokimas,
- formuojasi savęs suvokimas,
- ieškoma gyvenimo pozicijos – savo tapatumo įtvirtinimas,
- siekiama nepriklausomybės ir autonomijos.

Berniukams labiausiai rūpi jų fizinė jėga, kurios pagalba galima paveikti aplinką. Todėl jiems svarbu jų ūgis ir muskulatūra. Mergaitės daugiausia rūpinasi savo svoriu, išvaizda ir ūgiu. Tyrimai rodo, kad anksti subrendę paaugliai yra seksualiai aktyvesni. Įdomu, kad vidutiškai berniukai subręsta dvejais metais vėliau, bet nekaltybę praranda metais anksčiau nei mergaitės.

Pagrindinis pažinimo procesų pokytis – perėjimas nuo konkretaus operacinio prie formalaus operacinio mąstymo. Abstrakčiai pradedama mąstyti apie 11 gyvenimo metus, apie 15 metus šis mąstymas dažniausiai galutinai susiformuoja:

- mąstymo logika tampa panaši į mokslininko – jis pradeda kelti, tikrinti ir vertinti hipotezes,
- sustiprėja gebėjimas planuoti ir prognozuoti,
- pažinimui būdingas idealizmas – jis mąsto apie galimybes, apie save, kitus ir pasaulį kaip apie idealus,

- mąsto abstrakčiai, neatsižvelgdamas į konkrečius faktus – daug dėmesio skiriama ne realybei, o galimybei,
- dėl loginio mąstymo stiprėjimo didėja paauglio kritiškumas. Jis beatodairiškai nepriima suaugusiųjų keliamų reikalavimų ir postulatų, o reikalauja įrodymų ir pagrindimo,
- su kritiškumu siejamas ir ryškus paauglių negatyvizmas konfliktinių situacijų, streso ir emocinės įtampos metu,
- paaugliai nėra tikri dėl savo tapatumo, jie jautriai reaguoja į kitų nuomonę apie save,
- dar prastai skiria kitų žmonių jausmus ir tuo pačiu metu yra paminę į savo pačių emocinius išgyvenimus, todėl jiems atrodo, kad jų jausmai – unikalūs.

2 priedas. Kognityviniai iškraipymai

Kognityviniai iškraipymai – tai būdai tendencingai, dažniausiai negatyviai, matyti ir vertinti pasaulį bei kasdienės mums išylančias situacijas. Kognityviniai iškraipymai yra kertiniai kognityvinėje-elgesio terapijoje, kitų autorių dar vadinami mąstymo klaidomis arba automatinėmis mintimis.

1. Filtravimas

Mes pastebime tik neigiamas detales ir jas išpučiame, padidiname, visiškai ignoruodami teigiamas situacijos ar įvykio puses.

Pavyzdžiui: *„Šiandien ir vėl viena mokinė trukdė vesti pamoką. Nors kitos mokinės puikiai dirbo ir klausėsi, man atrodo, kad aš nesugebu sudominti savo dėstomu dalyku.“*

2. Kraštutinis arba „juoda/balta“ mąstymas

Esant kraštutiniam mąstymui viskas yra tik juoda arba balta – nėra tarpinio varianto (pilkų atspalvių). Mes turime būti idealūs – ant-rais esame visiškai netikėliai. Visi žmonės ir situacijos skirstomos į „arba/arba“ kategorijas ir jeigu nors šiek tiek pritrūksta iki visiško tobulumo, situaciją vertiname kaip absoliučiai nesėkmingą.

Pavyzdžiui: *„Man nepasisekė praveisti pamokos pagal iš anksto pasirengtą planą – aš esu absoliutus nevykėlis.“*

3. Perdėtas apibendrinimas

Remdamiesi pavieniais faktais ar atsitiktiniais įvykiais darome itin apibendrinančias bei toli siekiančias išvadas, t.y. jeigu kažkas blogo atsitiko ar nepavyko tik kartą, mes tikimės, kad tai kartosis nuolat.

Pavyzdžiui: „Šiandien mokinys su manimi nepasisuveikino. Jie visi manęs negerbia.“

4. Skubotos išvados

Nelaukdami, kol kitas baigs kalbėti, iškart žinome, ką jis nori pasakyti, kaip jis jaučiasi, ko jis siekia, trokšta ir pan. Ypač lengvai galime nuspręsti, kaip kiti jaučiasi mūsų atžvilgiu.

Pavyzdžiui: „Aš žinau, kad iš to nieko gero nebus, nes jau daug sykių taip buvo.“; „Nors jis tiesiai to nepasako, bet aš žinau, kad jis neigiamai nusiteikęs mano atžvilgiu.“

5. Katastrofų numanymas

Šis kognityvinis iškraipymas dar vadinamas „išdidinimu arba sumenkinimu“. Mes tikimės tik blogų įvykių ateityje, nekreipdami dėmesio į palankias prognozes rodančius ženklus. Bet kokioje naujoje situacijoje iškart keliame klausimą „O kas, jei...“

Pavyzdžiui: „O kas bus, jeigu aš neišlaikysiu egzamino?“; „O kas, jeigu jis manęs neklausys ir pabėgs?“

6. Personalizavimas

Mes manome, kad kiti elgiasi netinkamai dėl mūsų kaltės arba, atvirkščiai, tyčia norėdami mums pakenkti, ir nesusimąstome, kad gali būti ir kitos tokio kitų žmonių elgesio priežastys. Bet kokia visiems skirta informacija yra tiesiogiai skirta mums. Taip pat nuolat lyginame save su kitais, bandydami nustatyti, kas yra gražesnis, gudresnis, protingesnis ir pan.

Pavyzdžiui: „Mes pavėlavome vakarienės pas draugus ir dėl to šeimininkei pridedę maistas. Jeigu būčiau priverčiusi savo vyrą išsi-krapštyti iš namų anksčiau, to nebūtų atsitikę.“

7. Klaidingas kontrolės suvokimas

Jeigu klaidingai suvokiame išorinę kontrolę, jaučiamės esantys bejėgiai likimo nuskriaustieji (*Darbas atliktas prastai, o aš nieko negaliu padaryti, nors viršininkas reikalauja, kad pasilikčiau po darbo ir viską ištaisytčiau*). Esant neteisingam vidinės kontrolės suvokimui

jaučiamės kalti ir atsakingi už viską, kas vyksta aplinkui (*Kodėl tu nelaiminga? Turbūt todėl, kad aš kažką ne taip padariau?*)

8. Iškreiptas teisingumo suvokimas

Mes nuolat jaučiamės įžeisti, nes manome, kad vieninteliai žinome, kas yra teisinga, ir kad kiti mus nuolat skriaudžia. Kiekvieną situaciją bandome įvertinti pagal savo subjektyvų teisingumo matą, todėl visur išvelgiame skriaudą ir nelygybę (ypač savo atžvilgiu).

9. Kaltinimas

Mes manome, kad kiti yra atsakingi už mūsų skausmą arba, atvirkščiai, save kaltiname dėl kitų nelaimių.

Pavyzdžiui: „*Neveršk manęs jaustis blogai dėl to, kas atsitiko.*“ arba „*Tu mane sunervinai, ir todėl aš nesusivaldžiau.*“ (Niekas negali mūsų priversti kažkaip jaustis, tik mes patys galime kontroliuoti savo emocijas ar emocines reakcijas ir esame atsakingi už jas).

10. „Turėtų būti“

Mes turime geležinių taisyklių sąrašą, kaip mes ir/ar kiti turėtų elgtis. Žmonės, kurie nesilaiko šių taisyklių, mus siutina arba mes jaučiamės kalti, jeigu patys jų nesilaikome. Dažnai manome, kad tokios griežtos taisyklės motyvuoja elgtis „teisingai“, nes priešingu atveju bijome būti nubausti.

Pavyzdžiui: „*Aš tikrai turėčiau netingėti ir daugiau sportuoti.*“ *Privalau ir man reikia* taip pat priskiriami šiai mąstymo klaidai, kurią darydami žmonės nuolat jaučiasi kalti, o priskirdami ją kitiems sukelia jų pyktį, apmaudą, frustraciją ir pasipriešinimą.

11. Emocinis priežastingumas

Mes tikime, kad tai, kaip jaučiamės, automatiškai yra tiesa. Jeigu jaučiamės kvaili ar nuobodūs, tai ir esame kvaili ir nuobodūs. „*Aš taip jaučiuosi, todėl tai yra tiesa.*“

12. Klaidingas požiūris į pokyčius

Mes tikimės, kad kiti pasikeis tam, kad įtiktų mums, ypač jeigu mes panaudosime spaudimą arba meiliekavimą. Mes turime pakeisti kitus žmones, nes mūsų laimė tiesiogiai priklauso nuo to, kokie jie yra.

13. Globalus etikečių klįjavimas

Vieną ar keletą neigiamų savybių generalizuojame daugeliui situacijų. Arba kitam žmogui ar situacijai priskiriame tam tikrą vardą ir todėl manome, kad galime ignoruoti, nuvertinti.

Pavyzdžiui: „*Man nepasisekė atlikti šitos užduoties, todėl aš esu visiškai nevykęlis.*“ Ši mąstymo klaida išsiskiria iš kitų tuo, kad įvykiai apibūdinami itin vaizdingai ir emociškai (užuot pasakęs, kad kasdien vaiką palieka dienos centre, žmogus, naudojantis šią mąstymo klaidą, sakys, kad „vaikas kasdien numetamas svetimiams“).

14. Absoliutus teisuoliškumas

Mes visą laiką jaučiamės verčiami įrodyti, kad mūsų nuomonė ar elgesys yra teisingi. Klaidos yra neįmanomos, ir mes padarysime bet ką, kad tik įrodytume savo teisumą. Savo teismo įrodymas yra svarbesnis už aplinkinių, netgi ir mylimų, artimų žmonių, savijautą.

Pavyzdžiui: „*Man nesvarbu, kaip tu jautiesi ginčydamasis su manimi, aš bet kokių atvejų turiu laimėti šį ginčą, nes aš esu teisy.*“

15. Klaidingas atpildo suvokimas

Mes tikimės, kad mūsų aukojimasis ar savęs nepaisymas bus atlygintas, lyg kas nors skaičiuotų taškus už mūsų elgesį. Mes jaučiamės pasipiktinę, kai to atlygio nesulaukiame.

3 priedas. L. Kohlberg moralės raidos teorija

1981 metais L. Kohlberg empiriniais tyrimais analizuodamas, kaip žmonės samprotauja sprenddami sudėtingas etikos dilemas, sudarė moralinės raidos stadijų modelį, išskyrė ir susistemino moralės raidos pakopas, akcentavo glaudžias sąsajas tarp moralinės ir kognityvinės raidos. Šio autoriaus darbai parodo žmogaus kognityvinių procesų svarbą sprendžiant moralines dilemas: tobulėjant kognityviniams gebėjimams, t.y. loginio mąstymo charakteristikoms – samprotavimui, abstrahavimui, konstruktyviai vaizduotei, gebėjimui konceptualizuoti – neišvengiamai evoliucionuoja ir asmens moralė.

Kohlberg savo tiriamiesiems pateikdavo moralinę dilemą: „*Heinzas neturėjo pakankamai pinigų, kad galėtų nupirkti vaistų savo vėžiu sergančiai žmonai, kuriai pagelbėti galėjo tik tie vieninteliai vaistai. Vaistininkas atsisakė sumažinti kainą ar atidėti mokėjimą. Norėdamas*

išgelbėti mirštančią žmoną, Heinzas įsilaužia į vaistinę ir pavagia vaistus.“ Klausimas tiriamiesiems: „Ar galėjo Heinzas taip pasielgti? Kodėl?“

Pagal tai, kaip tiriamieji samprotauja, atsakydami į šį klausimą, Kohlberg išskyrė tris moralinės raidos lygmenis, kiekvieną dar padalydamas į dvi stadijas. Šie etapai, autorius įsitikinimu, yra būdingi kiekvienam socializuotam individui, o perėjimo nuo vieno etapo į kitą greitis yra labai individualus dalykas. Kohlberg neteigia, kad visi individai gali ir turi pasiekti šeštąją stadiją. Asmuo gali gyventi visavertiškai ir penktojoje, ir net (sąlyginai) ketvirtojoje stadijoje. Tačiau svarbu tai, kad norint pasiekti šeštąjį lygmenį, neišvengiamai teks pereiti visus kitus:

Ikikonvencinis lygmuo. Pirmoji stadija yra „bausmės ir paklusnumo“. Šioje stadijoje vienintelė tinkamo elgesio priežastis yra bausmės vengimas arba apdovanojimo siekimas. Kitų žmonių rūpesčiai ir interesai yra įdomūs ir svarbūs tik tiek, kiek siejasi su tikimybe išvengti bausmės. Antroji stadija – tai individualių instrumentinių tikslų arba, kitaip tariant, hedonistinė stadija. Čia individas jau siekia asmeninių tikslų tiek, kiek leidžia suvokimas, kad kiti tokių taip pat turi. Suvokiama, kad visi turi teisę į savo interesus, kuriuos reikia derinti. Konfliktai turi būti sprendžiami abipusės naudos principu ir instrumentinės savitarpio pagalbos būdu: „Tu man – aš tau.“

Konvencinis lygmuo. Trečioji stadija žymi tarpasmeninių santykių, įvairių abipusiškumų ir suderinamumo erdvę. Šioje stadijoje kitų individų, jų grupių ir aplinkos lūkesčiai įgyja fundamentalią reikšmę. Pažymėtina, kad tokiomis aplinkybėmis grupės, kuriai priklauso individas, interesai gali nustelbti asmeninius. Atsiranda gebėjimas „įlįsti į kito kailį“. Šiai stadijai būdinga „geros mergaitės“, „gero berniuko“ orientacija: nujaučiama, kokie yra aplinkos reikalavimai, todėl siekiant būti gerai įvertintu dažnai elgiamasi stereotipiškai – taip, kaip kiti, arba taip, kaip elgiasi „geri žmonės“. Teisingi moraliniai apsisprendimai priklauso nuo artimųjų lūkesčių, kuriuos dera išpildyti tinkamu elgesiu.

Ketvirtoji stadija yra socialinės sistemos ir ją palaikančios sąžinės veikimo zona. Individas yra lojalus institucijai, kuri palaiko jo socialinę egzistenciją. Moraliai pateisinami poelgiai sutampa su institucinėmis pareigomis ir prievolėmis. Tokiu būdu teisingi veiksmai palaiko instituciją ir bendrą socialinę schemą. Grįžtant prie Kohlberg moralinės dilemos galima pasakyti, kad šioje stadijoje žmogus situaciją vertina ne iš Heinzo ar vaistininko, bet iš įstatymų pozicijos, vienodai taikomos

viesiems, ir principo, kad visi privalo šios pozicijos laikytis. Taigi šiai stadijai būdinga socialinės tvarkos palaikymo orientacija.

Pokonvencinis lygmuo. Penktoji stadija – tai socialinio kontrakto ir prigimtinių teisių įsisąmoninimo zona. Atrandama tokia racionali perspektyva, leidžianti formuluoti tam tikras vertybes ir teises (gyvybės, laisvės ir pan.), kurių svarba nepriklauso nuo socialinių institucijų, kaip ir nuo konkrečių visuomenių ypatumų. Pačios visuomenės prasmė sukoncentruojama į galimybę siekti bendrojo gėrio ir padalyti jį kuo didesniai žmonių skaičiui. Jei tokios vertybės nėra visuomenėje puoselėjamos, individas turi visišką moralinę teisę kritikuoti socialinę tvarką, o teisingi poelgiai tampa visuomenėje priimtų vertybių puoselėjimu, nes jos yra bendražmogiškai vertingos. Moralus elgesys grindžiamas ne įstatymais ar asmeniniais interesais, bet abstrakčiais principais ir bendražmogiškais vertybėmis.

Šeštoji stadija yra universalių etinių principų universumas. Čia numatoma, kad egzistuoja bendri, visiems privalomi etiniai principai, pirmesni už juridiskai įtvirtintas ar instituciškai palaikomas prievolės. Moralus elgesys neatsiejamas nuo šių principų įsisąmoninimo, pareigos struktūros ir kitų, su išlygomis I. Kanto formuluotėms priskirtinų principų.

Remiantis Kohlberg moralės raidos teorija, individas pradeda sąmoningą socialinę veiklą turėdamas išskirtinai egocentrinę nuostatą, kuri, sąlygojant nuolatiniam poreikiui spręsti vis sudėtingesnius socialinius konfliktus bei vystantis gebėjimui užjausti kitus, virsta altruistine, t.y. į kitą žmogų bei jo poreikius atsižvelgiančią perspektyvą, kurios pati ryškiausia išraiška ir yra šeštoji moralės raidos stadija:

„Aš pristatau psichologinę teoriją, kuri paaiškina, kodėl judėjimas visuomet yra nukreiptas viršun ir vyksta nekintama seka. Ši psichologinė teorija iš esmės sutampa su mano filosofiniu teiginiu, kad aukštesnės pakopos yra labiau moraliai adekvačios nei žemesnės. <...> Todėl teigiu paralelizmą tarp psichologinės raidos teorijos ir formalistinių moralės teorijų remdamasis tuo, kad formalūs psichologinės raidos kriterijai telpa į formalius moralės preskriptyvumo ir universalumo kriterijus.“ (Kohlberg, 1981, p. 131).

Taigi, Kohlberg teigimu, kognityvinė ir moralinė raida eina kartu, nes (1) konfliktai yra neatsiejama socialinių sąveikų visumos dalis; (2) apeliacija į moralę iš esmės yra vienintelis patenkinamas šių konfliktų

sprendimo būdas; (3) konfliktai darosi vis sudėtingesni, todėl privalu judėti „aukštyn“, t.y. atrasti tinkamas ir visiems priimtinas moralinio žinojimo bei argumentacijos formas, idant išspręstume šiuos konfliktus adekvačiai.

Moralinis mąstymas kiekvienu aukštesniu lygmeniu yra vis artimesnis bendražmogiškiems idealams ir kartu kognityviai sudėtingesnis, t.y. nuolat aprėpiantis naujas samprotavimo formas, nei vien taikantis senas naujoms aplinkybėms. Paauglys, kurio kognityviniai gebėjimai būtų ekvivalentiški penkiamečio vaiko gebėjimams, negalėtų pasiekti ketvirtosios ir kitų stadijų, nes toks individas nepasižymėtų abstrakčiu mąstymu, kokio reikalauja paskutinės pakopos. Kita vertus, toks individas nesugebėtų net suformuluoti moralinių problemų, būdingų žemesnėms pakopoms.

Panagrinėkime anksčiau aprašytą moralinę dilemą, kai, pasak jos autoriaus, Heinzas elgiasi teisingai, nes gyvybė yra vertingesnė už nuosavybę; tačiau kartu priduria, kad tik šeštoji stadija sudaro pakankamas sąlygas išspręsti šią dilemą, prieš tai parodęs kitų stadijų sprendimų neadekvatumą.

Net penktoji stadija neužtikrina tokios išvados, nors ir pripažįsta vertybes, kurios yra nepriklausomos nuo visuomenės, nes penktojoje stadijoje moralė yra grindžiama racionalių sutarimų, siekiant suteikti didesnę gėrį kuo didesniai narių skaičiui, nors tiek gyvybę, tiek laisvę ir nuosavybę laikant nediskutuotinomis vertybėmis. Ketvirtoji stadija nesprendžia dilemos, nes vadovaujasi įstatymu, o įstatymas gali pritariti, gali ir nepritarti *bet kurios* gyvybės apsaugai (pvz., abortų, mirties bausmės ir pan. klausimais). Pirmosios trys stadijos apskritai negali užtikrinti pagarbos gyvybei idėjos, todėl net nėra svarstytinios, kaip galimi dilemos sprendimai. Nei kitų lūkesčiai (3 stadija), nei paties interesai (2 stadija), nei bausmės vengimas (1 stadija), kaip gėrio ir blogio distinkcijos, dažniausiai neliečia gyvybės *savaime* vertės. Esminis šeštąją raidos stadiją pasiekusių asmenų bruožas, pagal Kohlberg, yra kognityvinis abipusiškumo (*reversibility*) gebėjimas:

„moralinis sprendimas privalo būti abipusiškas, t.y. mes turime gebėti susigyventi su savo sprendimais ir vertinimais, net pasikeitę vietomis su kitais sprendžiamoje situacijoje“ (Kohlberg, 1981, p. 197). <...> „šeštosios stadijos nariai gali sutarti, nes jų sprendimai yra visiškai abipusiški: jau iki spręsdami, jie yra užsiėmę visų kitų perspektyva tiek, kiek tai įmanoma, kai perspektyvos konfliktuoja“ (p. 214).

Abipusiškumas, pagal Kohlberg, visų pirma yra gebėjimas užjausti kitą (*sympathy*). Tokio (kognityvinio) gebėjimo išugdymas neišvengiamai numato, kad „bet kuris asmuo, suvokiantis gyvybės ir nuosavybės vertybes, pirmąją laiko viršesnę“ (Kohlberg, 1981, p. 123), o šeštojoje stadijoje šis skirtumas matomas itin vienareikšmiškai.

Prieš pradėdami kritiškai analizuoti Kohlberg pateiktą struktūruotą įvairiapusės asmens raidos viziją, turime pastebėti, kad, pirma, jis pats nemanė, jog daugelis individų gali pasiekti šeštąją stadiją (du trečdaliai suaugusių žmonių „patalpinami“ į ketvirtąją ir tik 5 – 10 procentų patenka į penktąją). Antra, nors ir pripažindamas paralelizmą tarp kognityvinių ir moralinių pakopų, Kohlberg nelaiko jo tobulu: „neretai moralinė asmens stadija vienu ar dviem punktais atsilieka nuo kognityviosios“ (Kohlberg, 1981, p. 138). Trečia, ir svarbiausia, jis pastebi, kad tie, kurie *geba* samprotauti šeštojo lygmens abstrakcijomis, gali *nenorėti* gyventi tokio „kankinio“ gyvenimo, kokį įkūnijo Sokratas, Abraomas Linkolnas, Mahatma Gandis ar Martinas Liuteris Kingas, todėl „renkasi žemesnių lygmenų sąlygotumus“ (Kohlberg, 1981, p. 139). Svarbu paminėti, kad moralės raidos teorija yra ribota ta prasme, jog moralinis samprotavimas nebūtinai suponuoja moralinį veiksmą; tai ypač pastebima kritinėse situacijose, kai reikia žaibiškai priimti sprendimus, pvz., kalnuose: gelbėtis pačiam ar gelbėti draugo gyvybę.

Pirmųjų stadijų kognityviniai atitikmenys savyje neturi jokio pamatinio moralinio žinojimo, t.y. negali apibrėžti jokios konkrečios moralinių vertybių aibės, kuri apibūdintų tos stadijos sąlygotumuose veikiančią asmenį.

Pirmajai – ketvirtajai stadijomis priklausantys asmenys apibrėžiami veikia pagal būdą, kuriuo jie įsisavina tam tikras tą moralumo lygmenį atitinkančias vertybes. Ketvirtosios stadijos atveju informaciją apie vertybes asmeniui pateikia „gimtoji“ visuomenė, trečiojoje stadijoje – grupė, su kuria asmuo tapatinasi. Antrojoje stadijoje vertybės sutampa su asmeniniu interesu, įtraukiant faktą, kad kiti taip pat turi interesų, o tuo tarpu pirmojoje stadijoje teisinga tai, kas nenusipelno bausmės.

Visos šios keturios stadijos tarsi išreiškia vieną „dimensiją“, kurioje įvairiai, bet iš esmės net ne derinamasi, o veikia tapatinamasi su kitų interesais, ir kuo aukštesnė stadija, tuo su didesnio rato interesais tenka sutapti. Čia nenumatomas joks vertybių, su kuriomis tapatinamasi, apibrėžimas ar hierarchija. Tad ketvirtosios stadijos požiūriu,

visuomenė, kuri gintų savo homogeniškumą marginalinių etninių grupių teisių sąskaita, būtų tiek pat vertinga, kaip ir ta, kuri laikytų žmones lygiais, neatsižvelgiant į jų etninius skirtumus.

Taigi bet kokios visuomenės nariams deranti „moralinė branda“ neišvengiamai numato visuomeninių interesų ir vertybių priėmimą (ketvirtojoje stadijoje) kaip tapatinimosi proceso kulminaciją.

Tačiau jau nuo penktosios stadijos iškyla kokybinis moralinės raidos charakteristikos skirtumas. Čia jau ne šiaip pagilinamas ar išplečiamas tapatinimosi su kitais mechanizmas, o iškyla sprendimo apie interesų ir vertybių turinį bei hierarchiškumą reikalavimas. Kitaip nei ankstesnėse, šioje stadijoje gyvybė ir laisvė jau nebėra diskusijų (dėl vertybės statuso) dalykas. Be to, pirmą kartą moralinė raida apima ir kritinį elementą, t.y. dabar moralinės raidos rodikliu tampa ir gebėjimas (kognityvinis) kritikuoti tuos (tai), su kuo tapatiniesi. Tad visuomenė, kuri vertina gyvybę, bet ne laisvę, gali būti individo paskelbta neteisinga, net neatsižvelgiant į tai, ką liudija daugumos taisyklė. Taip atsiranda moralinės drąsos reikalavimas, kylantis iš galimybės nesutapti su nekritiška kitų ar visuomenės apskritai moraline perspektyva.

Individai, kurie yra pasirengę „pagarsėti“ tuo, kad išpažįsta vertybes, kurios nėra priimtinos daugumai jų „socialinių kolegų“, demonstruoja moralinę drąsą. Įvairiose epochose galima išskirti tokių, savo laikmečio moralinio klimato „nesušildytų“ individų, pavyzdžiui, vergijos priešininkų ar Bažnyčios politinės galios kritikų. Tai reiškia, kad ši drąsos atmaina nėra socialiai beprasmė ir bereikšmė.

Subtilus skirtumas tarp penktosios ir šeštosios stadijų reiškia ne tik tai, kad šeštajai stadijai yra būdingi kognityviniai gebėjimai, numatantys fundamentalesnį moralinį žinojimą bei platesnę kritinę perspektyvą, bet ir galingesnę moralinės drąsos išraišką. Paminėti kultūriniai herojai leidžia suprasti, kad šeštosios stadijos asmenybės (jau nebeaprašyti asmenys) yra pasirengusios paaukoti savo gyvybę už moralinius įsitikinimus, o tie, kas tokiai aukai nėra pasirengę, nepasiekia aukščiausios moralinės brandos.

Taigi greta kognityvinių funkcijų tobulinimo šis fundamentalus moralinis judesys (perėjimas iš penktosios į šeštąją stadiją) numato ir nemažiau svarbų motyvacinį horizontą, t.y. drąsą savo įsitikinimus prilyginti gyvenimui. Tiesa, paties Kohlberg pastebėjimu, yra įmanoma pasižymėti šeštajai stadijai reikalingomis kognityvinėms savybėms, bet kartu galima nenorėti susieti savo gyvenimo (ar mirties) su šia stadija ir

„leisti žemyn“; pirmasis negali absoliučiai sąlygoti antrojo, t.y. asmuo gali galėti, bet nenorėti rinktis aukštesnio veikimo (gyvenimo kaip moralinės brandos) lygmens. Tuomet kyla klausimas: kaip individai įgyja šiai fatališkai šeštajai stadijai neišvengiamos drąsos? Pats Kohlberg į šį klausimą neduoda jokio aiškaus atsakymo:

„Tikrai suprantama, kad išstobulinti kognityviniai gebėjimai neabejotinai gali padėti daryti tam tikras moralines išvadas, pavyzdžiui, išvelgti moralinį blogį laisvės apribojime. Taip pat pagrįsta manyti, kad įprastomis aplinkybėmis individai linkę (bent jau tam tikru mastu) identifikuotis su didesne žmonių grupe. Tačiau jei taip, tai kaip išvystytų kognityvinių gebėjimų akivaizdoje individai tampa visaverčiais šeštosios stadijos nariais, tai yra įgyja nelygstamos drąsos (net mirties akivaizdoje) ginti individualius įsitikinimus?“ (Kohlberg, 1981, p. 157).

Literatūra

---

1. Aktyvaus mokymosi metodai. Mokytojo knyga. Vilnius: Garnelis, 1998.
2. Arends I. Richard. Mokomės mokyti. Vilnius: Margi raštai, 1998.
3. Balčiūtė A. Aktyvių mokymo metodų ypatumai dailės pamokose. Magistro darbas. Vilnius: VPU, 2010.
4. Beck J. S. Kognityvinės terapijos pagrindai. Lietuvos kognityviosios ir elgesio psichologijos draugija, 2008.
5. Bendravimo psichologija (Vadovėlis). Kaunas: Technologija, 2001.
6. Bennett B., Rolheiser-Bennett C., Stevahn L. Mokymasis bendradarbiaujant: kur jausmai ir protas susitinka. Vilnius: Garnelis, 2000.
7. Bern R. Vaiko socializacija. Šeima, mokykla, visuomenė. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2009.
8. Bieliūnė S., Juodkaitė D., Lingienė A., Uscila R. Darbas su prasižengusiais nepilnamečiais vaikų socializacijos centruose. Norvegijos patirties pritaikymas Lietuvai. Vilnius, 2010.
9. Bourget P. Il demone meridiano. Milano: Editore Salani, 1956.
10. Brockbank A., McGill I. Facilitating Reflective Learning Through Mentoring and Coaching. USA, 2006. (<http://angermentor.com/7-keys-to-recognizing-the-faces-of-egocentric-behavior>).
11. Buehl D. Interaktyviojo mokymosi strategijos. Vilnius: Garnelis, 2004.
12. Bulotaitė L. Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius: VU leidykla, 2008.
13. Bulotaitė L., Gailienė D., Sturlienė N. Aš myliu kiekvieną vaiką. Apie vaikų psichologinio atsparumo ugdymą. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1996.
14. Butkienė G., Kepalaitė A. Mokymasis ir asmenybės brendimas. Vilnius: Margi raštai, 1996.
15. Buttner Ch. Gyvename su agresyviais vaikais. Vilnius: Presvika, 1998.
16. Carron J. L'educazione e' darei il senso della vita, non e' una parola, e' un' esperienza. Milano: Arti Grafiche Fiorin, 2009.

17. Cattarina S. Torniamo a casa. L'imprevisto: storia di un pericolante e dei suoi ragazzi. Castel Bolognese: Itacalibri, 2011.
18. Cijūnaitienė A. Mokymo metodų taikymas heterogeninėse pradinio ugdymo klasėse. Magistro darbas. Vilnius: VPU, 2006.
19. Copley A. Iššūkiai mokykloje. Kaip mokyti problemiško elgesio vaikus. Vilnius: Tyto alba, 2009.
20. Cowley S. Sue Cowley mokymo klinika. Vilnius: Tyto alba, 2006.
21. Cowley S. Kaip suvaldyti tuos neklaužadas? Vilnius: Tyto alba, 2008.
22. Crain W.C. Theories of Development. Prentice-Hall, 1985. (<http://faculty.plts.edu/gpence/html/kohlberg.htm>)
23. Dikčienė V. Linkusių nusikalsti vaikų konsultavimas: praktiniai patarimai. Vilnius, 2009.
24. Dovydaitienė M. Grupinis vaikų konsultavimas // Vaikų psichologinis konsultavimas. Sud. L. Bulotaitė. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. P. 222-240.
25. Dupuis M., Figini M. L'educazione possibile. Castel Bolognese: Itacalibri, 2005.
26. Eight Keys to Recognizing the Faces of Egocentric Behavior. (<http://angermentor.com/7-keys-to-recognizing-the-faces-of-egocentric-behavior>)
27. Frankl V. E. Žmogus prasmės akivaizdoje. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2010.
28. Gage N. L., Berliner D. C. Pedagoginė psichologija. Vilnius: Alma littera, 1994.
29. Geldard K., Geldard D. Counselling adolescents: the proactive approach for young people. London: Sage Publications, 2010.
30. Gheno S. La relazione con le persone cui si rivolgono i servizi // L'impresa sociale, un luogo di relazione. Cologno Monzese: Arti grafiche BTZ, 2009.
31. Gibbs J. C., Potter G.B., Goldstein A. P. EQUIP programa: nepilnamečių mokymas mąstyti ir elgtis atsakingai taikant savitarpio pagalbos metodą. Vilnius: VšĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“, 2012.
32. Giedrienė R., Grudžinskas J., Navaitis G. Vaikų psichologinis konsultavimas. Vilnius: Psichikos sveikatos centras, 1999.
33. Giussani L. Il rischio educativo. Torino: SEI, 1995.
34. Greenberger D., Padesky Ch. Nuotaika paklūsta protui: keiskite jauseną, keisdami mąstyseną. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2005.
35. Grohol J. M. Fixing Cognitive Distortions. 2009. (<http://psychcentral.com/lib/2009/fixing-cognitive-distortions>)

36. Gvaldaitė L. Šeimų savivalbos grupių veikla socialinio kapitalo perspektyvoje // Acta paedagogica vilmensia, t.22, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
37. Gvaldaitė L. Socialinio darbo indėlis kuriant šiandieninę Lietuvos visuomenę. Socialinio darbuotojo vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje. Vilnius: Lietuvos darbo rinkos mokymo tarnyba, 2007.
38. Hallahan D. P., Kauffman J. M. Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas. Vilnius: Alma littera, 2003.
39. Herrerias K. Apie prievartą vaikams ir paaugliams. RUL Vaiko raidos centras, programa „IT-Vaikų namas“, Vilnius, 2002.
40. Hellriegel D., Slocum J.W., Woodman R.W. Organizational behavior. Ninth edition – Cincinnati, Ohio South-Western College Pub, 2001.
41. Jankovskaja L. Šiuolaikinių mokymo(-si) metodų taikymo galimybės ugdant specialiųjų poreikių vaikus bendrojo lavinimo mokyklose. Magistro darbas. Vilnius: VPU, 2010.
42. Kaip keisti mokymo praktiką. Ugdymo turinio diferencijavimas atsižvelgiant į moksleivių įvairovę. Vilnius: Žara, 2006. Laumenskaitė I. E. Asmens patirtis. Ištraukos iš susitikimo su tėvais ir globėjais. VŠĮ SOTAS, 2010 (www.sotas.org)
43. Kegerreis S. Psychodynamic Counseling with Children and Young People. London: Palgrave, 2010.
44. Kišonienė R., Dudzinskienė R. Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymo(-si) poreikių, ugdymo turinio individualizavimas. Vilnius: ViaRecta, 2007.
45. Koršunovė U. Bendradarbiavimo galimybės mokykloje teikiant psichologinę pedagoginę pagalbą mokiniams. Rekomendacijos mokyklų specialistams ir klasių auklėtojams. Vilnius: SPPC, 2008.
46. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 80-3214.
47. Lekavičienė R., Vasiliauskaitė Z., Antinienė D., Almonaitienė J. Bendravimo psichologija šiuolaikiškai. Vilnius: Alma littera, 2010.
48. Merfeldaitė O., Pivorienė J., Raudeliūnaitė R. Socializacijos centrų veikla vaikų resocializacijos procese: lyginamoji analizė. Socialinis darbas, t. 10 (1), Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidykla, 2011.
49. Misiukonis T. Koučingo technikos. Vilnius: Vaga, 2013.
50. Neverauskas J. Kognityvinės ir elgesio terapijos kursai. Kaunas, 2013.
51. Pečiuliauskienė P., Barkauskaitė M. Pedagoginės praktikos mokykloje vadovas: vadovėlis, skirtas pedagoginių studijų bakalaurantams, mokytojams mentoriams, pradedantiems mokytojams. Vilnius: Edukologija, 2001.

52. Petty G. Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas. Vilnius: Tyto alba, 2006.
53. Potter G. B., Gibbs J. C., Golstein A. P. EQUIP programos įgyvendinimo vadovas: nepilnamečių mokymas mąstyti ir elgtis atsakingai taikant savitarpio pagalbos metodą. Vilnius: VŠĮ „Globali iniciatyva psichiatrijoje“, 2012.
54. Potter-Efron R. Handbook of anger management: individual, couple, family, and group approaches. New York: Haworth Press, 2005.
55. Pupšienė Z. Klasės auklėtojų komunikacinės veiklos modelio empirinis pag-rindimas. Magistro diplominis darbas. Vilnius: VPU, 2009.
56. Sivec J. Vaikų globos institucijų auklėtojo pedagoginės funkcijos. Magistro diplominis darbas. Vilnius: VPU, 2005.
57. Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas. Parengė: S. Kemerienė, R. Mazūrienė, A. Petronis, A. Sadauskienė. Vilnius, 2001.
58. Stallard P. Teisingai mąstyk ir gerai jauskis. Kaunas: Neuromedicinos insti-tutas, 2010.
59. Šiaučiuikėnienė L. Mokymo individualizavimas ir diferencijavimas. Monog-rafija. Kaunas: Technologija, 1997.
60. Šiaulytienė D. Projektų metodas meniniame ugdyme. Vilnius: Spauda, 2001.
61. Tamošiūnas T. Projektų metodas ugdymo praktikoje. Šiauliai: Šiaulių uni-versitetas, 1999.
62. Teresevičienė M., Barkauskaitė M., Rauckienė A., Pocevičienė R. Mokymo/si metodai. Modulinė profesijos mokytojų rengimo programa. Profesinė peda-gogika. Kaunas, 2006.
63. Teresevičienė M., Gedvilienė G. Mokymasis bendradarbiaujant. Vilnius: Gar-nelis, 1999.
64. Vittadini G. Soggetto e bisogno//Educarsi per educare. Milano: Federazione Compagnia delle opere non profit, 1997.
65. Wilson P. Delinquency // The Handbook of Child and Adolescent Psychothe-rapy: Psychoanalytic approaches. Ed. M. Lanyado, A. Horne. London: Routledge, 2011. P. 311-327.
66. Wondrack R. Verbal Abuse // Aggression and violence: approaches to effecti-ve management. Ed. by Turnbull J., Paterson B. London, 1999.
67. Žukauskienė R. Raidos psichologija. Vilnius: Margi raštai, 2002.
68. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. Питер, 2000.
69. Ялом И., Лесц М. Групповая психотерапия. Питер, 2009.

Vaida Kalpokienė, Vega Dikčienė,
Lijana Gvaldaitė, Virginija Klimukienė,
Rasa Nedzinskaitė

KOGNITYVINĖS-ELGESIO TERAPIJOS PRINCIPŲ TAIKYMAS
IR UGDYMAS VAIKŲ SOCIALIZACIJOS CENTRUOSE
Metodinė priemonė

Išleido leidykla „Eugrimas“, Kalvarijų g. 98–42, LT-08211 Vilnius
Tel./faks. (8~5) 273 39 55, info@eugrimas.lt, www.eugrimas.lt
Spausdino UAB „BALTO print“, Utenos g. 41a, LT-08217 Vilnius